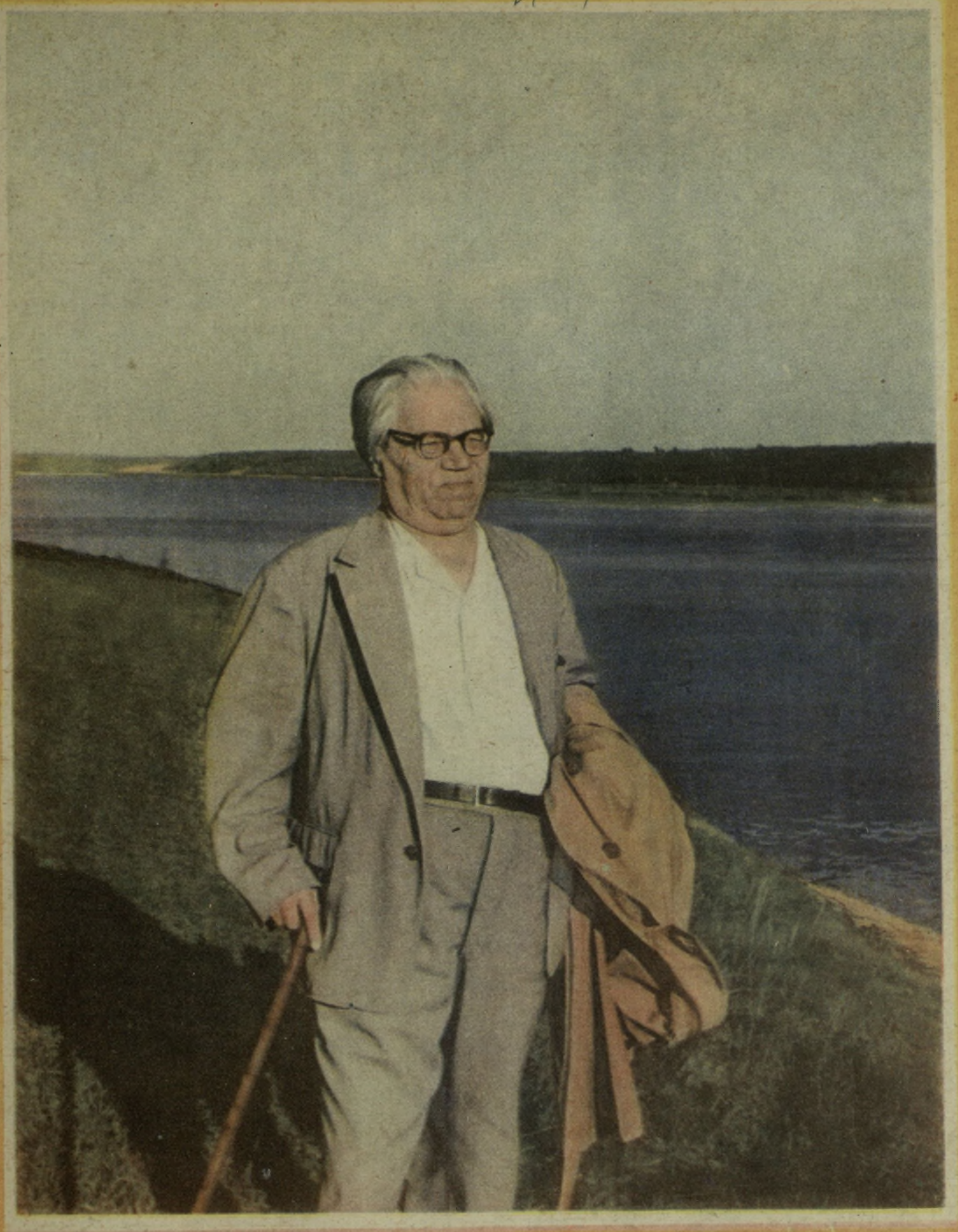

СЕНТЯБРЬ 9
1963

ПИОНЕРСЕН ЮРРИ

Анисим АСЛАМАС кĕвви

Георгий ЕФИМОВ сăвви

1. Эпир пурте паттăр,
Пурте маттурсем.
Кунсерен ĕçре
Вăй илеç чунсем.
Пурнăç çулĕ такăр,
Ан ӳркен кăна.
Пуласси пире
Уççăн курăнать.

Хушса юрламалли:

Пионер, пионер!
Аслă Ленин ялавĕ санра!
Пионер, пионер!
Ялава çирĕп тыт алăра!

2. Çăлтăрсем чĕнеççĕ
Аслă уçлăхран.
Кайăпăр вĕçсе,
Тăван çĕр хушсан.
Эпир çирĕп тытнă
Аттесен ĕçне.
Парти сăмахне
Илнĕ чĕрене.

Хушса юрламалли:

Пионер, пионер!
Аслă Ленин ялавĕ санра!
Пионер, пионер!
Ялава çирĕп тыт алăра!

ПЕРРЕМЕШ КЛАСА!
В. Исаевпа А. Припалов фотоэтючĕсем.

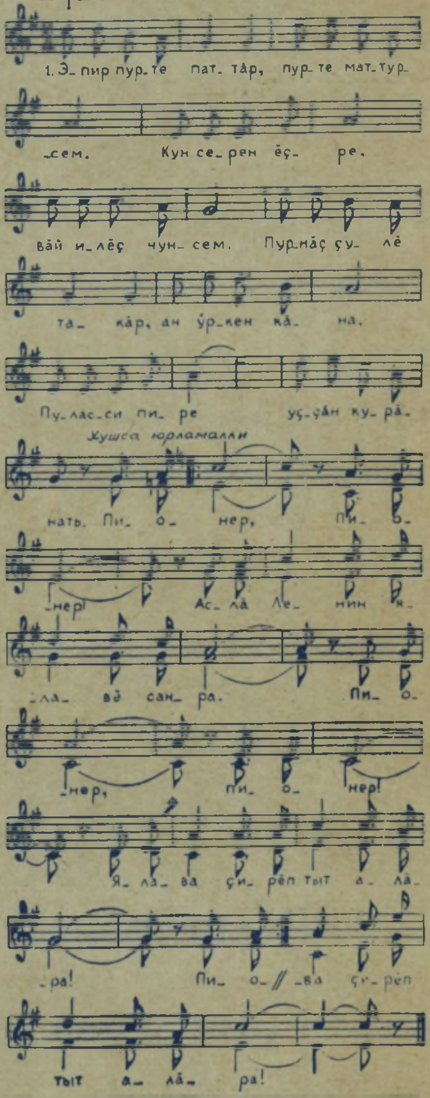

Пĕтĕм тĕнчери пролетарисем, пĕрлешĕр!

ЯЛАВ

Чăваш писателĕсен Союзĕ уйăхра пĕрре ӳкерчĕксемпе кăларакан илемлĕ литературă тата обществăпа политикă журналĕ

№ 9 (407)
СЕНТЯБРЬ 1963

XXXIX çул тухать.

«Тӳпери тӑвансен» пӗрремӗш йӑмӑкӗ

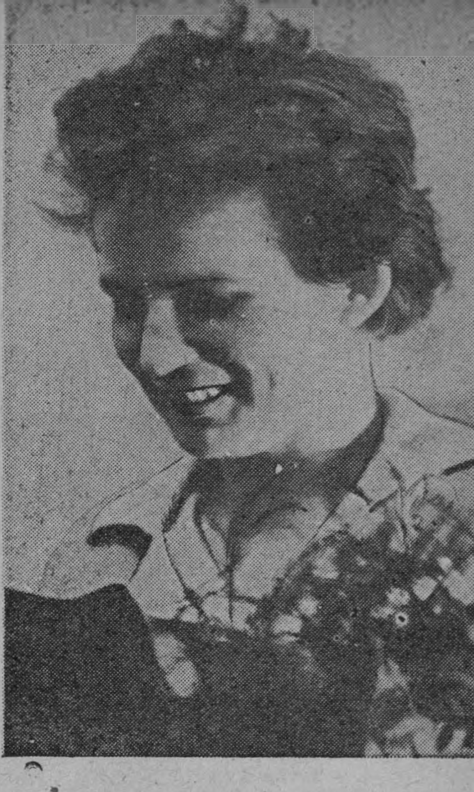

Валентина Терешкова

САЛАМ, АТӐЛ!

КАШНИННЕХ пирӗн тӑван хуламӑрта, тӑван ялӑмӑрта чи юратнӑ, чӗрене çывӑх кӗтес пур. Унӑн вара, çак сӑпайлӑ та кӑмӑллӑ хӗрӗн, ватӑ Ярославльти чи юратнӑ вырӑнӗ пурте лайӑх пӗлекен Стрелкӑ — Атӑл хӗрринчи çӳллӗ сӑмсах.

Кунта вӑл ватӑ йӑмрасене пӑхса савӑннӑ, портри «ӗçчен» крансем шавӗпе киленнӗ, ӳссех пыракан хулан çӗнӗрен те çӗнӗ çурчӗсене курса хавхаланнӑ! Лере, ав, тӑван «Красный Перекоп»; ун мӑрьисем тӗтӗм мӑкӑрлантараççӗ...

Мӗн кӗçӗнрен пех кӗнекепе туслӑ хӗр. Вӗсенчен пӗринче, темиçе вунӑ çул каялла кӑларнӑскерӗнче, вӑл хӑй çуралса ӳснӗ тавралӑх çинчен акӑ мӗн вуласа пӗлнӗччӗ: «Атӑл леш енӗ — ирӗк, аслӑ çӗр-шыв... Авалхи унта Руç, ӗлӗкхи. Мӗн вырӑс çӗрӗ пуçланса кайнӑранпа та унта ют вӑрӑ-хурах апхасман. Мӗн ӗлӗкрен кунта Руç тасан упранать».

Пайтах улшӑннӑ ӗнтӗ унтанпа Ярославль тӑрӑхӗ. Çамрӑкланнӑ вӑл, ешерсе чечекленет; индустри çӗршывӗ! Çак тӑван çӗршӗн Валентина ашшӗ — Владимир Аксенович Терешков — фронтра паттӑрсен вилӗмӗпе вилнӗ.

Виçӗ пӗчӗк ачапа хӑраххӑн тӑрса юлнӑ вара Елена Федоровна.

— Куççульпелен хуйха çӗнтереймӗн,—лӑплантарнӑ ӑна кӳршисем.— Эсӗ, ак, мӗнле ту: кайса пӑх-ха, Федоровна, аппу патне Ярославле, ют мар, пулӑшӗ тен...

Тӑлӑха юлнӑ салтак кил-йышне хулана ӑсатма Масленниковӑ çыннисем ялӗпе тенӗ пекех тухнӑ.

...Тӳлек те кӑмӑллӑ ир. Чечексем çинче, симӗс курӑк çинче, такам кӗмӗл шӑрça сапса янӑ пек, сывлӑм шывӗ йӑлтӑртатать. Хӗвел тухрӗ те тӗтре сирӗлчӗ, ӗнтӗ инçетри-инçетри курӑнать. Кӑвак, кӑвак... Атӑл кукри те инçетри хыр вӑрманӗ пек кӑвак. Сенкер тӳпере çӑлтӑрсем ирӗлеççӗ.

Ачалӑхне, хӑйӗн çамрӑк ӗмӗрне аса илсе шухӑша кайнӑ Вальӑ уçӑ, сипетлӗ сывлӑша кӑкӑр туллин сывласа илчӗ те кӑшт çеç илтӗнмелле çапла каларӗ:

— Салам, ир! Салам, ман тӑван Атӑл! Нумай пулатчӗ сана курманни.

Чылайччен тӑчӗ хӗр шыв хӗрринче. Мӗн çинчен шухӑшланӑ эсӗ, Вальӑ, çав ир! Тен, хӑвна ху: «Тӗрӗс çулпа утатӑп-ши эп, мӗн ӗмӗтленни-им ку!»— тесе тӗрӗсленӗ!..

ХАВАСЛӐХ ТУЙӐМӖ

Çапла, çӑмӑл çул суйласа илмен эсӗ. Астӑватӑн-и çамрӑксен «Юность» хаçатӗнчи заметкӑна!

«Нимӗнпех те паллӑ мар, «шупка» кунсем пулаççӗ. Вӗсем иртсе кайнине календарӗн татса илнӗ страници çеç аса илтерет. Кусем вара, паянхи пеккисем, хӗвел çутинче, çиле çӗнтерсе вӗçсе иртеççӗ, çывӑх юлташ алӑ чӑмӑртанӑ евӗр, санра хаваслӑх туйӑмӗ хӑвараççӗ.

...Вальӑ Терешковӑна, «Красный Перекоп» комбинат комсомол организацийӗн секретарьне, хулара кӑна мар, облаçра та аван пӗлеççӗ. Анчах Вальӑ тахçанах ӗнтӗ хӑйӗн ӗмӗтне сенкер тӳпене панине пӗлеççӗ-ши пуртех те! Паян унӑн кунӗ. Паян ун виçӗ хутчен парашютпа сикмелле...»

Ун чухне Вальӑ тусӗн, Таньӑ Торчиловӑн, кӑтартӑвӗсем аванрах пулнӑ: парашютпа вӑл малтан палӑртнӑ вырӑна пуринчен çывӑх, пуринчен тӗл анса ларнӑ. Таньӑ художествӑ училищинче вӗреннӗ-ха.

Сывлӑшра парашютсем сасартӑк теме тӗтӗм хыпса илнӗ пек уçӑла-уçӑла кайнӑ. Хӗрсен чунӗ-чӗрисенче çӗнтерӳ туйӑмӗ тапнӑ. Тӗрӗс, пӗр хутӗнче таçтан килсе тухнӑ çил Вальӑна ӗне кӗтӗвӗ çине илсе кайнӑ. Анчах хӗр аптраса ӳкмен. Çӗр çине ӑнӑçлӑ, тӗрӗс-тӗкелех анса ларнӑ.

— Маттур, Вальӑ!— ырлӑнӑ ӑна Станислав Морозычев конструктор.— Пулкалать вӑл малтанах унашкалли!..

Кӑмӑл туртнипе, чӗре чӗннипе çапла çывӑххӑн туслашрӑн эсӗ, Вальӑ, сенкер тинӗспе.

...Пуçланасса вара мӗн пурӗ те пӗчӗк кӑна япаларан пуçланнӑ. Пӗррехинче 2-мӗш номерлӗ фабрикӑра пӗлтерӳ çакӑнса тӑнӑ: каччӑсемпе хӗрсене ДОСААФӑн тӗрлӗрен кружокӗсене кӗме чӗнсе çырнӑ пулнӑ унта. Вальӑна пӗр йӗрки кӑмӑла килнӗ-мӗн: «Парашют спорчӗн кружокӗ».

— Эпир тӗлӗнеттӗмӗр,— каласа парать Вальӑн тепӗр тусӗ, комбинатри комсомол комитечӗн хальхи секретарӗ Вальӑ Глызина,— ытла таçта та ӗлкӗретчӗ-çкеха пирӗн Терешкова: ӗçлет, вӗренет, киленче те ӑна-кӑна пуçтарсах, тирпейлесех тӑмалла... тата парашют.

Çапла, пур çӗрте те ӗлкӗрнӗ эс, комсомол секретарӗ. Сана кура ытти çамрӑксем те вӑй хурса тӑрӑшнӑ.

ЕЛКЕР КӐНА!

Пирӗн алӑра Вальӑ çырса пынӑ блокнотсем.

«25-мӗшӗнче кӗнеке пасарӗ ирттермелле». «Парашютистсен июнӗн 30-мӗшӗнче комисси çинчен пӗлмелле». «Рабочи çамрӑкӗсен шкулне 500 çынна явӑçтармалла». «Туристсен лагерьне комсомол комитечӗн представителӗсене ямалла»...

Мӗн каласси пур, ӗç нумай! Анчах сана актив пулӑшать-çкеха, тусусем, юлташусем пулӑшаççӗ. Пур ӗçре те парти организацийӗ кӑтартса пырать. Тӑрӑш, ӗçле. Çапах та йывӑр. Çулталӑкран эсӗ çапла каланӑччӗ:

— Хуть те кирек мӗнле урӑх ӗçе ярӑр мана...

— Çук, — терӗç комсомолецсем,— эпир сана шанатпӑр, хисеплетпӗр сана, каллех пирӗн секретарь пулӑн.

Каллех ӗç мӑй таран: «Самрӑк текстильщиксене ӗç тухӑçлӑхне ӳстерме мӗн кансӗрлет!» «Хӑвартрах хаçат-журнал çырӑнтарса пӗтермелле». «Çамрӑксен общежитийӗнче 20-мӗш пӳлӗмре сӗтел-пукан çук». «19-мӗш пӳлӗмре репродуктор лартмалла». «Стилягӑсене, прогульщиксене, брак тӑвакансене питлекен щитсем хатӗрлемелле».

Комсомол комитечӗн секретарӗн нумай пӗлмелле. Ахальтен мар ӗнтӗ эсӗ блокнота Ленин каланине çырса хунӑ: «Коммунистом стать можно лишь тогда, когда обогатишь свою память знанием всех тех богатств, которые выработало человечество».

Эпир сан блокнотусенче, Валентина, нотӑсем, самолетсемпе парашютсен ӳкерчӗкӗсене куртӑмӑр. Сывлӑш спортсменӗ пулма эсӗ тахçанах ӗмӗтленнӗ-мӗн. Ахальтен мар блокнотсенче тӗрлӗрен формулӑсем нумай. Ахальтен мар эсӗ çӑлтӑрсем патне çӗкленмешкӗн пӗрремӗш утӑм тума пулӑшакан парашюта чунтан юратнӑ!

ТЕЛЕЙ ÇӐЛТӐРӖ

Ку çурта шырама кирлӗ мар. Ун чӳречисем фабрикӑ корпусӗсем еннелле тухаççӗ. Фабрикӑ çурчӗ çинче пысӑк кӑна сехет. Çирӗм çул хушши çав сехете пӑхса тӑрса пуçтарӑннӑ ирсерен Елена Федоровна, ачисене шкула ӑсатнӑ, халӑхпа пӗрле фабрикӑна васканӑ. Иртнӗ çул вара врачсем ӑна çапла каларӗç:

— Ӗçлесе çитет сана, Елена Федоровна,— терӗç, — ӗнтӗ канмалла.

Эпир унпа хӑйсен çурчӗ умӗнче калаçса ларатпӑр. Елена Федоровна пӗр хушӑ чирлесе пурӑннӑ-мӗн: мамӑк тутӑр пӗркенне.

— Кичем ӗççӗр ларма,— ӳпкевлӗн калать вӑл,— ал ӗç патнех туртӑнать, анчах, ав, сывлӑх япӑхланчӗ.

Ху сисмесӗрех тенӗ пек ун кунçулӗ çинчен шухӑшлатӑн. Пӗччен, упӑшкинчен тӑлӑха юлса, виçӗ ача пӑхса çитӗнтерсе çын тунӑ! Кам, мӗн пулӑшнӑ ӑна! Тен, кун çинчен пичӗ çинчи пӗркеленчӗксем каласа парӗç!

Ун упӑшки — Владимир Аксенович машин тӗлӗшӗнчен ӑста пулнӑ. Кӗрнеклӗ çын. Çӳллӗ, çирӗп сывлӑхлӑ, кӑтра. Юратса, килӗштерсе пурӑннӑ вӗсем пӗр-пӗринпе. Владимир Аксенович нихçан никама усал туман, кашни çынна ырӑ тума хатӗр пулнӑ. Вӑрçа кайрӗ те таврӑнмарӗ.

Кил нуши амӑшӗ çине тиенчӗ. Йывӑрччӗ питех. Илсе килет те тепӗр чух Елена Федоровна хӑйӗн пай çӑкӑрне, ачисене валеçсе парать, хӑйне тӗпренчӗк те хӑвармасть. Çакна чи малтан Вальӑ асӑрхать.

— Анне, эпӗ тутӑ, çи ху.

Амӑшӗ, хӗрӗ куриччен, куççульне шӑлса илет.

— Ачасем мӗн тери телей ик кенне эпӗ шӑпах çав çулсенче ӑнланса илтӗм,— тет халӗ, ӑшшӑн кулса, Елена Федоровна.— уйрӑмах хӗрачасем, нумай пулӑшаççӗ вӗсем килте.

Терешковӑсен кил-йышӗнче чи кӑмӑлламанни «тӳрпилӗк» сӑмах пулнӑ. Кунта пурне те каçарма пултарнӑ, анчах кахаллине мар. Елена Федоровна ачисене пӗчӗккӗн-пӗчӗккӗнех урай çума, апат хатӗрлеме, пахчара ӗçлеме, чӑлха-нуски саплама, кӗпе-тумтир якатма вӗрентсе-хӑнӑхтарса пынӑ.

— Çитӗнсе çитсе çын пулчӗç ӗнтӗ. Хампа пӗрле пурӑнаканни Володьӑ çеç, шофер. Йӗркеллӗ йӗкӗт: усалне нихçан туман,— каласа парать Елена Федоровна.— Людмила качча кайрӗ, инçех мар пурӑнаççӗ, кашни кун пекех килсе курать. Валюшӑ çеç хамран аякра, анчах вӑл та манмасть. Кӗç çыру илетӗп унран, кӗç почтальон посылкӑ илсе килет. Ятлатӑп ӑна: «Маншӑн эс, хӗрӗм, ан пӑшӑрхан!»— тетӗп. Анчах итлӗ-и! Хӑйӗннех! Хӑй шухӑшӗнчен нимпе пӑраймӑн.

Елена Федоровна Вальӑ хӑй парашютпа сикнине пытарма хӑтланса пӑхнине аса илчӗ. Çук, пытараймӑн аннерен, ун куçӗ çивчӗ. «Вӑртӑнлӑх» уçма тивнӗ Валентинӑн.

— Ирхине ирех вӑрататтӑм вара. Йӑпӑр-япӑр тумланать те тухса чупать. Каçхине хавхаланса таврӑнать, калаçать, шӳтлет: «Атя, анне, манпа, пӗрле сикӗпӗр». Тепӗр чух: «Кама хывнӑ, кам пек пулнӑ эс çакнашкалскер!»— тетӗм. Асту, аптӑраса ӳкӗ! Çавӑнтах тавӑрса калать. «Сана хывнӑ, анне, йӑлтах сан пек пулнӑ!»

— Ӗнтерсе пыракансене «кӗпепе çуралнӑ» теççӗ,— малалла каларӗ Елена Федоровна.— Юлашки отпускра киле килсен, Вал ӑна тусӗсенчен пӗри шӑпах çапла каланӑччӗ. Пӗлетӗр-и, мӗн терӗ Вальӑ! «Эпӗ телей çӑлтӑрӗ айӗнче çуралнӑ,— терӗ.— Манӑн хресна атте Валерий Чкалов пулнӑ. Вӑл пирӗн хулана килсе кайнӑ».

Чӑн, 1937 çулта Чкалов Ярославль хулинче пулса курнӑ. Хула çыннисен митингӗнче вӑл хӑй Çурçӗр полюсӗ урлӑ Америкӑна вӗçни çинчен каласа кӑтартнӑ. Совет Союзӗпе тивӗçлипе мухтанса, вӑл ун чух çапла каланӑ: «Америкӑра пирӗн çинчен, телейлӗ çынсем, телей çӑлтӑрӗ айӗнче çуралнӑскерсем, тесе калаçрӗç. Йӑнӑшмарӗç пулӗ тетӗп. Пирӗн пилӗк юплӗ çӑлтӑр. Телей çӑлтӑрӗ».

«КРАСНЫЙ ПЕРЕКОП» ХӖРЕ

Çапла пулнӑ. Пӗррехинче «Красный Перекоп» комбиначӗн партком секретарӗ Валентина Федоровна Усова патне комсомол райкомӗн секретарӗпе, Юлия Батуринӑпа, çӳлех мар сӑпайлӑ хӗр кӗрсе тӑнӑ.

— Комсомол секретарьне суйлама кандидатура пур,— тенӗ Ю. Батурина.

«Красный Перекопчен» Вальă шинăсен заводĕнче браслетчицăра ĕçленĕ. Халĕ, ав, иккĕмĕш фабрикăра, ровничницă. Ĕçленĕ хушăрах пир-авăр техникумĕнче вĕренет.

— Комсомолра хăçантанпа! — ыйтать Усова.

— Иккĕмĕш çул.

— Комсомол ĕçне апла сахал пĕлетĕн!

— Сахал.

— Вăй çитерĕн-и! Пирĕн вĕт пин çурă комсомолец.

— Шансан, пултаратăп, — куçран тӳрĕ пăхса калать хĕр.

Комсомолецсем Валентина Терешковăна ВЛКСМ комитечĕн секретарьне пĕр саслăн суйлаççĕ.

Çĕнĕ ĕçе пуçăнма йывăр. Малтанхи кунсенчех Вальă мĕн тумаллине те пĕлмест. Канаш паракан кирлĕ. Çамрăксен пуçлăхĕ патне партком секретарĕ Валентина Федоровна пырать.

— Ну, ĕç-пуç мĕнлерех пырать комсомолăн! Мĕн тăватпăр! — ыйтать вăл Терешковăран.

— Пуç çаврăнса каять.

— Мĕнле хăв шутупа, мĕн çитмест пек паян сана! Мĕнсĕр пурăнайман пулăттăн эсĕ халĕ!

— Çынсене пĕлместĕп; кама мĕн ĕç шанса памалла, пĕлместĕп.

— Вăт, куратăн-и, ĕç те тупăнчĕ, — ăшшăн, юлташла калать Валентина Федоровна. — Пирĕн ĕçре чи кирли вăл, Валюшă, — çынсем. Апла — çынсем патне, çынсем хушшине. Кашнишĕн тăрăшмалла, кашни валли ырă сăмах тупма пĕлмелле. Малалла мĕн! Калăпăр: çынсем сана ĕненĕç, сан хыççăн кайма тытăнĕç. Анчах ăçталла ертсе каймалла вĕсене сан, комсомол пуçлăхĕ! Мĕнле, мĕнле çулпа ертсе пымаллине пĕлмелле.

Чĕрене кĕрсе вырнаçрĕç Валентина Федоровна сăмахĕсем, Терешкова ĕнтĕ тăтăшах цехсенче. Çамрăк рабочисем ăна часах хăнăхса çитеççĕ, пулăшма тытăнаççĕ.

Пĕррехинче Вальă пĕр учреждение палламан хĕре тĕл пулать. Калаçса каять, хĕр ĕçе вырнаçасшăн-мĕн.

— Акă сана адрес, çит пирĕн пата, пулăшăпăр.

Тепĕр кун ирхине хайхи хĕр комсомол комитетне пырса кĕрет.

— «Красный Перекопра» ĕçлес тетĕн-и!

— Ăçта пурăнмалла!

— Ăçта! — Вальă куç харшине пĕркелентерет. — Халлĕхе ман патра пурăнăн, кайран общежитие вырнаçтаратпăр. Юрать!

...Тепрехинче комитет заседанийĕнче Владимир К. шофер çинчен сăмах пынă. Пулă тытса ашкăннă-мĕн ку, йĕркене пăсса аташнă. Владимир заседанире вăрçса-ятлаçса калаçнă. Хытă критикленĕ ăна комитет членĕсем, çапах суда пама йышăнман, яваплăха хăйсем çине илнĕ. Валентина ку сĕнĕве хирĕç пулман, анчах суда тăратма «ырă» характеристикă пама килĕшмен. «Çынни мĕнле, çавăн пек çырмалла», — татса каланă вăл.

— Çавăн пек çын вăл — тӳрĕ, тĕрĕс, çынна курма та, çынран тивĕçлине ыйтма та пĕлет, — каласа парать Валентина Федоровна Усова. — Вальă çынсемпе ĕçleme пĕлетчĕ, çамрăксен шухăшне-туйăмне витĕр курса тăратчĕ.

МАНМИ КУН

Çуркунне. Тӳлек кун. «Колдун» — шалçа çинчи йăрăм-йăрăм пир конус, çил вăйне, вăл ăçталла вĕрнине кăтартаканскер, пĕр хускалмасăр усăнса тăрать: çил çук. Парашютпа сикмеççĕ, тунсăхлать Вальă.

Сасартăк радио халиччен илтмен, пурне те тĕлĕнтерекен хыпар пĕлтерет.

— Çын космосра! Пирĕн, совет çынни! Коммунист, Совет Союзĕн гражданинĕ Юрий Гагарин!

Ярославль текстильщикĕсем Мускава телеграммă яраççĕ:

«Хаклă Юрий Алексеевич! Сирĕн паттăрлăхпа савăнса мухтанатпăр. Пысăк çĕнтерӳ тунă ятпа чĕререн саламлатпăр, сирĕп сывлăх, пурнăçра телей сунатпăр!»

Ыттисемпе пĕрлех телеграммă айне Вальă Терешкова та алă пусать. Космоса пăхăнтаракан пĕрремĕш çынпа хăй кĕçех сывăх паллашасса пĕлме пултарнă-и-ха вăл ун чухне!

1962 çулхи мартăн пиллĕкмĕшĕнче Вальă паркома заявлени пырса парать: «Кандидат стажĕ иртнĕ май, мана КПСС членне илме ыйтатăп. Коммунистăн чыслă ятне тӳрре кăларма хамăн пĕтĕм вăйăма, пĕлĕвĕме парăп».

Парти билетне алла илсен, ун сăмахĕ çапла пулнă:

— Паян ман пурнăçри чи телейлĕ кун!

Сана çын тунă, пурнăç çулĕ çине кăларнă, халăхшăн, партишĕн тĕрĕс пурăнма вĕрентнĕ тăван йышран уйрăлма питех те йывăр. Анчах вăл кун килсе тухрĕ ав.

Вальă каять...

— Сывă пул, Атăл! Сывă пул, Ярославль! Тепре куриччен!

ПУРНĂÇЛАНЧĔ

Паллах, нумаях та пулмасть фабрикăран пынă хĕр чĕри савăннипе сиксе тухас пек тапнă. Унпа юнашар — Юрий Гагарин, Герман Титов, Андриян Николаев, Павел Попович... Вăл — вĕсен килйышĕнче. Вăл — вĕсен, çăлтăр паттăрĕсен, йăмăкĕ!

...Шавлă Хĕрлĕ площадь. Мавзолей трибунисем.

Вальă Никита Сергеевич Хрущев каланине хавхаланса итлет:

— Совет космос паттăрĕсем — халăхран тухнă çынсем, Коммунистсен партийĕ пăхса çитĕнтернĕ, коммунизм ĕçне чунтан панăннă çынсем.

Никита Сергеевич ун чухне космонавтсен йышне малашне пирĕн аслă Çĕршывăн çĕнĕрен те çĕнĕ ывăлĕ-хĕрĕсем хутшăнĕç терĕ.

Пурнăçланчĕ ак!

Совет Çĕршывĕн хĕрĕ, коммунистка Валентина Владимировна Терешкова космосра! Тĕнчери пĕрремĕш хĕрарăм космонавт!

...Вăл, çăлтăрсем патне çĕкленнĕскер, пирĕн планетăна, юратнă тăван Ярославль тăрăхне курать. Унта ун тусĕсем, юлташĕсем, тăванĕсем, унта ун аэродромĕ — вăл пуçласа тӳпене çĕкленнĕ аэродром.

Вальă хăйĕн тăван комбиначĕпе тăтăшах çыхăну тытнă, хăй космоса çĕкленме хĕрсе хатĕрленнĕ хушăра та унта çырусем ăсатнă.

— Ырă кун, Валентина Федоровна! — çырнă Вальă партком секретарĕ Усова патне. — Пĕлесчĕ сирĕн, мĕн тери хавас эпĕ сирĕн çырăвăршăн! Тавтапуç, тăванăм. Пурте йĕркеллĕ, маншăн ан пăшăрханăр. Пĕлсемĕр, ырри мĕн кăна тăвам мар эп, — вăл сирĕншĕн, аннепе иксĕршĕн, эсир маншăн чи çывăх, тăван çын вĕт. Йывăр самантсенче эпĕ яланах сире чĕнетĕп, «апла-и!», «мар-и!» — виççе пăхатăп, эсир ман вырăнта мĕн тунă пуласса шухăшлатăп та тӳрех çăмăл пулса каять... Аннене манманшăн эпĕ сире питĕ тав тăватăп, вăл маншăн чи лайăх çын вĕт-ха. Анчах ак пурăнасса унран инçетре пурăнатăп, ăна ĕлĕкхи пек, килти пек, пăхаймастăп. Ман пурте йĕркеллех.

В. Терешкова

Иртнĕ çулхи августра Валентина Владимировна Мускавран çапла çырнă: «Хамăр ачсене Павелпа Андрияна (Поповичпа Николаева) кĕтсе илтĕмĕр. Маттур вĕсем, нимĕн те калаймăн. Пурте эпир Хĕрлĕ площадьре пултăмăр, каçхине Кремле чĕнчĕç, йышăнăва. Георгиевски зала кĕнĕ чух хăвна епле туйнине çырса кăтартма сăмах та çитмест, тата «Славься!» музыкă шăранать. Чечексем, ăшă кулă. Никита Сергеевич пирĕн пата утса пычĕ. Атте пек, çупăрласа илсе чуптурĕ те, ырă çул суннăн, пирĕн хĕрарăмсем арçынсенчен нихçан та юлмаççĕ терĕ»...

Каллех эсĕ пур çĕре те ĕлкĕрнĕ, комсомолецсен пуçлăхĕ пулнăскер! Вăхăт сахал — сурдокамерă, барокамерă, тĕрлĕрен тренировкăсем, çапах эсĕ тăван кĕтесе çыру çырма та, оперă итлеме те, Есенина вулама та вăхăт тупнă...

Пурнăçланчĕ. Арçынсемпе танах хĕрарăм та инçе космосра çӳресе килчĕ. Çĕнĕрен те çĕнĕ ăнăçу, çĕнтерӳ сана, тӳпери тăвансен паттăр йăмăкĕ!

С. МОКШИН,
ИВ. ФРОЛОВ.
(«Советская Россия» хаçат корреспонденчĕсем).

Валентина Терешкова Пĕтĕм тĕнчери хĕрарăмсен конгресĕн президиумĕнче. (Июнĕн 24-мĕшĕ, 1963 çул)

В. СОБОЛЕВ ӳкерчĕкĕ (ТАСС).

„ЯЛАВ"—*Вăрнар*

УЛĂПЛА УТĂМПА

Чăваш Тимешрен Чăваш Сурăма çитме 100 километр пулать. Çак ялсенчен пĕри Варнар районĕн кантăр чиккинче, тепри çурçĕрте вырнаçнă. Районти колхозсен уй-хирĕсем урлă Кĕçĕн Çавал, Вăтам Çавал тата Ман Çавал шывĕсем юхса выртаççĕ. Кире, Хирлеп, Сурăм шывĕсем те пирĕн хирсене сахал мар нӳрĕк парса тăраççĕ. Йĕпреç, Варнарпа Сурам вăрманĕсем кунти тавралăха мен авалтан илем кӳреççе. Хитре Вăрнар тавраш. Çĕр ĕçлекене кунта çутçанталăк сахал мар ырлăх-пурлăх панă. Ахальтен мар ĕнтĕ районта аллă виçĕ колхоз вырнаçнă.

Производствă управленийĕнчи ял хуçалăх ĕçченĕсем тыр-пулпа выльăх-чĕрлĕх продукчĕсем туса илес тĕлĕшпе çултан-çул пысăк ĕçсем тăваççĕ. Ял çыннисен ĕçри хастарлăхĕ ӳснĕçем ӳсет. Партин Центральнăй Комитечĕн 1953 çулхи сентябрьти Пленумĕ ял хуçалăхне малалла вăйлатасси çинчен сӳтсе явнă хыççăн пирĕн колхозсем çĕнĕ çитĕнӳ турĕç.

Çĕр — колхоз пуянлăхĕ. Халĕ пирĕн унпа усă курасси лайăхланнăçемĕн лайăхланса пырать. Юлашки вунă çул хушшинче пирĕн районти колхозсем çулсерен усăсăр выртнă таса çĕртме пуссине пачах пăрахăçларĕç. Çапла майпа тыр-пул туса илекен лаптăк вун пилĕк пин çурă гектара яхăн хушăнчĕ. Курăк акмалли пусă çаврăнăшĕ вырăнне пропашной культурăсем акмалли йĕрке йăлана кĕчĕ. Пирĕн колхозсен уй-хирĕнче кукурузă, сахăр кăшманĕ тата нимĕç пăрçи яланлăхах вырăн йышăнчĕç. Вĕсен лаптăкĕ кăçал вун икĕ пин гектартан иртрĕ. Тыр-пул тухăçĕ те ӳссех пырать, пĕлтĕр колхозсем гектар пуçне 13 центнер ытла пухса кĕртрĕç. Кăçал та тыр-пул ăнса пулчĕ.

Йышлă та тупăшлă выльăх-чĕрлĕх ĕрчетес енĕпе тунă ӳсĕмсем пире чунранах хаваслантараççĕ. Сентябрьти Пленум хыççăн пирĕн колхозсем аш-какай туса илессине 2,5 хут, сĕт сăвассине 3,5 хут, çăмарта илессине 4,5 хут ӳстерчĕç. Çĕршыва выльăх-чĕрлĕх продукчĕсем хатĕрлесе парассине çултан çул вăйлатса пыратпăр. Аш-какай, сĕт тата çăм сутассипе кăçалхи çур çулхи плана ирттерсе тултартăмăр. Коммунистсен партийĕн кăтартăвĕсене пурнăçа кĕртсе, пуçламăш парторганизацисенчен нумайăшĕ юлашки вăхăтра пысăк пуçарулăх кăтартса ĕçлеççĕ. Кольцовкăри Ленин ячĕпе хисепленекен колхозра 76 коммунист эртель хуçалăхне вăйлатассишĕн, колхозниксен пурнăçне пуян та культурăллă тăвассишĕн çине тăрса тимлет. Вĕсем пуçарнипе колхоз ял хуçалăх продукчĕсем туса илессине татăклăн ӳстерчĕ. Тыр-пул тухăçĕ çулленех 18—20 центнертан кая мар. Артель ĕçченĕсем аш-какай туса илессипе пĕрремĕш чикке — 75-пе 16 кăтартăва кăçал çĕнсе илессишĕн кĕрешеççĕ. Кашни 100 гектар çĕр пуçне колхоз 23 ĕне усрать. 1963 çулччен Кольцовкăра 20 коммунист çеç шутланнă. Ун чухне вĕсен ытларахăшĕ ертсе пыракан ĕçре пулнă. Халĕ вĕсен йышĕ тăватă хут ӳснĕ. Коммунистсем ĕнтĕ пурте пекех хирте е фермăра ĕçлеççĕ, яланах çĕннине пуçарса пыраççĕ.

Вăрманкасри «Самолет», Ехремкассинчи «Правда», Ярмушкари «Гвардеец», Кăкшăмри «Ленинец», Калининăри «Правда» тата ытти колхозсенчи пуçламăш парторганизацисем те ял хуçалăх производствине малалла вăйлатас кĕрешĕве хăватлăн çунатлантарса пыраççĕ. Коммунистсем пуçарнипе Ехремкассинчи «Правда» колхоз членĕсем коммунизмла ĕçлекен артель ятне илессишĕн кĕрешĕве çĕкленчĕç. Кунта халь 3 фермă çак хисеплĕ ята илме тивĕçлĕ пулчĕç.

Коммунизм вăхăтĕнчи пек ĕçлес юхăм ялсенче сарăлсах пырать, Кольцовкăри Ленин ячĕпе хисепленекен тата «Самолет» колхозсенчи сĕт-çу фермисем те коммунизмла ĕçлекенсен ятне илчĕç. Пуласлăх разведчикĕсен ретне тăма «Броневик» колхоз ĕçченĕсем те хутшăнчĕç.

Ĕç çине коммунизмла пăхасси, ял хуçалăх продукчĕсем туса илессине çултан çул ӳстересси ял ĕçченĕсен йăлине çирĕп кĕрсе пырать. Парти катаргавĕсене пурнăçласа пыни пирĕн утăмсене кунран-кун сулмаклăрах тăвать.

В. ДАНИЛОВ,
Вăрнар производствă управленийĕн партком секретарĕ.

производствă управленийĕнче

ÇУЛСЕМ, ĔÇСЕМ...

— Юрать-и кĕме?

— Мĕншĕн ан юратăр? Кĕрĕр, кĕрĕр...

Председатель пӳлĕмне вăтам çулсенчи колхозник кĕрсе тăрать, ăшшăн алă тытса сывлăх сунать, унтан васкамасăр пукан çине пырса ларать.

— Мĕн ĕçпе?

— Прицеплă автомашинă е трактор кирлĕччĕ те... Пĕренесем турттарас тетĕп.

— Инçетрен-и?

— Çук, пит инçех мар...

— Кĕтӳре ахалех лашасем çӳреççĕ. Хăшĕ кăмăла каять, çавна кӳлсе кай,— председатель колхозник çине кăмăллăн пăхса кулса илет. Колхозниксем утсене килĕштерсех кайманнине аван пĕлет-ха вăл, çапах та сĕнме пăрахмасть.

— Хăвах шутла, Николай Петрович. Лавпа турттарас пулсан, пилĕк фесметра пилĕк кун турттармалла-çке-ха. Пилĕк кун колхоз ĕçне хутшăнаймастăп. Машинăпа илсе килме пурĕ те икĕ сехет çеç кирлĕ.

— Ăнланатăп: тĕрĕс калатăн. Турттар, эппин, автомашинăпах,— хаваслăн кулса илет Николай Петрович, колхознике алăкран кăларса янă май. Унтан хăйĕн сĕтелĕ хушшине каялла пырса ларать те сăмах пуçлать:

— Те вуннăмĕш çын пулчĕ ку паян, те вун иккĕмĕш. Кашнинех мĕн те пулин кирлĕ: пĕри йывăç, тепри машинă ыйтать. Мĕн тăвас тетĕн, кирлипе çӳреççĕ. Пӳрт лартаканни пӳрт лартать, юсаканни юсать. Ан тив, майлаччăр ĕнтĕ вăй çитнĕ чух.

— Ăçта пăхнă унта çĕнĕ пӳрт. Председатель çеç çĕнетме шутламасть,— сăмах хушать колхоз агрономĕ Герман Павлович Павлов.

— Мĕнле шутламастăп пултăр? Çенĕхе юсаттаратăп-çке!— шӳтлесе хуравлать Николай Петрович.— Тӳперен çумăр анмасть, пĕренисем çĕрмен, тăвăр мар. Пӳрт хамăн ĕмĕре çитет-ха манăн...

Çирĕм икĕ çул хушши председательте ĕçленĕ май Николай Петрович тахçанах ĕнтĕ кермен пек çурт хăпартма пултарнă. Председателĕн килĕ-çурчĕ ыттисенчен нимĕнпе те уйрăм мар. Йăлтах урăхла, хăйсен урамĕнче те, ытти урамсенче те йĕрки-йĕркипех çĕнĕ пӳртсем. Пĕри тепринчен капăр. Председатель пӳрчĕ вĕсен хушшинче çухалса каять.

Пӳрт çинчен сăмах тапратнăран пулас калаçăва партком секретарĕ Павел Евдокимович Кошкин та хутшăнчĕ:

— Халь кил-çурт çавăрасси темех мар. Колхоз кивçен укçа та, йывăç та парса пулăшать. Турттарма лаша мар, тӳрех машинă ыйтаççĕ. Вунă çул каярах мĕнле хурлăхпа пӳрт лартни çинчен манса кайрăмăр. Ун чухне машинă мар, лаша парсан та, вĕçсе кайма хатĕр пулнă.

— Тĕрĕс, Павел Евдокимович, питĕ тĕрĕс,— унпа килĕшсе сăмахларĕ пĕр бригадир.

— Çапла ĕнтĕ. Ун чухне эпир техникă хуçи пулман. Халĕ хамăрăнах акă машинасем вăтăрмĕш çулсенче МТСра пулнинчен ытларах. Çакă вăл, ман шутăмпа, Совет влаçĕ колхоз хресченĕсене юлашки çулсенче панă чи пысăк тивлетсенчен пĕри пулчĕ. Кашни колхозник ăна лайăх туять,— шухăша кайса калаçрĕ Николай Петрович.

Бригадирсем пухăнса çитсен, нарядсем парас ĕç пуçланчĕ. Нумай калаçмаççĕ кунта, пĕр-пĕрне çур сăмахранах ăнланаççĕ. Вăхăта перекетлеме тăрăшни кĕретех сисĕнсе тăрать.

...Правленирен инçех те мар пĕр çамрăк колхозник капăр пӳрт лартать. Платниксем каçхи апат умĕн ĕçе пăрахса пĕрене çине пуçтарăнса ларнă. Пирус мăкăрлантараççĕ. Хĕвел тухиччен ĕçе тытăннăскерсен, çуллахи вăрăм кунра ывăнмалăх пур çав ĕнтĕ. Халĕ тимлесех хăйсен колхозĕн, «Самолет» артелĕн, юлашки çулсенчи ӳсĕмĕсем çинчен сăмахлаççĕ.

— Тепĕр чухне кӳршĕ колхоз çыннисемпе тĕл пулатăн та, кашнинчех вĕсем «Самолета» мухтаса калаçнине илтетĕн. Ăмсанаççĕ тата: вăйлă пурăнатăр эсир, теççĕ,— сăмахĕсене майĕпен шутарса калать вĕсенчен пĕри — Никандр Игнатьевич, шухăша кайса.— Шутласан, мĕн-ха, вăй пĕлĕт çинчен татăлса аннă-им пирĕн? Пурне те хамăр вăйпа, хамăр алăпа тунă. Чăнах та, председатель аван. Халăха ертсе пыма, халăхшăн тăрăшма пĕлет. Астăватăп-ха, 1941 çулта, эпир фронта тухса кайнă чухне, Николай Петрович питĕ чирлĕччĕ. Вăрçăран таврăннă çĕре вăл сывă юласса шанман та эпир. Шăпах вăрçă тухнă çулхине ăна председателе суйларăмăр. Йывăр пулнă, чăтнă. Тен, çавăн пек чух çынна вăй кĕрет пулĕ,— халтан кайма пуçланине çĕнтерме вĕрентет. Николай Петрович çирĕм икĕ çул ĕнтĕ пĕр улшăнмасăр колхоз председателĕнче ĕçлет. Халĕ кашни колхозник ун пирки: «Эх, тепĕр вунă çул та пулин ĕçлетĕрччĕ», тесе ĕмĕтленет.

Коммунист пурнăçра мĕнле пулмаллине илес пулсан, Николай Петрович — лайăх тĕслĕх. Калама çук сăпайлă, çав тери тӳрĕ кăмăллă çын вăл, чунĕ-юнĕпе халăхпа çыхăннăскер. Уншăн государствă интересĕнчен пысăкраххи нимĕн те çук, пулма та пултараймасть.

Акă пĕр тĕслĕх. Пысăк тухăçлă сĕс-кантăр акса çитĕнтернĕшĕн унăн колхозран виçĕ пин тенкĕ ытла преми илмелле пулнă. Ку саккуна пăсни пулмасть, йĕркине партипе правительствă туса çирĕплетнĕ. Анчах Николай Петрович илмен. Вăл колхозниксен пухăвĕнче çапла каланă:

— Юлташсем, эпĕ кантăр акман, татман, хутман, сӳс туман. Мĕншĕн-ха мана çавăн пек пысăк укçа памалла? Мана тивекен тӳпене вылььăх-чĕрлĕх ĕрчетес ĕçе яма ыйтатăп.

Колхозниксем килĕшнĕ, хăйсен председательне тата ытларах хисеплеме пуçланă. Председателе кура ыттисем те вара çавăн пек тунă.

Мĕнле-ха капитализм тĕнчинче? Çак йăпалана çырнă хушăра эпĕ «За рубежом» журнала вуламан пулсан, тен, кун пек ыйту сиксе те тухман пулĕччĕ. Асăннă журналăн кăçалхи 27-мĕш номерĕнче Америкăри паллă журналист Фред Кук çырнă «Общества коррупции» ятлă статья пичетленнĕ. Ăна Нью-Йоркра тухса тăракан «Нейшн» журналтан илсе пичетленĕ.

Çак статьяра эпир акă мĕн вулатпăр. Аллă çулхи негр Дуглас Джонсон, дворникра ĕçлекенскер, пĕррехинче çулпа пынă чух 240 пин доллар укçа тупнă та çавăн çинчен полицие пĕлтернĕ. Укçи «Бринкс» фирмăн пулнă. Джонсон укçана каялла тавăрса панă. Вăл çапла калать:

«Камран та пулин ĕç ыйтсан, халĕ мана темĕн те пĕр каласа кӳрентереççĕ, ухмах тесе кулаççĕ. «Мĕне кирлĕ сана ĕç? Сан 240 пин доллар пулнă вĕт-ха», теççĕ. Çав укçана куçпа курас пулман хăть. Мĕншĕн вăл ман тĕле пулчĕ-ши, мĕншĕн ăна илсе хутăм, мĕн-ма курмăш пулса иртсе каймарăм, пĕреххут?— тесе пĕрре мар шухăшланă эпĕ. Çав укçах мана мĕскĕне кăларчĕ».

Мул пуç пулса тăнă çĕршывра çул çинче тупнă укçана тавăрса панине пуянсем çылăх вырăнне хурса шутлама хатĕр. Ав епле вăл — капитализм тĕнчи. Совет çыннисем çак чуна хĕсекен хуйăртан хăпса пыраççĕ. Ун пек тĕслĕхсем пирĕн темĕн чухлех. Николай Петрович укçа пирки хăйне тыткалани те çав ырă тĕслĕхсенчен пĕри пулать.

Пĕррехинче Николай Петрович урампа иртсе пынă. Пăхать, пĕри мунча пек пӳрт лартать. Кашти таран мăкласа çитернĕ.

— Усăп, мĕн тăватăн эсĕ?

— Пӳрт лартатăп.

— Колхозра ĕçлеместĕн-им?

— Ĕçлетĕп те, вăй çитмест-ха.

— Правленире пултăн-и эсĕ?

— Пурте пырса чăрмантарсан, ĕçлеме вăхăт та юлмасть сан.

— Акă мĕн. Колхоза та, хăвна та намăс ан кăтарт эсĕ. Халех сӳтсе пăрах. Ыран правление пыратăн. Итлемесен, ку пӳрте ав çавăнта, вăрман хĕррине, кайса ларт. Кун пек çуртсенче пурăнма колхоз чухăна юлман-ха пирĕн.

Тепĕр кунах вара правлени Усăп ыйтăвне пăхса тухать. Правлени членĕсем пĕр кăмăллăн йышăнаççĕ: «Усăп валли пӳрт лартма ыранах йывăç патне трактор кăларса ямалла, пӳрт лартма тăватă пин кивçен парса пулăшмалла». Усăпĕ халĕ ултă кĕтеслĕ хӳхĕм çуртра пурăнать.

Вăрманкас ялĕнче тата çакăн пек сăмах çӳрет. Пĕр колхозницă правлени çурчĕ патне хăйĕн ĕнине çавăтса пынă.

— Юрать, выльăх йышăнакан пункта кайса патăн, тейĕпĕр. Ачусем çук-и сан?— ыйтать председатель.

— Ачисем пур-ха та, ĕни сĕт памасть-çке.

— Акă мĕн, ку ĕнене халех фермăна кайса пар. Пирĕн государствăна çав-çавах аш-какай сутмалла. Ун вырăнне урăх ĕне паратпăр сана.

Çынсем ыррине юмах пек туса кăтартма тăрăшаççĕ. Колхозниксене ĕне вырăнне ĕне парса пулăшни чăнах та кунта сахал мар. Колхоз сĕт сахал антаракан ĕнесене усрамасть, пăрахăçлать ун пеккисене. Колхознике улт-çичĕ литр паракканни те çитет. Сĕт-çу ăна пасара тухса сутма мар, çиме кирлĕ. Колхозăн тына пăрусем çуллен хăйне кирлинчен ытларах пулаççĕ. Енесĕр колхозниксене кунта пăрусем парса пулăшасси те ырă йăла пулса тăнă.

Ĕçри ăнăçу бригадирсемпе фермă заведующийĕсенчен нумай килет. Колхозсем нумайăшĕ шултра. Ун пек çĕрте пĕр бригадах — ĕлĕкхи пĕр колхоз. Пĕчĕк артельсем пĕрлешсе пысăкланиччен вĕсенче кашнинчех председательпе заместитель, бригадирсемпе фермă заведующийĕсем, тепĕр çĕрте агрономпа зоотехник та пулнă. Халĕ вара çав хуçалăха пĕр çын — бригадир ертсе пырать. Лайăх организатор, паллах ĕнтĕ, бригадăна мала кăларать, ĕçкĕ-çикĕпе аташаканни е хăйĕншĕн ытларах тăрăшаканни япăхтарса ярать.

Бригадирсем суйласа илес, вĕсене ĕçе вĕрентес ыйту юлса пыракан хуçалăхсенче кăна мар, малта пыраканнисенче те çивĕч тăрать. «Самолет» колхозра та çак ыйту правление пĕрре кăна мар шухăшлаттарнă. Юлашкинчен çапла килĕшнĕ: бригадир отчетне бригадă пухăвĕнче итлемелле, ăна халăхпа суйламалла.

Кăçал çулталăк пуçламăшĕнче кунта бригадирсене пуçласа пухусенче суйланă. Мĕн тетĕр-ха? Пилĕк бригадиртан иккĕшне халăх çак ĕçре хăварма килĕшмен, вĕсем вырăнне урăх çынсене суйланă.

В. Щ. колхозник вун виçĕ çул бригадирта ĕçленĕ, бригадă хуçалăхне тытса пыма пĕлнĕ вăл, анчах та бригадă членĕсем ăна çав-çавах бригадирта хăварма кăмăлламан.

— Хăйне ытлашши мăнна хуракан пулчĕ,— тенĕ колхозниксем. Çынпа çынла калаçмасть, колхозниксене кӳрентерет, ĕç кунĕсене йĕркеллĕ шута илсе пымасть. Ĕçке ярăнчĕ, халăхран уйрăлса кайрĕ.

Хăйсен бригадирĕ пулнă çынна халăх тӳрленме сĕннĕ, усал тăвас темен ăна. Щ. вара çакна хăй майлă ăнланнă, правленипе партком çинчен таçта та жалобăсем çырма тытăннă. Мĕнле те пулин ĕç хушсан, тӳрех: «Вун виçĕ çул хушшинче эпĕ хура ĕç тума манса кайнă», тесе ответлет.

Кунта пĕр юмах аса килет. Пăрчăкан çĕрле çинçе урисене çӳлелле тăратса çурăм çинче çыврать-мĕн. Пĕррехинче ун патне кăвăлтăк пынă та тĕлĕнсе кайнă.

— Мĕн тăватăн эсĕ, тусăм?— ыйтнă кăвăлтăк.

— Пĕлĕте урасемпе тĕкĕлетĕп, унсăрăн йăтăнса анма пултарать,— тавăрса каланă пăрчăкан.

Мăнна тухса кайнă Щ-сем шăпах çавнашкал пăрчăкан еврĕлĕ. Халăх мар, вĕсем иккен кун-çул хуçисем. Авторитета ăна рычагпа хирсе çĕклеме çук, ĕçре хул-çурăма авса тупмалла. Колхоз председателĕ Николай Петрович Петров вара пачах та авторитетшăн хыпăнакан çын мар. Вăл икĕ суйлавра колхоз председательне вăрттăн сасăласа суйлама сĕннĕ. Колхозниксем ăна кашниччех пĕр кăмăллă пулса суйланă. Кăçал вара çапла каланă:

— Çитет, Николай Петрович, вăрттăн сасăласа аппаланма. Пурпĕр санах суйлатпăр.

Вăрман пек алă çĕкленнĕ. Каллех пурте пĕр сасăллă пулса председатель пулма ăна суйланă. Вăл обществă ĕçĕшĕн пурнăçне пама хатĕррине пĕлет-çке-ха халăх. Çирĕм икĕ çул артель хуçалăхне ертсе пырасси никамшăн та çăмăл мар. Çак хушăра отпускра пулманнине, канмалли кун курманнине шута илсен, ку ĕç мĕнлине ăнланса илме йывăр мар.

Председатель кабинетĕнче тирпейлĕ, таса. Кашни япала кунта хăйĕн вырăнĕнче. Капăрри, хакли нимĕн те çук. Председатель халăх укçине кирлĕ-кирлĕ мар çĕре те салатма юратмасть, кашни пус шутра пултăр, тесе тăрăшать.

Кирек кампа калаçсан та, председателе ырласа калаçнине илтетĕн. Василий Степанович Капиров кăçал сакăр вун пĕр çул тултарать. Ĕçрен юлмасть-ха старик. Пĕлтĕр

вăл 53 пăт тырă, 436 тенкĕ укça ĕçлесе илнĕ, кăçал та акă ку таранччен 200 ĕçкунĕ тунă. Василий Степанович 1949 çултан пуçласа хăйăрлă вырăнсем çине 154 гектар йывăç лартнă. Çав шутра çирĕм гектарне кăçал лартнă. Колхозăн хăйĕн хыр вăрманĕ çитĕнет. Чĕрĕ произведени вăл, чаплă произведени. Вунă çул, çирĕм çул иртĕ, çĕнĕ вăрман лартаракана ял йышсем ялан ырăпа асăнĕç: Ваçлей мучи вăрманĕ, тейĕç.

— Халĕ ырламасăр калаçма чĕлхе те çаврăнас çук,— хавасланса калаçать Василий Степанович.— Укçа илме те радиопа чĕнеççĕ. Мана тата, ватă тесе, черетсĕр параççĕ. Укça илетĕп те тепĕр чухне тӳрех лавкканалла тухса утатăп. Унта çур литр чикнĕ те — карчăк патне.

— Сыпкалатăн-им пăртак, мучи?

— Сыпасси-качки... уйăхра пĕрре ма тутанса пăхас мар? Карчăкпа иксĕмĕр çур литрне ним мар ӳпĕнтеретпĕр. Хутран-ситрен кансĕрлемест пулĕ вăл, анчах ĕçкĕпе ашкăнма юрамасть. Ĕлĕк ав хресчен çулталăкра пĕрре ĕçнĕ, кĕркунне автан яшки тунă та, ăна та пулин сăрапа çеç иртернĕ. Халĕ хăшĕ-пĕрисем ĕçме темĕн тĕрлĕ сăлтав та тупаççĕ. Автанне пуссан та — виçĕ кун урăлма пĕлмесĕр ĕçеççĕ. Пирĕн ун пеккисемех çук, кӳршĕсенче пулкалать. Юрамасть апла.

Никам та ăна сакăр вуннăран иртнĕ тесе калаймĕ. Куçĕсем чĕррĕн пăхаççĕ, сухалне çеç кĕмĕл тĕсĕ çапнă. Старик кăçалхи май уйăхĕччен лесникра ĕçленĕ, колхоз вăрманне хуралланă. Çав хушăрах масар çинçе сакăр пине яхăн хыр лартарнă. Хăрни пĕр йывăç та çук.

Вăрçă хыççăнхи пурнăçа аса илсе, Василий Степанович пĕр кулăшла ĕç çинчен каласа пачĕ. Авланман тесе, финагент налог шырама пынă-мĕн ун патне.

— Вăтăр пиллĕке çитнĕ, çапах авланман. Налог тӳлес пулать сан,— тет финагент.

— Мана, старике, тепре авлантарма шутламастăр пулĕ те? Карчăк ман вун çичĕ ача туса панă вĕт-ха. Пĕр ывăл вăрçăра вилнĕ, тăватă хĕре качча панă,— тетĕп çакна.

— Мĕнле апла? Хут çинче эсир авланман пек курăнатăр, çулсемпе çамрăк,— пĕрре ман кăвак сухал çине, тепре аллинчи хут çине пăхать финагент.

— Ял Совечĕ мана çамрăклатса хунă иккен. Авланман тесе, чиперех налог шыраççĕ.

Василий Степанович, ватă пулин те, хаçат вулать, радио итлет, çĕршывра мĕн пулса пынине пĕлме тăрăшать.

Вăхăт иртнĕçем нумайăшĕ манăçа юлать. Халĕ колхозник хăйне кирлинчен ытлашши продукцие мĕнле тытас тенĕ çапла тыткалать ĕнтĕ. Нумайăшĕ çав продукцие государствăна сутма тăрăшать, мĕншĕн тесен сутăн илмелли хаксем аван. Анчах сут тесе, никам та хĕтĕртмест. Сутасси-илесси — ирĕклĕ ĕç. Нумай пулмасть-ха, государствăна тĕрлĕ продукци налог йĕркипе памалла пулнă. Пур-и сан, çук-и — кирек ăçтан тупса пар. 1958 çулхи январĕн 1-мĕшĕнчен пуçласа çак йĕркене пăрахăç турĕç. Халĕ ĕнтĕ апат-çимĕç фондне тăвас ĕçре тĕп вырăн колхозсемпе совхозсем йышăнса тăраççĕ.

— Шухăшлатăн та, мĕн пулнине ĕненме те йывăр. Пĕр сурăхран виçĕ-тăватă тир сӳнĕ: налог, çăм, брынзă тата çур тир. Çиме мар, парăмсене татма выльăх-чĕрлĕх усранă. Халĕ çиме усратпăр, ытлашшине хамăрах государствăна леçсе паратпăр. Эпĕ те çĕр хĕрĕх килограм таякан сысна кайса патăм. 170 тенкĕ ытла укçа тӳлерĕç уншăн,— иртнипе хальхине танлаштарса калать Николай Матвеевич Яранцев.— Çĕршыва çимĕç фончĕ тума вăй çитнĕ таран пулăшмалла. Вăл пирĕн таса тивĕç.

Хресчене колхоз стройĕ мĕн панине Петр Андреевич Щукин килйышĕн пурнăçĕ те лайăх кăтартса парать. Çамрăк мар ĕнтĕ вăл, çитмĕл икĕ çулта. Малтанхи трактористсенчен пĕри, 1931 çулта «фордсон-путиловец» çине ларнăскер. Тăхăр ача пулнă унăн: ултă ывăл, виçĕ хĕр. Пĕри вăрçăра пуç хунă. Сакăр ачаран улттăшĕ — учитель, иккĕшĕ — инженер. Хальхи вăхăтра çемьере пурĕ вăтăр виçĕ çын.

— Эпĕ ĕлĕк икĕ класлă шкултан вĕренсе тухнă. Пирĕн ялта ултă çул вĕреннисем пурĕ те эпир иккĕн çеç пулнă,— тет Петр Андреевич, пĕчĕкрех тăваткал сухалне якатса.— Ун чухне эпир учитель пуласси çинчен ĕмĕтленме те пултарайман. Халĕ Совет влаçĕ пулăшнипе хамăр ачасене пурне те специальноç патăмăр. Ачасемшĕн пособи кăна кивĕ укçапа 38 пин тенкĕ илтĕмĕр.

Хăйсен пурнăçĕ çинчен те, ыттисен пурнăçĕ пирки те Петр Андреевич нумай шухăшланă, танлаштарса пăхнă. Юлашкинчен парторганизаци секретарĕпе калаçса пăхма шут тытнă. Секретарь унăн шухăшне ырланă. Петр Андреевич ватăла киле, утмăл çула çитсен, партине кĕнĕ. Халĕ вăл — чи активлă коммунистсенчен пĕри. Çулне кура мар нумай вулать. КПСС историйĕпе Программи сĕтел çинчех выртаççĕ.

— Коммунистсен партийĕн XX съезчĕ пурнăçа уçăлтарчĕ, пуçарулăх валли паха çул уçса пачĕ. Партин XXII съезчĕ чуна савăнтаракан Программă йышăнчĕ. Ирĕксĕрех: мĕншĕн пĕр çирĕм çул çамрăк мар-ши, тесе шутлатăн,— тулли кăмăлпа калаçать Петр Андреевич.

Унăн шухăшĕсем çыхăнса пыраççĕ. Пули-пулми сăмах персе яма юратмасть, кашни сăмахне виçсе калать. Китай руководителĕсем пирĕн халăх çинчен сĕмсĕр элек сарни ăна хытă пăшăрхантарнă, имĕш.

— Куççем çивĕчех мар пулин те, вĕсен çырăвне те, хамăр ЦК çырăвне те вуласа тухрăм. Китайсем пире сурчăк сирпĕтсе вăрçнă пек туйăнать. Мана та, сана та вăрçаççĕ вĕсем. Политграмотăна вĕрентеççĕ. Вĕсем вĕрентнине эпир тахçанах пурăнса иртернĕ ĕнтĕ. Вĕрентни çăва патне-ха, марксизм-ленинизмран пăрăнса кайнă тесе айăплаççĕ тата. Хура элек вăл. Кирек мĕнле пулсан та, икĕ парти хушшинчи хирĕçӳсем пĕтессине шанас килет. Чĕрре кĕме вĕсен нимĕнле сăлтав та çук. Пирĕн пурин те пĕр тĕллев — коммунизм тумалла. Пурин те пĕр тăшман — империализм. Тăванпа тăван хирĕçни тăшмана пулăшни çеç. Çакна Китайри юлташсем тăнласа илĕç, тетĕп.

Колхозра кирек кампа калаççан та, КПСС Центральнăй Комитечĕн уçă çырăвне ырланине илтетĕн. Пухури пек хут тăрăх мар, кашни чунне уçса калаçать, хăй мĕн шухăшлани çинчен ним пытармасăр калать. Кашниех тăван партипе пĕр шухăшлă. Çакна май акă мĕн палăртса хăвармалла: колхозри парти организацийĕ çынсене коммунизмла воспитани парас тĕлĕшпе нумай ĕçлет. Колхозниксем коммунизмла ĕçлекен коллектив ятне илессишĕн кĕрешеççĕ.

Ĕне ферминче ĕçлекен коллектива çак хисеплĕ ята районта чи малтан панă. Фермă хĕрĕсем ăна хăйсен ĕçĕпе кĕрешсе илнĕ. Кунта фермă заведующийĕ пулса Василий Федотович Федотов сакăр çул улшăнмасăр ĕçлет. Коммунист вăл, запасри капитан, Отечественнăй вăрçăра батарейă командирĕ пулнăскер.

— Çирĕп те туслă коллектив тăвас пулать. Унашкал коллективпа нимĕн те хăрушă мар,— тет Василий Федотович.

Хăй коммунист тивĕçне мала хума, çарти пек дисциплинăллă пулма хăнăхнă, ыттисене те дисциплинăна пăхăнма, халăх ĕçне юратма вĕрентет. Панă сăмаха çирĕп тытасси уншăн пурнăç тивĕçĕ пулса тăнă.

Июль уйăхĕнче, çапла, ĕнесем пĕр кунне хĕрĕх килограм сĕт чакарнă. Виçĕ пин ытла килограм çинче хĕрĕх килограм мĕнех вăл, тейĕ тепри. Василий Федотович вара çав хĕрĕх килограмшăн пĕтĕм канăçне çухатнă. Вăл çине тăнипе ĕнтĕ фермă сĕт сăвас тĕлĕшпе виçĕ-тăватă кун хушшинчех малтанхи шая çитнĕ. Ав епле вăл — чакарма пĕр кун, хуса çитме эрне кирлĕ.

Иртнĕ вунă çул хушшинче пулса иртнĕ пысăк улшăну ĕне ферминчи ĕçсенчен те уççăн палăрать. 1953 çулта 100 гектар çĕр пуçне 51 центнер сĕт тухнă пулсан, 1962 çулта 246 центнер сĕт илнĕ, кăçал ак 300 центнертан та иртет. Госу-

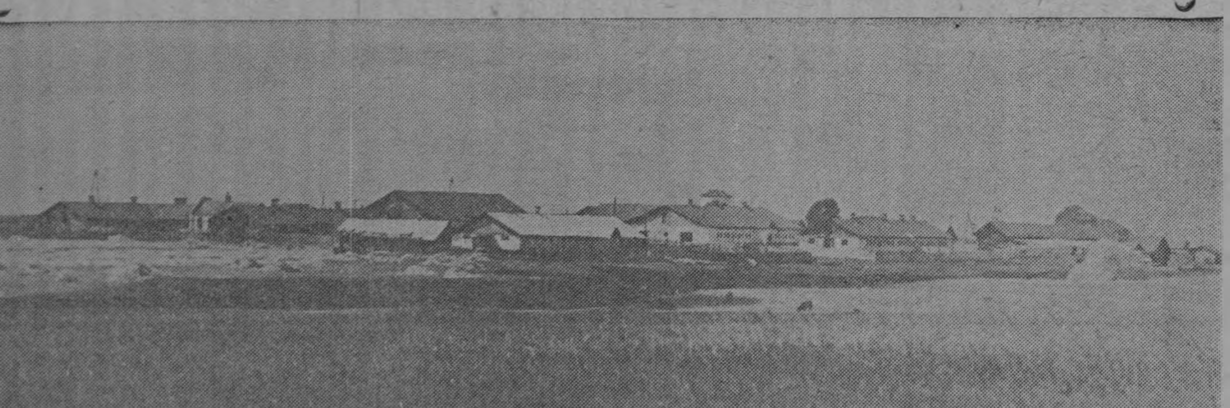

ИРХИ ИЛЕМ

(Писатель блокнотĕнчен)

ТИН КĂНА çумăр шăпăртатса çуса иртрĕ те, таткаланчăк пĕлĕтсем хыçĕнчен хĕвел пӳски чăмса тухрĕ, умри çула çутатса, шыв кӳлленчĕкĕсем çинче йăлтăртатса сиккелерĕ. Автобусри пассажирсем, шарлаттарса çумăр çунипе кăштах салхулланнăскерсем, пĕр-пĕринпе хаваслăн калаçма тытăнчĕç. Калаçу ытларах ял пурнăçĕ пирки пычĕ: çула тухнисенчен çурри ытла колхозниксем пулчĕç иккен.

— Шоферĕ те ĕшенчĕ ĕнтĕ, çулĕ йывăр,— ассăн сывларĕ пĕр кинеми.— Кун пек çулпа...

— Ĕшенни-мĕнĕ юрĕ-ха вăл, çумăрĕ çуни паха,— терĕ манпа юнашар ларакан мучи, кĕске сухалне якатанçи пулса. Тумланасса вăл самаях типтерлĕ тумланнă, çиелтен плащ тăхăннă. Вăл Шупашкарта пурăнакан ывăлĕ патĕнчен таврăнать иккен. Хăй калининсем.— Ку çумăр вăл, атьсемĕрсем, çĕр сĕткенĕ, тырпула панă сиплĕ шерпет пекки,— çутçанталăк ырлăхĕпе киленнĕ пек сăмахларĕ мучи.— Ыраш акнă вăхăтра ăшă çумăр...

— Калаçатăн кирлĕ мара,— терĕ тепри, ун пекех çулланнăскер. Вăл самантсерен ури хушшинчи пысăк кутамкки çине пăхкаласа пычĕ, ахăртнех такам йăтса тарасран шикленет тейĕн.— Эсĕ, хăта, ытлашши пуплетĕн. Ыраш акма кая юлман-ха, малтан кĕр тыррисене вырса пухас пулать. Куратăн, ыраш хирĕсем епле сарăлса выртаççĕ?

Эпĕ ирĕксĕрех кантăкран пăхса илтĕм. Автобус Шупашкар районĕнчи колхоз уйĕсем хушшипе пырать. Кунта (хăш колхозăнне пĕлеймерĕм) вырма тин кăна пуçăннă анасем таçта çитиех тăсăлаççĕ. Çумăр хыççăн хирте никам та çук. Леререх çĕмел çине çĕмел ларать, паллах, çурлапа вырса пухнă ĕнтĕ. Мĕншĕн çурлапа-ши? Хирĕ тӳрем, анлă, комбайнпа вырма лăпах чух темелле.

— Ыраш акасси вырса пухассиех мар-ха,— терĕ тепĕр хут кутамккалли.

— Э-э, хăта, çак вăхăтра сывăрса выртма юрамасть. Ирхи куракăн сăмси шурă пулнă тенĕ пек, ĕç çинче шуçăмпах куç уçма тивет, пăлахая пенипе тыр-пул пӳлмене кĕмест. Ялял ĕçне халăхпа-мирпе вăхăтра тумасан, ана çинче каю шăтать, теççĕ. Кĕçех акă вырман ыраш тăкăнма тытăнать.

— Хам та çавна каламастăп-и?— килĕшнĕ пек пулчĕ лешĕ.— Вырмалла çав...

дарствăна сĕт сутасси 9,1 хут ытла ÿснĕ.

Йышлă выльăх-чĕрлĕх усрама тĕрлĕ йышши апат нумай кирлĕ. 1953 çулта «Самолет» колхозăн пĕтĕмпе те силос 240 тоннă çеç пулнă, пĕлтĕр вара тăватă пин тоннă ытла хывнă, пин тоннă ытла сахăр кăшманĕ хатĕрлесе хунă. Çавăн пекех тĕш тырă, çĕрулми тата утă-улăм та чылай нумайрах уйăрса хăварнă. Ĕнесене халĕ çулла ăçта кĕтсе çÿремелле-ши тесе шухăшламалли çук, вĕсем çулталăкĕпех ал апачĕпе тăранса пурăнаççĕ. Çакна тума акакан çĕрсен структурине тĕпрен урăхлатса çĕнетни май парать.

— Выльăхсăр пурăнма çăмăл. Йышлă выльăх усрама апачĕ те, çурчĕ те, кадрсем те кирлĕ. Çĕнĕ витесем лартмалла, киввисене юсамалла, тем те тумалла çав,— тет Николай Петрович.

Колхоз мĕн кирлине пĕтĕмпех тăвать. Юлашки çулсенче кирпĕчрен пилĕк вите хăпартнă. Вĕсенче 312 ĕне, 400 пăру, çурисемпе пĕрле 130 сысна ами вырнаçаççĕ. Виçĕ пин чăх вырнаçмалăх йывăç вите тунă. Шыв хăпартмалли башньă туни те нумаях пулмасть. Çавă ĕнтĕ ĕне витисенче автопоилкăсем вырнаçтарса лартма май панă. Кирпĕчрен тата тимĕр-бетонран тунă икĕ хранилище 650 тоннă çĕрулми кĕрет.

Фермăсем инçетрен хула пек курăнса лараççĕ. Пĕр çĕнĕ витене «Алтай», теприне «Казахстан», тесе, ят панă.

— Пĕрине уй хĕррине лартнăран, тепри чи инçетре пулнăран çавăн пек ятсем панă. Тахăшĕ пĕри малтан каланă та вырăнлă пулнă. Алтайпа Казахстана хисепленинчен те килет пулмалла,— каласа парать ĕне фермин хуралçи Михаил Яковлевич Яковлев.

Юлашки çулсенче колхозра икĕ хутлă шкул çурчĕ тунă. Вун пĕр çул вĕренмелли вăтам шкул вăл. Ăна валли пурĕ 54 пин тенкĕ кайнă. Çав шутран 30 пиншне колхоз панă. Вăрманкас ялĕнче халĕ пекарньă лартаççĕ. Механизациленсен, вăл кунне сакăр тоннă çăкăр пĕсерме пултарать. Çавăн пекех капăр магазин пулать.

Укçи ăçтан тупăнать-ха, тейĕç хăшĕ-пĕрисем. 1953 çулта колхоз 85,8 пин тенкĕ тупăш илнĕ пулсан, пĕлтĕр 423,5 пин тенкĕ илнĕ. Çак хушăра пайланман фонд, виçĕ хута яхăн ÿссе, 500 пин тенке çитнĕ. Выльăх-чĕрлĕх фермисемпе хăмла плантацийĕ — колхозăн тупăш паракан тĕп çăлкуçĕ. Ял хуçалăх продукчĕсен сутăн илмелли хакĕсене ÿстерни те артель экономикине вăйлатма нумай пулăшать.

Вунă çул каярах ĕç кунĕ пусне 20 пус (çĕнĕ укçапа), каярахпа, «Самолет» колхозпа пĕрлешнĕ хуçалăхра, ултшар пус кăна валеçнĕ. Пĕлтĕр пĕтĕм колхозĕпе кашни ĕç кунĕ пусне 1 тенкĕ те 20 пус панă. Ĕне сăвакансем уйăхне 70—80 тенкĕ е ытларах та лартаççĕ. Фермăсем пулмасан, çав укçа алла лекмест, кĕрекене тулăх пурнăç кĕмест. Колхозниксем çакна лайăх ăнланаççĕ.

Государствăна выльăх-чĕрлĕх продукчĕсем сутасси çултан çул лайăхланать. 1953 çулхипе танлаштарсан, аш-какай 6,4 хут, çăмарта 3,7 хут нумайрах сутнă. Çавăн пекех çĕрулми тата пахча çимĕç сутасси те чылай ÿснĕ. Пытармалли çук, колхозăн паянхи карта çитме пайтах вăй хума, сахал мар тар юхтарма тивнĕ. Çак çĕнтерÿсене тума ăна Коммунистсен партийĕ пулăшнă, пулăшать те. Парти пулăшăвне юлташ чавсине туйнă пекех туяççĕ колхозниксем, çав тери сывăх вăл, яланах пĕрле утать, кĕрешÿре çĕнтерес шанчăк кÿрсе пырать, вăй-хал парать.

«Самолет» колхоз правленийĕ парти хушнă пек ĕçлет, хăй панă сăмаха тытма пĕлет. Çакна кура колхозниксем артель руководителĕсене ĕненеççĕ. Мĕнле каланă—çапла пулать, теççĕ вĕсем. Сăмах май Николай Петрович пĕр интереслă япала çинчен каласа парчĕ.

— Пĕр çулхине ман ятпа хаçатра статья пичетлесе кăларчĕç. Унта «колхозниксене кăçал ĕç кунĕ пусне вунă тенкĕ валеçсе параççĕ», тесе çырнăччĕ. Чăннипе, хам эпĕ ун пек каламан, ĕç кунĕ пусне тăхăр тенкĕ (кивĕ укçапа) валеçме шутланă. Мĕн тумалла-ха? Статья тухса кайнă, ун айĕнче ман хушамат тăрать. Колхозниксем умĕнче, эпĕ ун пек çырман тесе, кутăна пеместĕн вĕт-ха. Вĕсем пурпĕрех ĕненмеççĕ. Ытти çĕртен кăштах хĕскелесе, ĕç кунĕ пусне ирĕксĕрех вунă тенкĕ валеçме тиврĕ. Пĕрер тенкĕ сахал мар вăл, çулталăкри ĕç кунĕсем 180 пин ытла пулнă-çке-ха.

Иртнĕ вунă çул çынсен ăс-тăнĕнчи паллă улшăнусемпе те уйăрăлса тăрать. Япала куçа курăнать, ăс-тăн курăнмасть. Апла пулсан, унти улшăнусене мĕнпе виçме пулать-ха? Çынсем хăйсене ĕçре, пурнăçра, килте тыткаланипе, колхоз пурлăхĕ çине мĕнле пăхнипе, ушкăнла ĕçшĕн епле хыпса çуннипе. Обществăлла ырлăхĕшĕн тăрăшни кирек хăçан та тĕп виçе.

«Самолет» колхозра çынсене ĕçе хăвалама кирлĕ мар. Илер-ха, ак, тырă вырассине. Кунта комбайн кĕреймен вырăнсене çеç алпа вырма палăртнă пулнă. Колхозниксем вара ăна-кăна уяса тăман, часрах вырса пĕтерес, ăнса пулнă тырра тăкăнма парас мар тесе тăрăшнă. Вĕсем малтанхи кунах 80 гектар вырса пăрахнă. Нумай та, сахал та мар — ырашăн сиччĕмĕш пайне. Утта çумăр айне тумасăр çулса пухнă. Хастарлăх пур ĕçре те вĕресе тăрать.

...Пĕр каçхине Николай Петровичпа патĕнче çĕр каçма тиврĕ. Тĕттĕмленсен тин кăна таврăнчĕ вăл. Калаçмалăх вăхăт сахал юлчĕ пулин те, чылай сăмахларăмăр.

— Юлашки вунă çула илес пулсан, сирĕн колхозра çав тапхăр мĕнпе палăрса тăрать?— ыйтрăм эпĕ унран.

— Чи малтанах çакна каламалла,— терĕ Николай Петрович,— 1953 çулхи сентябрьти Пленум колхозсемпе совхозсемшĕн улшăну тапхăрĕ пулса тăчĕ. Ял хуçалăхĕнче тунă çитĕнÿсем, кунта ĕнтĕ пирĕн çитĕнÿсем те кĕреççĕ, пĕтĕмпе çав Пленумпа тата КПСС Центральнăй Комитечĕн ун хыççăнхи Пленумĕсемпе çыхăнса тăраççĕ. Юлашки çулсенче ЦК Пленумĕнче ял хуçалăхĕ çинчен ыйту тăман çулталăк иртнине астумастăп та эпĕ. Ку питĕ ырă вăл.

Николай Петрович умĕнче хут çырни çук, анчах сăмахĕсем шыв юхнă пек юхаççĕ.

— Пирĕн алла техникă пани ял хуçалăхне аталантармалли хăватлăран та хăватлă вăй пулса тăчĕ. Халĕ ĕнтĕ ĕç вăйĕсемпе лайăхрах усă курма пултаратпăр. Планлас ĕçре çĕнĕ йĕрке туни те колхоз ĕçченĕсен тимлĕхĕпе ответлăхне ÿстерчĕ. Тата акă мĕн. Хăш-пĕр колхозсем ял хуçалăх продукчĕсем сутмалли плана çултан çул тултармаççĕ. Критикленипех иртсе каять. Тĕрĕс мар ку. Ман шутпа, малтанхи пек, гектар пусне сутмалла тăвас пулать. Халĕ гужповиннăç тени çук, заем çук, налог урăхла. Нумай пулмасть çăпатапа çÿренĕ, халĕ ялти çамрăксене палласа та илеймĕн, хуларинчен пĕртте кая мар тумланаççĕ.

Арăмĕ чĕннипе Николай Петрович йăпăртлăха картишне тухрĕ. Вăл лаç умĕнче апат çисе ларакан платниксемпе темскер калаçрĕ те кĕçех пÿрте кĕчĕ.

— Чуна ыраттаракан ыйтусем те çук мар-ха. Рабочи ак пĕр предприятие, пĕр хăйĕн станокне çеç пĕлет. Килти япаласемсĕр пусне урăх нимĕн те çук унăн. Колхозникăн колхоз производствисĕр пусне хăйĕн килĕ-çурчĕ, çĕрĕ, выльăх-чĕрлĕхĕ, чăххи-чĕппипе хур-кăвакалĕ пур. Колхозра халлĕхе харпăрлăх икĕ тĕрлĕ. Çакă вăл ĕçре чăрмав кÿмесĕр тăма пултараймасть. Кил вырăнĕ ытлашши пысăк. Халĕ колхозра ним ĕçлемесĕр пурăнма пулать. Хама та «частнăй» тени сĕтĕре пуçларĕ. Харпăрлăхне «частнăй» теместпĕр-ха, индивидуальнăй, тетпĕр. Кирек мĕнле каласан та, халăх харпăрлăхĕ мар вăл, килеллĕх туртать. Хамăн мăшăрах илетĕп, чăн-чăн чĕр тамăк вĕт-ха. Ирхине тăвата сехетре ура çинче: пăрушне кайса кăкар, сыснине тăрантар, ĕнине кĕтĕве яр, хурĕсене пăх. Каçхине вун пĕр сехетре аран-аран ĕçрен пушанать. Кăçалтан пуçласа пыл хурчĕ те, хурĕ те пулмасть ĕнтĕ.

Николай Петрович çапла шутлать: ял хуçалăх артелĕн примерлă Уставне йышăннăранпа кĕçех вăтăр çул çитет. Унтанпа колхоз пурнă-

---

— Эпир кĕр тыррисене тирпейленĕ-ха, ырансенче, çанталăк уяртсан, пăрса çулма тухатпăр...— мухтаннă пекрех каларĕ мучи.— Ыраш акма та ыран тухас пек юмахлатчĕç...

— Камсем — «эсир»? — мăшкăлланă пекрех чеен куçне хĕссе илчĕ кутамккалли.— Епле йăрă çынсем тупăннă...

— Камсем пулмалла, калининăсем ĕнтĕ, «Правдăран».

— Курăр-ха, сĕрен кĕперри!— çав самантрах кăшкăрса ячĕ малта ларса пыракан хĕр.— Мĕн тери хитре вăл. Кун пеккине курнине те ас тумастăп.

— Вăт, вăт, мĕн каларăм эпĕ?— каллех кĕске сухалне шăлкаларĕ мучи, кăмăлĕ тулнипе савăнăçлăн кулса илсе.— Асамат кĕперĕ Çавалтан шыв илсен, çанталăк уяртать теççĕ пиренче.

Асамат кĕперĕ Çавал çырминчен таçти таврăкурăм хĕррине çитиченех пĕкĕленĕ те, хăй илемĕпе куçа илĕртсе, çăмăллăн вылять, çутçанталăк урхамахне кÿлнĕ пек туйăнса каять. Çав урхамах, хирсем тăрăх чупса, колхоз хирĕсене шерпетпе шăварать пек.

— Асамат кĕперĕ асамлă вăл,— тарăн шухăшлăн каласа хучĕ мучи.—Ун патне утса çитекен пурнăçра телейлĕ пулать, тенĕ ĕлĕк-авал.

— Унта ху çитсе курнă-и-ха эсĕ?— йĕпленĕ пекрех ыйтрĕ кутамккаллă çын.

— Эпĕ çитни мĕнех вăл? Эпир ак пĕтĕм колхозĕпе асамат кĕперĕ витĕр тухрăмăр,— терĕ мучи.

Çак самантра эпĕ шухăшăмпа тепĕр хут Калининăри «Правда» колхоза çитрĕм, «асамат кĕперĕ витĕр тухнă» çак колхоз ĕçченĕсен ĕçĕсенче ку чухнехи пурнăç хăватлăн тапса тăнине хам пĕтĕм чун-чĕрепе туйрăм, унти ĕçсене аса илтĕм.

Пĕр эрне каялла эпĕ кунти колхоз председателĕпе — Исаак Федорович Кошкинпа курнăçнăччĕ. Эпир унпа кукурузă хирне кайса çÿрерĕмĕр. Кукурузи вара çынран çÿле ÿссе кайнă, парка, хунав вăрман пек кашласа çитĕнет.

— Кукурузă ура çине тăма нумай пулăшрĕ пире,— тулли кăмăлпа каларĕ ун чухне Исаак Федорович.— Пирĕн хирпе туслашса çитрĕ ĕнтĕ вăл. Кукурузă акса тума вĕрентĕмĕр те ĕнесене сарайçи улăмне çитерме пăрахрăмăр. Сарайçи улăмĕпе пит малаллах каяймăн.

Кайран Исаак Федорович колхоз ÿсĕмне кăтартакан цифрăсене асăнчĕ. Çук, кусем ахаль цифрăсем кăна пулмарĕç, вĕсен хыçĕнче ĕçчен çынсен сăнарĕсем тăчĕç, вĕсем колхоз вунă çул хушшинче тунă ÿсĕмсене уçса пачĕç. Вунă çул каялла артелĕн укçа-тенкĕ тупăшĕ аллă тăхăр пин тенке яхăн пулнă пулсан, иртнĕ çулта вара çĕр аллă пилĕк пине çитнĕ; аллă виççĕмĕш çулта тăват çĕр центнер патне сĕт-çу туса илнĕ пулсан, пĕлтĕр «Правда» колхоз пин те тăват çĕр аллă çичĕ центнер сĕт сунă, государствăна сутнă, колхозниксене валеçсе панă. Çаксене йăлтах ĕнтĕ Калининă, Çĕньял, Мачамăш ялĕсенчен пĕр пысăк хуçалăха пĕрлешнĕ «Правда» колхоз ĕçченĕсем хăйсен аллипе, хăйсем тăрăшнипе тунă. Юмахри асамат кĕперĕ Çавалтан шыв илсе хирсене шăварнă майлах, ял çыннисем çĕртен, выльăх-чĕрлĕхрен тупăш илсе хăйсен пурнăçне, тăван колхозне пуянлатнă. Вунă çул каяя-

ҫӗнче тем тӗрлӗ улшӑну та пулнӑ. Халӗ ӗнтӗ Устава ҫӗнӗрен пӑхса тухма вӑхӑт.

— Ҫынсем ӗҫе тухманни ҫинчен сӑмах ҫук пирӗн,— тет Николай Петрович.— Ӗҫе тирпейлӗ тума вӗрентес тӗлӗшпе нумай ӗҫлемелле-ха. Утӑ ҫулать — ҫава хушши хӑварать. Тырӑ вырать — пучах тӑкса хӑварать. Кантӑр хутать — ҫиелти ҫурӑмӗсем курӑнса выртаҫҫӗ. Килӗнчи ӗҫсене никам та ҫавӑн пек тумасть вӗт. Пур пирӗн, килти пек тӑрӑшса ӗҫлекенсем те сахал мар. Кашнинех чунпа ӗҫлеме вӗрентес пулать.

Ку чухнехи пысӑк ыйтӑва хускатать Николай Петрович. Хӑшпӗрисем колхоз ырлӑхӗ ҫинчен нисҫта пӑхмасӑр калама вӗреннӗ, анчах хӑйсен тивӗҫӗсем ҫинчен час-часах манса каяҫҫӗ. Ҫынсене куллен ӗҫе вӗрентсе пыни, вӗсемпе яланах пӗрле пулни, вӗсемшӗн чунтан тӑрӑшни кирек мӗнле йывӑрлӑха та ҫӗнтерме, кирек мӗнле плана та тултарма пулӑшать. Ӗҫре кунтан шанчӑклӑ ҫул-йӗр ҫук. Ҫак ҫул-йӗрпе утать Николай Петрович, ҫакӑнта унӑн вӑй-хӑвачӗ, унӑн авторитечӗ, ҫакӑнта колхоз ӗҫӗн пӗтӗм ӑнӑҫлӑхӗ.

КПСС Центральнӑй Комитечӗн июньти Пленумӗ, вунӑ ҫулхи итогсене туса, ҫакна палӑртрӗ: «иртнӗ вунӑ ҫул пирӗн совет халӑхӗ промышленноҫпа ял хуҫалӑхне аталантарас ӗҫре чаплӑ ҫитӗнӳсем тунипе, экономикӑн мӗн пур отраҫлӗсене ертсе пырас ӗҫе тӗпрен революциллӗ улӑштарса ҫӗнетнипе, коммунизм строительствин тӗп ыйтӑвӗсене творчествӑллӑ тӗпчесе пӗлнипе, парти ӗҫ ҫыннисене коммунизмла воспитани парас енӗпе нумай-нумай ӗҫленипе палӑрса тӑрать».

«Самолет» колхозӑн ӗҫӗ-хӗлӗ те ҫакна лайӑх ҫирӗплетсе парать. Кунпа пӗрлех ку колхоз опычӗ акӑ мӗн ҫинчен калать: колхоз стройӗ ҫӗнтерни ял хуҫалӑхӗн малалла пысӑк хӑвӑртлӑхсемпе аталанма иксӗлми паха майсем пур. Май пуррине пурнӑҫа кӗртесси пӗтӗмпех ҫынсенчен килет.

П. ИВАНОВ

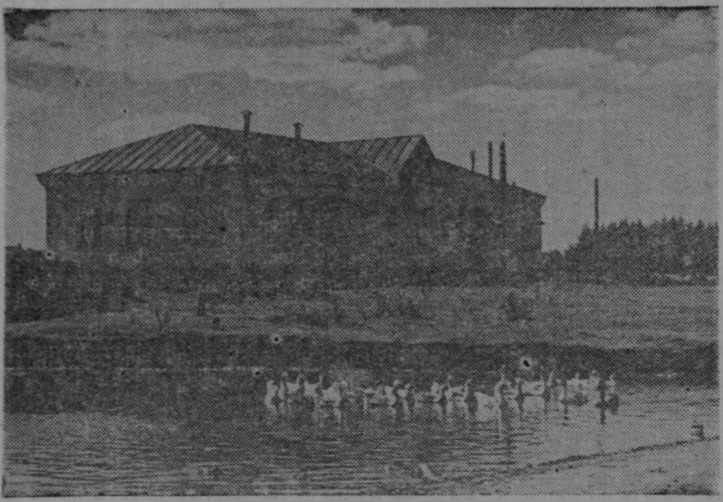

ЯЛТИ СТРОИТЕЛЬСТВӐ

ЯЛ ВАРРИНЧЕ ҫӗнӗ ҫурт, пысӑк вӑл, икӗ хутлӑ, чӳречисем йышлӑ; шала кӗрсен калла тухас килмест; кунта аслӑ пӳлӗмсем те, пӗчӗккисем те туллиех. Алӑк умне «Клуб» тесе ҫырса ҫапнӑ. Клуб умӗнче кӳлӗ, унта вара...

Пурин пирки каласа та пӗтерейменӗн, пурне курса тухма та ҫук, тейӗн. Ку вӑл «Правда» колхозне кӗрекен Ҫӗньял клубӗ. Ӑна утмӑл иккӗмӗш ҫулта туса лартнӑ. Залра ик ҫӗр аллӑ ҫын вырнаҫма пултарать. Халь эпир клуб ҫинчен мар, ӑна тунӑ хӑш-пӗр ҫынсем пирки пӗр-икӗ сӑмах каласа хӑваратпӑр.

Вӑрнар производствӑ управленине кӗрекен Калининӑри «Правда» колхозра, тӗпрен илсен, строительствӑ ӗҫӗсем аллӑ виҫҫӗмӗш ҫулта пуҫланнӑ. Колхозниксем малтанах ӗне тата сысна витисем йывӑҫран туса лартнӑ, анчах вӗсенче ҫителӗклӗ чухлӗ выльӑх-чӗрлӗх усрама май килмен, ҫитменнине тата йывӑҫран тума ытла хаклаларнӑ.

Юлашки ҫулсенче колхозри обществӑлла ҫуртсене кирпӗчрен купалама пуҫларӗҫ. Строительствӑн иккӗмӗш черечӗ аллӑ пиллӗкӗмӗш ҫулта йӗркеленсе кайрӗ. Ял ӗҫченӗсем хӑйсен вӑйӗпех тыр-пул склачӗсем, электростанци хута ячӗҫ, кайрантарах вара самӑртмалли сыснасем валли иккӗмӗш вите туса пӗтерчӗҫ, автомашинӑсем усрамалли гараж та ӳссе ларчӗ. Юлашки вунӑ ҫул хушшинче стандартлӑ витесем, сакӑр ҫӗр тоннӑ вырнаҫакан тыр-пул склачӗ, пӑру вити тата ытти обществӑлла ҫуртсем сахал мар купаланчӗҫ, ял илемне кӳчӗҫ.

Колхозри строительсен бригадине Серафим Константинович Константинов ертсе пырать. Артельти ӗҫченсем хушшинче строительствӑ ҫыннисем ҫуралса ӳсрӗҫ. Вӗсем каменщик, штукатур, платник, столяр ӗҫӗсене вӗренсе ҫитрӗҫ. Халӗ бригадӑ валли каменщиксем е штукатурсем шыраса ют яла каймаҫҫӗ.

Строительсем пирки сӑмах хускатсан, уйрӑммӑнах вӑтам шкулти Петр Андреевич Ефимов учителе ырӑпа асӑнас килет. Вӑл строительствӑ бригадинче хӑйсен ҫынни, вӗсен ҫывӑх тусӗ. Кунта вӑл хӑналӑха мар, ӗҫлеме килет. Петр Андреевич ҫу кунӗсенче, каникул вӑхӑтӗнче, стройкӑра хӑй тӑрӑшать. Кирпӗч хума та пӗлет вӑл, платник ӗҫӗнчен те хӑрамасть, маляр ӗҫне те пултарать. Хӑйӗн пӗлӳлӗхне Ефимов шкул ачисене парать, вӗсене вӑл строитель ӗҫне юратма пӗчӗкрен хӑнӑхтарса пырать. Петр Андреевич ӗҫленӗ хушӑра хӑйӗн тӗп ӗҫне те манмасть — вӑл, хӗрӳллӗ агитатор пулнӑ май, тӑтӑшах калаҫусемирттерет, тӗнчери лару-тӑру ҫинчен, Коммунистсен партийӗпе Совет Правительствин политики ҫинчен тӗплӗн ӑнлантарать.

Халӗ колхозра ҫӗнӗ сысна витипе ӗне вити туса пӗтереҫҫӗ. Ӗне витинче «елочка» вырнаҫтарса лартрӗҫ. Ҫавӑн пекех пахча-ҫимӗҫ усрамалли ҫурт, Калининӑри ик ҫӗр аллӑ ҫын вырнаҫмалли культурӑ ҫурчӗ туса пӗтерме палӑртнӑ.

Г. ИВАНОВ.

Ӳкерчӗксенче: Ҫӗньялти «Правда» колхоз клубӗ; Петр Андреевич Ефимов строительсене ҫӗнӗ хаҫатсем вуласа кӑтартать.

А. ПРИПАЛОВ ӳкерчӗкӗсем.

ла партин Центральнӑй Комитечӗн сентябрьти Пленумӗ пуҫарнӑ ӗҫсем пурнӑҫа кӗрсе пынине куратӑн та чун савӑнать. Сентябрьти Пленумра палӑртнӑ ӗҫсем ҫеҫ мар, парти ял хуҫалӑхне аталантарас тӗлӗшпе йышӑннӑ ытти решенисем те чаплӑн пурнӑҫа кӗрсе пыраҫҫӗ. Халӑх парти кӑтартса панӑ ҫулпа шанчӑклӑн утать, партипе халӑх пӗрлӗхӗн вӑйӗ кашни утӑмра сисӗнсе тӑрать.

Автобус Калининӑ патнелле ҫывхарнӑ май эпӗ тепӗр хут «Правда» колхоз ӗҫӗсене аса илтӗм. Ман умма колхоз ферминчи хастар хӗрсем тухса тӑнӑн туйӑнчӗҫ. Чӑнах та, халлӗхе вӗсем Ӗҫ Геройӗсен ятне илеймен-ха, кӑкӑрӗсем ҫинче те ылтӑн медальсем йӑлтӑртатмаҫҫӗ. Вӗсем ахаль колхозницӑсем ҫеҫ темелле. Ҫапах та вӗсем коммунизм обществин никӗсне паян хывакан ӗҫченсем, тӑван колхоза пуян тӑвассишӗн ырми-канми тӑрӑшакансем. Ҫавӑнпах-и, тен, автобусра ларса пыракан мучи те ку чухнехи ҫамрӑксене ҫине-ҫинех мухтаса илет.

...Вӗсем тӑххӑрӑн: сакӑр хӗр, пӗр каччӑ. Тӑххӑрӗш те ӗне сӑваҫҫӗ. Пӗри тепринчен чипер, пӗри тепринчен хастар ҫамрӑксем. Виктор Никифоров та ӗҫре фермӑ хӗрӗсенчен юлмасть. Ӑна ӗне сӑвакан хӗрсем юлашки вӑхӑтра пур тӗлӗшпе те пулӑшса пыраҫҫӗ.

Виктор ӗне ферминче ӗҫлеме шут тытсан, ялти хӑш-пӗр яш-кӗрӗмсем тӗлӗнмеллипех тӗлӗннӗ, тиркесе калаҫакансем те тупӑннӑ. Чӑн та малтанхи вӑхӑтра Виктор хӑй те кӑштах вӑтанкаланӑ, хӑйне именчӗклӗрех тыткаланӑ. Ку тарана ҫитсе арҫын ӗне сунине курман-ха ялта. Виктора ҫынсем хӑйӗнчен кулассӑн туйӑннӑ. Анчах ӗҫре ал-ура ҫыпӑҫать пулсан, кам култӑр-ха? Хӑнӑхрӗ Виктор, ӗнесене те чунтан юратса пӑрахрӗ, ӗҫӗ те чӗре патне пычӗ. Виктор халӗ пӗрремӗш хут пӑруланӑ ӗнесене пӑхать, ҫапах та ыттисенчен юлмасть вӑл. Эпӗ ҫак хӗрӳ чӗреллӗ йӗкӗт ҫинчен выльӑх-чӗрлӗх фермисен заведующийӗнчен, Степан Терентьевич Ластухинран, ыйтса пӗлтӗм, вӑл ун пирки ӑшшӑн калаҫрӗ. «Пурте ун пек тӑрӑшса ӗҫлес пулсан, пирӗн колхозра паянах коммунизм пуҫланмалла», терӗ вӑл.

Кӗтмен ҫӗртен пӗр кулӑш аса килчӗ. Кӑна мана Зоя Андреевна, интернат-шкулти учительницӑ, каласа панӑччӗ.

Зоя Андреевна — Тутар республикинчен, Тетюш таврашӗнче ҫуралса ӳснӗскер. Унччен вӑл Шупашкарти электроаппаратсем тӑвакан заводра ӗҫленӗ, заочнӑ вӗреннӗ, халӗ Калининӑра иккӗмӗш ҫул ӗҫлет. Вӗсен колхозӗнче, Тутар республикинче, пӗри дояр пулма шут тытнӑ имӗш. Юлхав тӑсланкӑ унччен кӗтӳ те кӗткеленӗ, ытти ӗҫсенче те сулланса ҫӳренӗ, анчах пархатарӗ пулман. Ҫапах та вӑл ҫине тӑрса ыйтнипе юлашкинчен председатель ӑна доярта ӗҫлеттерсе пӑхма килӗшнӗ. Кам пӗлет, тен, тупӗ вӑл хӑй вырӑнне, тесе шухӑшланӑ. Халиччен ҫак ҫын ӗне суса мар, ӗне ҫиллине те ҫуса курман. Малтанхи кунсенчех

Ехремкассинчи „Правда“ колхозра

Ç ӳ л т и ӳ к е р ч ĕ к р е: колхозри чăх-чĕп пăхакансем—Мария Грачевăпа Александра Исакова комсомолкăсем колхоз фермипче.

А я л т и ӳ к е р ч ĕ к р е: «Правда» колхоза ял хуçалăх институтĕнче вĕренекен студентсем çулла практикăна килчĕç. Колхоз зоотехникĕ А. Сорокина дояркăсемпе практикантсем хушшинче калаçу ирттерет.

А. ПРИПАЛОВ ӳкерчĕкĕсем.

«Ирхи илем» тĕрленчĕкри ӳкерчĕксенче: Калининăри выльăх-чĕрлĕх фермисем (4-мĕш страницă); çамрăк дояр Виктор Никифоров паян савăнать: вăл хăйĕн ĕнисенчен ĕнерхинчен ытларах сĕт суса илнĕ (5-мĕш страницă); Анна Сорокинăпа Нина Степанова ĕçрен пушансан (6—7-мĕш страницăсем).

А. ПРИПАЛОВ ӳкерчĕкĕсем.

«çамрăк доярăн» ĕçсем ăнса пыман иккен. Е ĕнисем сĕт антарман унăн, е сунă витрине ĕне тапса тăкса янă, е тата... сахал-им пăтăрмах. Юлашкинчен çак талпас вăрттăн сĕт ĕçме пуçлать. Сăвать те янклаттарать. Пĕрремхинче вара «сĕт ĕçме вĕреннĕ кушака» янă та тытнă хăлхаран. Дояр çав кунах фермăран тухса шăвăннă, пĕр вăхăт никама курăнмасăр пытанса пурăннă.

— Еçлес çук, ма килĕшрĕн эсĕ? — ыйтнă кайран унран ял çыннисем.— Малтанах сан шантарма кирлĕ пулман.

— Дояркăсене ĕç кунĕ лайăх параççĕ, укçине те аван тӳлеççĕ,— тавăрнă лешĕ ним вăтанмасăр.— Сĕчĕ те ал айĕнчех...

Виктор Никифоров та çакнашкал шутпа доярта ĕçлеме килĕшнĕ-ши? Тен, ăна та «хаклă ĕç кунĕ, янтă укçа» илĕртнĕ пулĕ?

— Эпĕ мĕн пĕчĕкрен ĕçе юратма хăнăхнă,— терĕ Виктор ман çине тӳррĕн пăхса. Унăн виччĕн кусĕсем хăюллăн тинкереççĕ, сăн-пичĕ таса кулăпа выляса йăлкăшать. Кĕлетки тĕреклĕ, хăйне тыткалани те вăл ĕçре типтерлĕ пулнине кăтартса парать.— Выльăх-чĕрлĕхе эпĕ питĕ килĕштеретĕп. Ĕнесене уйрăмах юрататăп. Вĕсене çемçе алă кирлĕ, вĕсем те сана юратчăр, вара ĕçлени те сая каймасть,— кайран вăл, именнĕ пекрех, пуçне пĕкрĕ те куланçи пулчĕ, чĕрери вăрттăнлăхне пĕлтерме майлă çурма саспа каларĕ:— Эпĕ вĕренме шухăшлатăп, апла пулсан çак ĕçе те малтанах юратма хăнăхмалла ĕнтĕ. Хама тĕрĕслесе пăхас терĕм, тен, вăл мана килĕшмест...

...Çав каçхине хĕрсем «Броневик» колхозри ĕне сăвакансем патне хăнана кайрĕç. Виктор та вĕсемпе пĕрле пулчĕ. Общежитире Шура Михайлова çеç юлчĕ, вăл унта — дежурнăй.

Анна Сорокина килне — Мачамăша васкарĕ, унăн килĕнче те ĕç сахал мар иккен.

Александра Михайловăпа Анна пĕр-пĕрипе ăмăртса ĕнесем сăваççĕ. Вĕсем кунта чылайранпа ĕçлеççĕ ĕнтĕ. Тĕрĕссипе, Шурă пĕррехинче фермăран тухса кайса та пăхнă, имĕш.

Чи малтанах вăл ĕне ферминче ултă çул каялла ĕçлеме тытăннă. Паллах, çав çулсенче фермăри ĕçсем ăнсах пыман. Выльăх апачĕ çителĕксĕр пулнă, витисем те начар. Çавна май ĕнисем те сĕт сахал панă. Ир пуçласа сĕм çĕрлеччен хĕр витере кун-кунланă, тепĕр чух ун ларса канма та вăхăт юлман. Каçхине киле таврăнсан, вара, тем пулнă пек, шăм-шак сурса ыратнă, сĕтел хушшине ларма та вăй çитмессĕн туйăннă.

«Çук, тек тӳсейместĕп,— шухăшланă вăл.— Çамрăк ĕмĕре фермăра пăчăхса ирттерем мар. Хăть тĕнче курса çӳрем...» Ун чухне вăл комсомол путевкипе кайма май пурри çинчен илтнĕ. Вара Шура та райкомола çитсе пăхма шут тытнă. Анчах фермăра ĕçлекен хĕре комсомол путевки паман, вăл колхозра та çын кирлĕ пулнă. Çапах та Шурă фермăра та, килте те юлман, районти ытти хĕрсемпе пĕрле путевкăсăр-мĕнсĕрех Волгоград енне тухса кайнă.

Тем тесен те, тăван кĕтес, хăнăхнă ĕç хăй патнех туртаççĕ. Çĕнĕ çĕрте хăйне кăмăла кайнă пулин те Шура тунсăхлама пуçлать. Часчасах ăна пĕрле ĕçленĕ тантăшĕсем аса килеççĕ, хăй пăрахса кайнă фермă çинчен те манма пултараймасть вăл. Çапла вара, çулталăка яхăн ĕçлесенех тăван ялне таврăнать, каллех ĕне фермине яма ыйтать.

Фермăра тепĕр хут ĕçлеме тытăнсан, Шурă пĕтĕм вăйне хурать, ахăртнех айăлне каçарасшăн пулнă тейĕн. Ĕçре никамран та юлмасть вăл, кĕçех ăмăртура пуринчен те мала тухать. Халĕ вăл пурĕ вун пилĕк ĕне пăхать, вĕсенчен вун виççĕшĕ сумаллисем. Кăçалхи çичĕ уйăхра Шура кашни ĕнерен пин те тăват çĕр килограма яхăн сĕт суса илнĕ.

Колхозри дояркăсене пĕрне ырласа теприне хурлама çук. Вĕсем пурте пĕр кăмăллăн тăрăшса ĕçлеççĕ, пĕр-пĕрне туслăн пулăшаççĕ, ĕçе çамрăк хĕрӳлĕхпе тăваççĕ. Колхозри малта пыракан дояркăсенчен пĕри — Анна Ивановна Сорокина — фермăра аллă тăххăрмĕш çултанпах улшăнмасăр ĕçлет.

Тимлĕрех сăнаса пăхатăн та, кунта кашни колхозник тăван колхозшăн пĕтĕм вăйне парса ĕçленине куратăн. Акă эпĕ Владимир Александрович Волкова аса илетĕп. Вăл колхозра механизатор, хастар коммунист. Аллăмĕш çулта Совет Çарĕнчен килне таврăнсан, вăл тракториста вĕренме шут тытнă. Канашри ял хуçалăх механизаци шкулĕнчен вĕренсе тухсан, пĕр хушă МТСра ĕçленĕ, кайран тăван колхоза куçса пынă. Пĕлтĕр ăна республикăри тава тивĕçлĕ механизатор ятне панă. Тракторпа ĕçленĕ хушăрах вăл ытти машинăсене те вĕренсе çитнĕ. Кăçал С-6 комбайнпа ыраш вырнă çĕрте те сахал мар ĕçлерĕ. Николай Порфирьев, Вениамин Терентьев трактористсем те унран юлмаççĕ. Шăпах çакăн пек маттур çынсене асăнчĕ те ĕнтĕ автобусри мучи. Кашни колхозник — механизатор-и вăл е ахаль çын, чăх-чĕп пăхакан-и е колхозри строитель — пур пĕрех, председатель пек каласан, пĕр кил-йышри пек туслă пурăнаççĕ.

* * *

...Фермă хĕрĕсем шуçăм çутипех ыйхăран вăранаççĕ; хĕвел тухнă тухманах Владимир Александрович Волков тракторĕ кĕрхи çĕртме уйне кĕрлесе тухать; Серафим Константинович Константинов ертсе пыракан строительсен бригади ир пуçласа каçчен капăр çуртсем купалать; колхоз бухгалтерĕ Николай Ефимович Ефимов та артель тупăшне ир-ирех шутлама сĕтел хушшине ларать; выльăх-чĕрлĕх фермисен заведующийĕ Степан Терентьевич Ластухин фермă хуçалăхне пăхса çаврăнать; колхоз председателĕ Исаак Федорович Кошкин хире васкать; кашниех хĕрӳ ĕçре, кашниех çу кунĕпе туллин усă курма тăрăшать. Ирхи усă сывлăш та, ярăмланса çуталнă шуçăм та, пин-пин шевлеллĕн ялкăшса тухакан сар хĕвел те ял çыннисен чун-чĕрине çĕклентерет. Темшĕн вара вĕсен хăйсен ĕçĕ-хĕлĕ те çурла уйăхĕнчи илемлĕ ир пек капăррăн туйăнса каять.

Иван ГРИГОРЬЕВ

Повеç

Владимир **САДАЙ**

1

Хĕвел каçалла сулăннă. Унăн хĕрхĕлтĕм пайăркисем улăхри утă капанĕсене, Киссук ращине, Сĕве леш енчи сĕвек сăртпа ун çине сапаланса ларнă Сӳнтĕке саратнă. Сӳнтĕк çурчĕн чӳречисем çулăм пек çиçеççĕ.

Кăнтăрла шыв патне ушкăн-ушкăн пухăнса тăнă ĕнесем халĕ çиме саланнă. Виççĕшĕ вĕсенчен ял сывăхнех килнĕ. Пĕри, пулса çитнĕ чие тĕсли, Краснухă пулмалла. Манюк дояркăра ĕçлеме пăрахсан, ăна, Çăлтăрпа пĕрле, Улькана панă иккен. Çăлтăрĕ аплах марччĕ те, ку пыратчĕ, сĕтне аван антаратчĕ. Питĕ çăтăхчĕ çеç. Халĕ те ав, курăклăрах вырăн шыраса пулĕ ĕнтĕ, кĕтӳрен уйрăлса кайнă.

Ялалла, ассăн сывланă чухнехи пек сасă кăларса, аран палăракан уçă çил касси юхса иртрĕ. Вăл пӳрт умĕнче йăваланса выртакан çӳп-çапа çавăркаларĕ, упа паланĕн ырханкка тĕмне чăштăртаттарса илчĕ. Ку тĕме, таçтан кăларса килсе, Авенариус лартнăччĕ. Анчах, те çу варринче куçарнăран, те ларта пĕлменрен, вăл чĕрĕлмерĕ, хăрса кайрĕ. Авенариуспа иккĕшĕ пуçласа яма шутланă пурнăç пекех ĕнтĕ. Вăл та ăнмарĕ вĕт, пуçланнă-пуçланманах пӳлĕнсе ларчĕ акă, урлă-пирлĕ, чалăшчĕлĕш пулса пырать. Авенариус хăй ăçта-ши ĕнтĕ тата? Уйăх каяллах Юманвара кайрĕ те çухалчĕ. Аппăшĕ таçта, темле строительствăра, инженера кĕме май пур, тесе чĕннĕччĕ те, унта вырнаçайман, текен хыпар çитрĕ. Чăнах та çав, техучилищĕ çеç пĕтернĕскер, ăçтан ĕçлейтĕр ĕнтĕ вăл инженерта? Унăн аппăшĕсемпе тата йăмăкĕпе аптраса çитнĕ йыснăшĕ те хальхинче усрасшăнах пулман теççĕ ăна; ара, чăнах та çав, Параграфăн хĕрĕсем те, Авенариус пекех, пурте ун патĕнче çитĕнчĕç вĕт, вĕренсе тухрĕç. Çитменнине тата юлашкинчен вăл унăнне, хăйĕнчен ыйтмасăрах, лайăх костюмĕпе пальтине тăхăнса килнĕ иккен. Апла пулсан, ăçта çӳрет-ши халĕ, неушлĕ, ĕлĕкхи пекех, таçта, Вăтам Азие, газ пăраласа кăларнă çĕре кайрĕ-ши вара? Унран пулĕ те...

Сӳнтĕк чӳречисем палт сӳнчĕç те кăшт тăрсан каллех кăварланчĕç,— хĕвел тĕлĕпе пĕлĕт татăкĕ шуса иртрĕ пулмалла. Вăл шуса иртрĕ те тĕнче каллех савăккăн çисме, йăлтăрама пуçларĕ авă Пур енчен те, пур çĕрте те пурнăç вĕрет. Сӳнтĕк айĕнчи хăвалăх хĕрринче ула-чăла пăрусем сиккелесе выляççĕ, вĕсен хушшинче унта темле майпа пырса лекнĕ тиха ĕрĕхсе çӳрет. Раща тĕлĕнче тем хуйхатса çĕкленнĕ курак-чакак явăнать, ун хыçĕнченех, Сĕве хĕрринчен, пуçланакан сăртăн сĕвек тайлăмĕ тăрăх пысăк хура нăрăсем пек туйăнакан икĕ трактор плуг сĕтĕрсе пырать— кĕрхи çĕртме тума пуçланă. Анчах халĕ Манюк илтекен сасă — вĕсен сасси мар, вăл Çеплери тулă пусси енчен килет. Тарас комбайнĕн сасси мар-ши? Ĕнер каçхине Урра Униççе ăна çав енчен килнине курнă. Сурăх витисен çумĕпе иртнĕ чух Фрол Васильч Козлов кĕтӳçе тĕл пулса, чылайччен калаçса, табак туртса тăчĕ тет. Ĕлĕк вăл туртмастчĕ... Çеплерен килес пулсан, яла ку вĕçрен кĕмелле, Тарас вара юриех, çулне вăрăмлатсах, çавăнтан çавăрнса кайрĕ пулĕ...

Анатарахри тăкăрлăкран урама Улька тухрĕ. Тем курасшăн пулса ĕнтĕ, Манюк çурчĕ енне çаврăнса пăхрĕ. Асăрхарĕ пулмалла, чарăнса тăчĕ. Ну, мĕн кирлĕ ăна? Утасчĕ хăйĕн çулĕпе. Фермăна кайма тухнă пулĕ-ха. Часах унта, ун хыççăнах, зоотехник, Ятманов, уттарĕ акă. Инке-арăм пуççăн мĕнле чипер йĕкĕте çавăрса илчĕ. Хăй çапах та ăс вĕрентет-ха тата: «Капла выляма ял халăхĕнчен те, ачусенчен те вăтанмалла кăштах...» Юрать-ха, ачисем çук, хăй мĕн тунă пулĕччĕ-ши?

Улькана Манюк ĕлĕкрех те юратмастчĕ: суд хыççăн курăймиех пулса кайрĕ. Ытла нумай пĕлме, нумай çĕре çитме юрататъ. Халĕ мĕн юпа пек хытса тăрать-ши ĕнтĕ?

Анчах лешĕн тăма сăлтавĕ пулнă иккен. Анатран велосипед утланнă Макаров Иван шофер арăмĕ — Сухви вĕлтĕртеттерсе килет; ялта вăл çыру, хаçат-журнал салатать.

Ăна курсан, Манюкăн кăмăлĕ çĕкленнĕ пек пулчĕ:

«Авенариусран çыру çук-ши-ха».

Улька патне çитсен, Сухви чарăнчĕ, велосипечĕ çинчен анчĕ те ăна сумкинчен темле хут тĕрки кăларса пачĕ: фермă валли хаçатсем ĕнтĕ. Анчах вăл çавăнтах уйрăлса каймарĕ-ха, вĕсем тем юмахлама пуçларĕç пулмалла. Çак хушăра Улька ик-виç хутчен Манюк енне çаврăна-çаврăна пăхрĕ: сăмах вĕсен ун çинчен пычĕ ахăр. Тен, Авенариусран чăнах та çыру пур?

Пулман иккен...

Сухви каллех велосипед çине ларчĕ те, урамăн ку вĕçнелле килмесĕр, каялла вĕçтерчĕ. Пĕрре вăл, çуртсемпе ватă йăмрасен, тирексен урама урлă ӳкнĕ мĕлкисен тĕлне пулса, тĕксĕмленет, тепре уçă çĕре, хĕвел çине тухать те çуталса каять. Акă вăл тата такама курса чарăнса тăчĕ, унтан хирти касалла пăрăнса кĕчĕ...

Аван ăна, кунĕпе ял çинче, халăх хушшинче Манюк вара унта мĕн фермăра ĕçлеме пăрахнăранпа тухса курман темелле. Ялан, сăвăр пек, килте. Пĕччĕнех тата. Çитменнине çурчĕ те ял хĕрринчи лекрĕ. Авенариус часрах çыру ятăрччĕ хуть. Е хăй таврăнтăрччĕ...

Манюк ĕнсе çинелле анса ларнă пурçăн тутăрне çĕнĕрен майласа çыхрĕ те çĕршĕннипе кăштах айккинелле тайăлнă крыльцан сиккĕлекен пулнă аялти пусми çине анса ларчĕ.

Сӳнтĕк чӳречисем халĕ çулăм пекех сутă мар, вĕсем вучахра шăранса выртакан кăвар пек çиçеççĕ. Çурт мĕлки те вăрăмланчĕ, айккинелле сулăнчĕ: урам варринчен чылай иртсе кайнă вĕçĕ шĕвĕр мар ĕнтĕ, лаптак. Унăн сулахай енне хăрах айкки катăлса ӳкнĕ мăрье мĕлки тухса выртнă.

Ăна курсан, Манюк кăмакине аса илчĕ. Кунта куснăранпа вăл ăна икĕ хут та аранаран хуткаларĕ: пĕрре те туртмасть, ăçтан килчĕ унтан — мĕнле кăна тупать шăтăк!— тĕтĕм йăсăрланса тухать. Манюк ăна тăм та сĕрсе пăхрĕ, анчах тĕтĕм çаплах мăръерен тухасшăн пулмарĕ. Авенариус ăна, сӳтсе, çĕнĕрен тума пулнăччĕ,— Юманварти техучилищĕре вăл каменщика вĕреннĕ иккен,— анчах çаплах вăхăт ситереймерĕ: çăвĕпех мотоциклĕпе аппаланчĕ. Сынсенчен пулăшу ыйтма вара аван мар, хăяймасть Манюк. Çав ала питлĕ Макаров Иван: «Пуçăнта каччă та улах вырăн çеç санăн, çавăнпа пулăшас та килмест»,— тени асран тухмасть...

Ан пулăшчăрах эппин, вĕсемсĕр те аптрасах ӳкмĕ-ха Манюк Хĕл çитмен-ха, унччен, тен, Авенариус таврăнĕ...

— Мĕн шухăша кайрăн, пуçна уснă?

Манюк кăртах сикрĕ. Аксинья Григорьевна иккен. Вăл крыльца умне çитсе тăнине Манюк асăрхаман та. Те куçне хупса ларнă пулнă ĕнтĕ?

Вăл кулам пекки туса илчĕ:

— Çук-çке.

— Шухăшсăр пулмасть-ха вăл, пуçа çавăншăн лартса янă хул пуççи çине,— терĕ карчăк, çамрăк хĕрарăм çине кăн! пăхса; тем систернĕ пек, тĕкнĕ пек, хушса хучĕ:— Анчах шухăшĕ вăл тĕрлĕ пулать: ырри те, усалли те, пысăкки те, пĕчĕкки те.

Шухăшĕ вара Манюкăн, чăнах та, пысăк-ха, ăна ватă дояркăран пытараймăн. Витĕр курать. Судра Манюк ăна питĕ хытă çиленнĕччĕ, вăл ун чух çак карчăка урăх ĕмĕрне пĕр сăмах чĕнмĕп, тесе сăмах панăччĕ, кайран унран тăтăшах пăрăнма тăрăшатчĕ. Анчах халĕ май пулмарĕ акă: Аксинья Григорьевна хăй килсе чарăнчĕ. Фермăна кайма тухнă пулмалла.

— Курăнмастăн эсĕ. Ĕçлеме халь ăçта çӳретĕн-ха ĕнтĕ?— ыйтрĕ Аксинья Григорьевна, тата сывăхарах пырса тăрса.— Фермăна таврăнас теместĕн-и?

— Ĕçе çӳреме вăхăт та пулаймарĕ-ха,— тавăрчĕ кĕскен Манюк.

— Çапла пуль çав. Çĕнĕ çĕре куçсан, çапла вăл...

Аксинья Григорьевна аллипе крыльца юпи çине таянчĕ. Неушлĕ кунтан часах каясшăн мар вара вăл? Манюк, çиленнипе, ăна ларма та сĕнмерĕ.

— Çапах та, каялла таврăнма шутламастăнах-и ĕнтĕ?

Манюк чĕнмерĕ. Чĕнме те шутламасăр, çĕрелле, пушмакĕн шурă пур ирĕлчĕкĕ тăкăннипе чăпарланнă пуçĕ çине пăхса ларчĕ. Унтан тĕлĕнсе кайрĕ: чăнах та, ăçтан тăкăннă-ха ку ирĕлчĕк, мĕнле хальччен асăрхаман вăл ăна? Тепĕр тесен тата, те асăрхаман ĕнтĕ, те асăрхаса маннă, кăмăлĕ пулман тасатма? Чăнах та çав, çĕнĕ килĕнче тăр пĕччен тăрса юлнăранпа алли ним патне пымасть. Авенариус кайнăранпа апат та иккĕ-виççĕрен ытла пĕçермен, унта та çĕр улми çеç шаритленĕччĕ, хăярпа та помидорпа тата чейпе çеç пурăнать...

— Е çаплах шухăшлатăн-и-ха?— ыйтрĕ каллех Аксинья Григорьевна.— Шухăшла çав, ача вăййи мар...

Анчах мĕн шухăшламалла-ха, мĕн шут тытмалла-ха ĕнтĕ халĕ? Тарăхнă Маньюкăн: «Хамăнне хам пĕлетĕп, сана мĕн ĕç?»— тесе хурас килчĕ, анчах хăяймарĕ — карчăкшăн иккĕш те пурĕ пĕр: Манюк та тăван мар. Тарас та. Çитменнине тата ăна апла калама вăтанмалла та: вăл ун амăшĕпе пĕрле çитĕннĕ, акамлă пулнă, халĕ тата ялти чи хисеплĕ çын тесен те йăнăш пулмĕ...

— Иксĕре пăхса савăнаттăм ĕлĕк. Юратăвăр çаплах çирĕп мар пулчĕ-ши вара? Юрататтăрччĕ вĕт-ха? Ĕнер Тараса куртăм та ..

Аксинья Григорьевна темшĕн каласа пĕтермерĕ, шăпланчĕ те кăштах чĕнмесĕр тăчĕ. Унтан аллине крыльца юпи çинчен илчĕ те пăртак каялла чакрĕ.

— Ну, эпĕ каям-ха эппин, эсĕ шухăшлах.

Манюк ăна чарса тăмарĕ. Ним те чĕнмерĕ. Карчăк вара çаврăнчĕ те хăй çулĕпе кайрĕ. Хыçалтан пăхсан, ăна никам та утмăл урлă каçнă хĕрарăм тесе калас çук. Хĕр пек çăмăллăн утать, имшерккерех пӳне тӳп-тӳрĕ тытса пырать. Çамрăк чух мĕнлерех пулнă-ши тата? Питĕ чипер пулнă пулĕ. Хăй вара, упăшкинчен Манюк çулĕсенчех юлнăскер, ĕмĕрне хăраххăнах ирттернĕ...

«Юрататтăрччĕ вĕт-ха...»

Тен, чăнах та, юратнах пулĕ ĕнтĕ Юратмасăрах вунă çула яхăн пурăнман, икĕ ача çуратман пулĕ. Анчах... Мĕн «анчах»?

Сӳнтĕкĕн кăварланнă чӳречисем, сарă-симĕс раща, хура нăрă-тракторсем, ула-чăла ĕнесем тата вĕсем патнелле утакан Улькапа Аксинья Григорьевна çине курмасăр тенĕ пек

пăхса ларакан Манюка хăй пурнăçĕн Тараспа çыхăннă татăкĕ-сыпăкĕсем аса килеççĕ...

* * *

...Уйăха хупласа, анăçран çине-çинех хура пĕлĕтсем капланса килме пуçларĕç. Тепрер сехетрен вĕсем пĕтĕм тÿпене тенĕ пек карса илчĕç. Ниçта пĕр çăлтăр курăнми пулчĕ. Хир тĕттĕмленчĕ. Сывлăш тĕтре пуснă чухнехи пек çăралса, нÿрленсе кайрĕ. Самантран вара, тÿпен хура чатăрне яр! çурса, йăмăх сутăсенкер çиçĕм йăлтлатса илчĕ те чĕреслетсе çумăр çума пуçларĕ.

— Шабаш, атьсем! — кăшкăрчĕ Тарас, комбайн кĕперĕ çинче тăраканскер.— Вадим, чар тракторна!

Агрегат чарăнсан, вăл çĕре сиксе анчĕ те комбайн айккине тăчĕ.

— Килĕр кунта часрах!

Манюк ун патне чи малтан чупса пычĕ. Ун хыççăн Вадимпа Настук, улăм купалакан. Вĕсем хÿтте ситсен, çумăр тăруках лăпланчĕ, ун касси çиле май хĕвелтухăçнелле, ялалла кашласа кайрĕ.

Кăнтăрла кунĕпех шăрăх тăчĕ. Çавăнпа кансĕрлет тесе, Манюк ĕçе тăхăнса çÿрекен пиншакне вырма ÿкнĕ пуссăн леш вĕçĕнче ларакан будкăра хăварнăччĕ. Çавăнпа та вăл комбайн çинчен анкаласа Тарас патне чупса пыриччен витĕрех йĕпенчĕ. Çанăсăр çÿхе кĕпе ÿт çумне çатах çыпăçрĕ.

— Манюк, кил кунта, хам пата,— терĕ çакна асăрханă Тарас.— Шăнса пăсăлăн, помощникĕр юлăп тата.

Манюк, хăй те сисмесĕр тенĕ пек, ун патне пычĕ, çурăмпа çаврăнса, умне тăчĕ. Тарас пиншакĕн тÿмисене вĕçертрĕ те ик аркине ик аллипе тытса хĕр хул пуççийĕсем çине хучĕ, ăна хăй кăкăрĕ çумнерех хĕстерчĕ.

— Вăт çапла.

Пасăр çÿçенме пуçланă çан-çурăм çавăнтах ăшăнса кайрĕ, кăмăл çĕкленчĕ. Вăл пысăк та патвар Тарасăн сарлака кăкăрĕпе вăйлă аллисен ăшшине туять. Каччă чĕри мĕнле таппине те илтет Манюк: тăлт! тăлт! тăлт! тăлт! тăлт!.. Вăл унăнни çывăхĕнчех тапать, çÿлерех кăна. Самантлăха вĕсем пĕр вăхăтрах, килĕштерсе тапрĕç. Анчах кăшт тăрсан, Манюк чĕри хăвăртрах тăлтлатма тытăнчĕ, Тарасăнне кая хăварчĕ. Ăçта васкать-ши ĕнтĕ? Мĕншĕн-ши? Тăма вара çапах та питĕ аван. Ĕçлеме нарчĕ, кансĕрлет пулин те, çутăрах эппин ĕнтĕ çумăрĕ. Тараспа çапла çывăх, ыталашнă пекех, пĕр-пĕрин чĕрисен таппине туйса тăма тахçан тивĕ-ха тата...

Тарас килĕшет. Питĕ килĕшет. Хăйĕн чĕри Тарас патнелле туртăннине Манюк нумайранпа туять-ха. Халĕ çав туйăм пушшех те вăйланса кайрĕ.

«Хăй патне çапах та Настука мар, мана чĕнчĕ-ха»,— шухăшларĕ вăл, савăнса.

Çумăр çаплах шăпăртатать-ха. Вăл часах чарăнас та çук пулĕ: тÿпере талккăшпех хупхура пĕлĕт валемĕсем явăнаççĕ.

Тарас Манюка хăй çумне сисĕнмеллех пăчăртарĕ.

— Кунтарах кил...

Янаххипе вăл хĕрĕн пуç тÿпине перĕнчĕ. Чĕри вара хăйĕн халĕ Манюкăнни пекех — хăвăртрах та хытăрах — тапа пуçларĕ...

Чукуч çулăн леш енчи комбайн патĕнчен тырă турттаракан автомашинă пырса çитрĕ. Анчах вăл унта нумай тăмарĕ, каялла çаврăнса, касăран иртрĕ те чукун çул хĕрринчи çеремпе вĕсем патнелле ăрăлтатса чупма тытăнчĕ. Ун фарисен сарăрах çутинче çумăр тумламĕсем кĕмĕл пĕрчисем пек йăлтăртатаççĕ.

Çутă хăйсем çине ÿксен, кусĕ шарнипе, Манюк пуçне çĕрелле усрĕ. Чи малтан вăл Тарасăн ун кăкăрнă умне хунă пысăк, хĕвелпе пиççе хăмăрланнă аллисене курчĕ. Хăйĕн кăкăрĕ çине хутлатса тытнă аллисем вĕсен айĕнче кăшт та курăнмаççĕ.

Машинă комбайн патне çитсе чарăнсан, кабинăран иртнĕ рейспа яла тем çăмăлпа кайнă хуралçă — Таниле пичче тухрĕ. Ăна курсан, Тарас аллисене Манюк умĕнчен илчĕ. Вара çавăнтах пиншакне хыврĕ те ăна хĕр хул пуççийĕсем çине уртрĕ.

— Эсĕ ăна тăхăнсах яр,— терĕ вăл.

Кăмăлĕ туртмасăрах, Манюк ăна хирĕçлеме пăхрĕ, анчах каччă хăй сăмахĕ çинех тăчĕ. Çакă хĕре савăнтарчĕ. Вăл Тарасăн самай аслă пиншакне хыпаланса тăхăнса ячĕ те бункерти тырра пушатакансене пулăшма тытăнчĕ.

Тулă нумай марччĕ, вăл çичĕ михĕ çеç пулчĕ. Вĕсене кузова ывăтсан, агрегат экипажĕ хăй те унта вырнаçрĕ. Настука шофер кабинăна чĕнсе илчĕ. Çакă Манюка килĕшмерĕ. Анчах кузовра Тараспа пĕрле ларса каясси çинчен шухăшласа илсен, ун кăмăлĕ çавăнтах çĕкленчĕ. Çитменнине тата вĕсене юнашарах ларма лекрĕ.

Йĕпеннипе хытса кайнă каштăрка брезент шăналăкпа пуç çинченех витĕнчĕç. Манюка вара çакăн хыççăн чатăрта ларнă пекех пулса кайрĕ: брезент пуçа перĕнмест, çил кĕмест. Тарас тата шăналăка хĕстернĕ хыççăн аллине ун çурăмĕ çинчен илмерĕ те. Пăртакран, машинă темле лакăмра сиктерсен, вăл çÿлерех çĕкленчĕ, хĕрĕн хул пуççийĕ çине выртрĕ. Тарас вара Манюка хăй умнерех тайăлтарчĕ те кăкăрĕ çумне пăчăртарĕ.

— Лар çапла,— терĕ вăл хуллен.

Ах, Тарас, Тарас, мĕнле лайăх, ырă çын вăл! Хăйне, паллах, кансĕр ăна. Пуринчен те çÿлĕрехскер, вăл пуçĕ çинче пĕтĕм шăналăка тенĕ пек йăтса ырать. Ыттисем вара чăнах та чатăрти пек ларассĕ.

Манюк ăна темшĕн шеллесе кайрĕ, унăн ăна темле ырă япала тăвасси килчĕ. Вăл, хăй те сисмесĕр, ун кăкăрĕ умне выртнă пекех пĕшкĕнчĕ те, çатах çыпăçса, пăшăлтатса илчĕ:

— Эсĕ пĕшкĕн пăртак...

Тарас чăнах та пĕшкĕнерех пачĕ пулмалла, ун чĕри тапни хытăрах илтĕнме пуçларĕ, вĕри сывлăшĕ йĕпе тутăрпа çÿç витĕр те сисĕнекен пулчĕ. Хăйĕнчен тар, краççын, машинă çăвĕ тата çумăрпа исленнĕ тум шăрши кĕрет. Анчах çак шăрша-марша халĕ Манюк темле ырă шăршăран та маларах хурать... Машинă сиккелесе илнĕ вăхăтсенче Тарас ăна хăй çумне пушшех те хытăрах пăчăртать. Ларма иккĕшне те кансĕр, тикĕс мар çул машинăна лăкать, анчах Манюкăн кăмăлĕ çакăн пек çĕкленчĕк, тен, хальччен ĕмĕрне те пулман пулĕ-ха: шăпăртатса кăшкăртатса пыракан шăналăк айĕнче вăл çĕрĕпех (мĕн çĕрĕпех унта, тем вăхăт та, тăста, тĕнче хĕррине çитичченех!) кайма хатĕр!

Анчах тем вăхăтах каяймарĕç, ял хĕррипче, хирти кас пуçланнă çĕрте ларакан транкай пушар каланчи умне çитсен, машинă чарăнчĕ. Çамрăксем хăйсем çинчен шăналăка сирсе пăрахрĕç те кузовран сике-сике анчĕç. Тарас Манюка кунта та пулăшрĕ — сикме памасăр, ăна хул айĕнчен тытса антарчĕ.

Машинă колхоз кĕлечĕ енне кĕрлесе кайрĕ, Тарас, Манюк, Настук тата Вадим хирти каспа килелле утрĕç.

Çумăр ĕнтĕ кăшт çеç ÿккелет. Часах вăл пачах чарăнмалла: пĕлĕтсем сайралса юлчĕç, имшерленсе, çăмăлланса, çÿлелле хăпарчĕç. Халĕ вĕсем уйăх çутинче сарăрах курăнаççĕ, çăлтăрсене те пытараймаççĕ.

— Çил вăйлăрах вĕрсен, ирхине, тен, вырма та юрăхлă пулĕ,— терĕ Тарас, утсан-утсан.

— Дай бох,— пĕр кулмасăр тавăрчĕ ăна Вадим.

Каччисем вĕсем иккĕш те лайăх. Пурнăçĕсем те вĕсен пĕр пекрех килсе тухнă: иккĕшĕ те ашшĕсемсĕр ÿснĕ. Вадимăн вăл пĕчĕк чухнех тăста пăрахса кайнă теççĕ, Тарасăн — фронтран таврăнайман. Ĕçе вĕсем иккĕш те мĕн ачаран хăнăхнă, юратаççĕ ăна, анчах кунта вĕсен кăшт уйрăмлăх та пур: Вадимĕ ĕçĕ пултăр тесе кăна та мар, ытларах ĕçлесе илес тесе те тăрăшать. Мĕнех ара, ку аван вăл, халлĕхе пирĕн коммунизм мар-ха. Кăмăн лайăх апатланас та чипер тумланса çÿрес килмест? Тарас вара ун пек мар. Вăл хуть те мĕнле ĕçе те — пайталлине те, пайтасăррине те — питĕ тĕплĕ тума тăрăшать, ытлашши шукăль тума-юма та юратсах мар куран... Сăнĕпе Вадим Тарасран хитререх, анчах сывлăхĕ хавшакрах ахăр — çарта та пулман...

Чи малтан, чипер кайăр тесе, Настук кĕрсе юлчĕ, унтан хăйсен урамнелле Вадим пăрăнса кайрĕ. Малалла вара Тараспа Манюк иккĕнех утрĕç. Шарламасăр пыма аван мар пулчĕ пулин те, вĕсем каласма ним сăмах та тупаймарĕç. Кăçал тырă пĕлтĕрхинчен ытларах тухни çинчен, кĕçĕрхи çумăр хăйсене пăртак чăрмантарни çинчен асăннă ĕнтĕ, урăх япала çинчен каласма вара темшĕн ни чĕлхе çаврăнмасть, ни хăюлăх çитмест. Вăл Тарасăн та çаплах пулмалла,— Манюк çакна чылайранпа асăрхать.

Ăнсăртран çул айккинчи шыв кÿленчĕкĕ хĕррине пусса, Манюк чутах шуса ÿкмерĕ. Сулăнса кайса, хăй те асăрхамасăр, Тараса аллинчен ярса тытрĕ. Каччă ăна, ÿкме памасăр, хăй патнелле туртса илчĕ. Çакăн хыççăн вăл ăна вĕçертмĕ те, хул айĕнчен тытĕ, тесе шутланăччĕ Манюк, анчах Тарас кунта, урамра, усă çĕрте, ăна хăй çумне хĕстерсе тытма хăяймарĕ пулас. Вара вĕсем унччен пекех утса кайрĕç; иккĕшĕ те çак касрах пурăнаççĕ, Тарас кăшт инçетерех кăна, висĕ кил урлă.

Манюксен тĕлне çитсен, чарăнса тăчĕç. Каласмалли кунта та нимех те тупăнмастчĕ пулĕ ĕнтĕ, анчах Тарас султан Манюкпа пĕрлех пăрăнчĕ те вĕсем катка пек хулăн вулăллă ватă йăмра айне кĕрсе тăчĕç.

Йăмран çÿлти турачĕсене çил силлет. Унтан тăрсан-тăрсан пĕр çумăр тумламĕсем шăпăртата-шăпăртата тăкăнаççĕ. Пăртакран каччăпа хĕр умнех самаях пысăк турат хусăлса ÿкрĕ. Те хăрни ĕнтĕ, те чĕрриех,— ăна Тарас та, Манюк та тытса пăхмарĕ.

Ют çынна сиссе, Манюксен Хваттайĕ вĕрме тытăнчĕ. Такам тухасран шиклерсе пулмалла, каччă Манюк патĕнчен кăшт айккинерех пăрăнчĕ. Унтан каллех çывхарчĕ те ăна алă пачĕ:

— Ну, ырă кас пултăр эппин. Ыран, иртсе кайнă чух, эпĕ систерĕп сана, пĕрле кайăпăр.

Ал лаппи унăн чăнах та питĕ пысăк вара. Манюк вăл каплах сарлака пулма пултарасси çинчен шутламанччĕ те. Каччă, асăрхамасăр ахăр, ун аллине пуç пÿрни-мĕнĕпех ярса тытрĕ. Пÿрнисем те, ывăç тупанĕ те унăн йывăç хуппи пекех хытă, чăмăртас пулсан...

Анчах Тарас ун аллине хĕсмерĕ, тепĕр хут!

— Ну, ырă кас пултăр,— терĕ те, вĕçертсе, çул çине тухрĕ, пысăккăн яра-яра пусса, анаталла утса кайрĕ.

Манюк, йăмра хысне пытанса, вăл мĕн курăнми пуличчен ун çине пăхса тăчĕ. Вара каччă урама тăрăх ларса тухнă кутамас çÿçесемпе тирексен вуллисем хушшинче сухалсан тин, хăй уна пиншакне тăхăнса тăнине аса илчĕ. Тарас те ыйтма хăймарĕ ĕнтĕ ăна, те, Манюк пекех пăлханса тăнăскер, манса кайрĕ?

Хирте, çумăр умĕн кăна-ха, çиес килнĕ пекчĕ. Сĕтел хушшине ларсан, амăшĕ мĕнле хистерĕ пулин те, ним те анмарĕ. Куç умĕнче çаплах Тарас тăрать. Вăл кунччен те çаплах аса килекенччĕ-ха, хĕр тăтăшах — уйрăмах çĕрле, çывăрма выртсан — унăн пысăк пÿне (Манюк хăй ăна шăпах янах таран), сарлакарах пичĕпе хăмăр куçĕсене, кĕске кастарса айккинелле вырттарнă сарăрах çÿçне куратчĕ.

Вăл халĕ те çакнах курать. Курнисĕр пуçне тата вăл каччăн сарлака кăкăрĕпе пысăк аллисен ăшшине туять, ун чĕри мĕнле тапнине илтет...

Тулта сулхăн тесе, амăшĕ Манюка пÿртрех выртарасшăнччĕ.

— Килте ялан пĕччен, кичем те,— ÿпкелешрĕ вăл; Манюк ашшĕ пушар дружининче тăрать, киле апат çиме çеç килет.

Анчах хĕрĕн халĕ хăйĕн те пĕччен пуласси килчĕ. Часах çывăрса каяс çуккине туйрĕ вăл; шухăш та, ĕмĕт те питĕ нумай. Чĕри те пĕрре те выранта мар. Вăл:

— Усăра çывăрма лучче,— терĕ те, Тарас пиншакне илсе, картишне тухрĕ.

Çумăр ĕнтĕ ÿккелемест те. Тÿпери пĕлĕтсем сухалнă, унта талккăшпех çăлтăр çиçет. Вĕсем кĕçĕр нихçанхинчен те йăлтăркках, шултрарах.

Çава тухсан, мĕн хура кĕрчченех, Манюк тулта, шушшилере çывăрать. Ĕнтĕ сакăр-тăхăр çул çапла. Малтан вĕсем унта Хвекла аппăшĕпе пĕрле выртса тăратчĕç. Анчах аппăшĕ качча кайсан та, вăл ку йăлана пăрахмарĕ.

Манюк Хваттая сада кăларса ячĕ те чĕриклетекен чикмекпе шушшилене хăпарчĕ. Тарас пиншакне çурăмĕ çине уртса, самантлăха выранĕ çинче хускалмасăр ларчĕ.

Ял ĕнтĕ шăпланнă. Хваттай çеç пĕр хушă хурлăханпа хăмла çырли тĕмĕсем хушшинче чăштăртатса çÿрерĕ. Вăл лăпăлансан, тăста, анкарти хысĕнче, хирте, темиçе хутчен карăш картлатса илчĕ: те мăшăрне чĕнчĕ, те йăви йĕпеннипе кÿренчĕ.

Манюк выртрĕ те Тарас пиншакĕпе витĕнчĕ. Те унран Тарас шăрши кĕнипе — ку шăрша вăл аван астуса юлчĕ,— Манюка халĕ ун хуçи хăй те çумĕнчех пулнă пек, кăкăрĕпе аллисен ăшшине те сиснĕ пек туйăнчĕ...

Çав ăша, çав ăшă паракан телее-савăнăçа вăл тепĕр ирхинех туйрĕ...

2

Кӑмӑл ҫакӑн пек пӑсӑкрах чухне ҫапла вӑл: аса илӳсем аналла кусакан ҫӑмха пек сӳтӗлеҫҫӗ. Ҫӑмхине вара, ҫиппин вӗҫне Манюка тыттарса, Аксинья Григорьевна кустарса ячӗ пулмалла:

— «Юрататтӑрччӗ вӗт-ха...»

Ҫеплери тулӑ пусси енчен ҫаплах мотор кӗрлени илтӗнет. Тарасах вырать пулмалла ҫав унта. Штурвальнӑйӗ кам-ши кӑҫал унӑн? Пӗр-пӗр хӗр мар-ши? Хӗр пулсан... Вунӑ ҫул каялла хӑйсем те пӗрле ӗҫленӗ пиркиех сывӑхланчӗҫ вӗт...

Кӗтӳ патне ҫитсе пыракан Улька Анисья Григорьевнӑна асӑрхарӗ те, кӗтсе, чарӑнса тӑчӗ. Малалла вара вӗсем пӗрле утса кайрӗҫ.

Телейлӗ ҫав вӑл, Улька. Упӑшкинчен ачапӑчаллӑ пуличчен уйрӑлса килчӗ. Халӗ зоотехникпа, Ятманов Павӑлпа, сывӑхланнӑ, теҫҫӗ. Лайӑх, ӗслӗ каччӑ. Ҫынсен телейӗ ҫапла ӗнтӗ. Ӗҫлессе вара хӑй аван ӗҫлет: яла тухма ячӗ пур, пухусенче-мӗнсенче сӑмахӗ витӗмлӗ. Тата нимрен вӑтанмалли-именмелли те ҫук. Ӑнах, Манюках, питлет. Тен, чӑнах та, унӑн та ӗҫлеме пӑрахмалла марччӗ-и? Ессӗр ҫын ҫӑлса пӑрахнӑ ӳсен-тӑран пекех вӑл. Ӳсен-тӑран ҫӗр сӗткенӗпе пархаланнӑ пекех, ҫын та ӗҫпе, вӑл паракан телейпе-савӑнӑҫпа ҫеҫ пурӑнать. Ҫӗртен уйӑрсан, ӳсен-тӑран нимле ӑшӑ хӗвелпе те пурӑнаймасть текех. Ӗҫрен, ушкӑнран уйӑрлнӑ ҫын та ҫаплах. Ҫитменнине тата Авенариус халлӗхе Манюкшӑн хӗвел те пулаймарӗ-ха. Те пулать-ха ун ҫине шанма, те... Ҫырмасть вӗт.

Сӳнтӗк чӳречисем тӗксӗмленсех пыраҫҫӗ. Халӗ ӗнтӗ вӗсем кӑвар пек те мар, Авенариус «Ковровецӗ» тӗслӗ. Чӑнах ара, шӑпах ҫавӑн тӗслӗ.

Тарас комбайнӗ вара Ҫеплере ҫаплах пӗр тикӗссӗн кӗрлет. Вӑхӑт-вӑхӑт — инҫетелле, Чӑнлӑ шывӗ еннелле кайма пуҫласан пулӗ ӗнтӗ — хулленрех те хулленрех ҫеҫ илтӗнме пуҫлать. Вӗсен хушшинчи юрату сӗврӗлсе, пӗтсе пынӑ пек...

Айван пулнӑ ҫав, ҫамрӑк пулнӑ, вӑл ӗмӗре пырӗ, ӗмӗрех ҫав ирхинехи пекех вӑйлӑ, хӗрӳллӗ пулӗ, тенӗ...

* * *

...Ҫав ирхине малтанхи хут Манюк шурӑмпуҫ сути килеспе, автан шарлаттарса авӑтса янипе вӑранчӗ.

Вӑл ҫаплах Тарас пиншакӗпе пӗркенсе выртать иккен-ха. Шӑннӑ пек пулнӑ. Пиншак ҫинченех тата ҫӑмӑл витӗнкӗҫ уртса ячӗ те, ҫавӑнтах, автан авӑтма чарӑниччченех сывӑрса кайрӗ.

Иккӗмӗш хут вӑраннӑ чухне вара хӗвел самаях ҫӳле хӑпарнӑччӗ, ирхи сулхӑн та тамалнӑччӗ. Ҫакна асӑрхасан, Манюк тӳрех Тараса аса илчӗ:

«Иртсе каймарӗ-ши? Ҫывӑрса юлмарӑм-ши?»

Вӑл вырӑнӗ ҫинчен йӑштах сиксе тӑчӗ те чикмек тӗрӗх васкаса сарайне анчӗ. Анчӗ кӑна — каликкке уҫӑлса кайрӗ, картишне Тарас кӗрсе тӑчӗ. Манюка курсан, ним тума аптранӑ пек, вӑл тӑпах чарӑнчӗ. Унтан темле, именчӗклӗн йӑл кулчӗ те хӗр патне утса пычӗ. Манюк, ҫакна пӗрре те кӗтменскер, вырӑнтан та хускалаймарӗ.

— Ну, мӗнле ҫывӑртӑн?— ыйтрӗ Тарас, ҫаплах кулкаласа.

«Эпӗ нумайччен ҫывӑрса каяймарӑм, сан ҫинчен шухӑшласа асаплантӑм. Тӗлӗкре те санпа ҫеҫ аташрӑм»,— тавӑрчӗ Манюк ӑна ӑшӗнче. Сассӑпа вара:

— Аван. Эсӗ мӗнле тата?— терӗ. Ӑшӗнче каллех: «Тӗлӗкре мана курмарӑн-и?»— тесе ыйтрӗ.

— Эпӗ те аванах... Эпӗ хире кайма тухрӑм. Типрӗ пулмалла. Эпир ҫитиччен ..

Тарас каласа пӗтерейменрӗ, таҫтан муртан хальччен ним сас памасӑр выртнӑ айван Хваттай сиксе тухрӗ те, хӑрушшӑн хамлатса илсе, ун патнелле ыткӑнчӗ. Каччӑпа хӗр шартах сикрӗҫ. Манюк йытта чарма ӑлкӗриччен Тарас чикмек тӗрӗх ҫӳлелле, шушшиленелле хӑпарса кайрӗ. Мӗн пулнине ӑнланса илсен, хӗр йытта тапса ячӗ, чикмекӗн чи ҫӳлти урлашки ҫинче ларакан каччӑран кулма тытӑнчӗ:

— Ну хӑравҫӑ та иккен эсӗ! Сан вӑю-халупа эпӗ йытта мар, слона парӑнас ҫук.

— Асту, парӑнмӑн унта. Чӑн-чӑн тигр вӗт.

— Тупнӑ тигр. Пшол кунтан!

Манюк кулма чарӑнчӗ.

— Ҫӗркаҫ эпӗ сана пиншакна та пама маннӑ,— терӗ вӑл.— Тӑхта эсӗ.— Хӗр чикмек тӗрӗх хӑвӑрт кӑна хӑпарса кайрӗ.— Пӑрӑн-ха кӑштах.

Тарасӑн ниҫта пӑрӑнма та ҫукчӗ, вӑл шушшиле хӗррине хӑпарса ларчӗ.

Манюк ун пиншакне миктер ҫинчен илчӗ те каччӑ ҫумне вырнаҫрӗ.

— Акӑ, тӑхӑн...

Анчах пиншака вӑл каччӑ аллине памарӗ, кармашса, ун хулпуҫҫийӗсем ҫине уртса ячӗ. Аллисем унӑн пӗр хушӑ унтах выртрӗҫ, иккӗшӗ ик енче, Тарас хулпуҫҫийӗсем ҫинче. Те каччӑн куҫӗсене ҫапла сывӑхран пуҫласа курнипе ҫухалса, пӑлханса кайнипе ҫийӗнчех илеймерӗ вӑл вӗсене, те... Тем пулчӗ ӗнтӗ, ӑна вӑл хӑй те сиссе юлаймарӗ пулмалла. Ҫав самантра вӑл пӗтӗм пӗвӗпе Тарас ытамне кӗрсе ӳкрӗ. Унӑн хӑйӗн аллисем те, пиншака сисмен хушӑрах вӗҫертсе, Тарас ӗнси ҫинче пӗрлешрӗҫ. Ӑна хальччен нихҫан пулман туйӑм ҫавӑрса илчӗ, пуҫӗ ҫаврӑнса кайрӗ, куҫ умӗ хуралса килнӗ пек пулчӗ...

...Халӗ Манюк лайӑхах астумасть ӗнтӗ, те вӑл тӗлӗрсе кӑна выртнӑ, те ҫывӑрсах кайнӑ пулнӗ. Тен, тӗлӗрмен те, ҫывӑрман та пулӗ, куҫне ахаль ҫеҫ хупнӑ пулӗ — мӗншӗн тесен хӑй ун чух мӗн шутланине халӗ те лайӑх астӑвать. Малтан вӑл: ҫакӑн хыҫҫӑн Тарас куҫӗ умне курӑнма та вӑтанмалла пулӗ, тесе шутласа выртнӑччӗ, хӑйсем ҫинчи утиялпа пуҫӗ урлах витӗнме тӑнӑччӗ. Анчах ӑна вӑл каялла сирчӗ те Тарас енне ҫаврӑнчӗ.

Лешӗ куҫне уҫса выртать иккен. Манюк унран вӑтанмарӗ. Вӑтанма мар, хӑй ыталаса илчӗ, чуп тума пуҫларӗ. Ҫак кӑнттамрах та паттвар каччӑ халӗ уншӑн тӗнчери чи сывӑх, чи юратнӑ ҫын пулса тӑнӑ пек туйӑнчӗ ӑна...

3

Сӳнтӗк чӳречисем ӗнтӗ ак-ак сӳнес пек. Хӗвел те анса ларчӗ, те пӗлӗтсем хыҫне кӗчӗ. Анма та вӑхӑт ҫитрӗ пулӗ ҫав, ӗҫсӗр ҫын ни куне, ни ҫӗре уйӑрмасть, хаклама пӗлмест вӗт вӑл...

Кӑнтӑрла ҫапах та пырать-ха, е чӳречерен пӑхса ларатӑн, е пусма ҫиччӗ. Ҫынсене куратӑн те хӑвна вӗсемпе пӗрле, ушкӑнра пулнӑ пек туятӑн. Ҫӗрле вара... Питӗ хуллен шӑвать вӑл. Никампа калаҫса пӑпланма, кӑмӑла уҫма ҫук. Ыйхӑ вара тем тусан та килмест. Ывӑлӗсем те — Куляпа Ваҫҫа — килмеҫҫӗ хуть.

Юхтанов кӗтӳҫ ӗнесене пӗр ҫӗре пухрӗ — сӑвас вӑхӑт ҫитнӗ. Хӑй те сисмесӗр, Манюк шухӑшӗпе фермӑна ҫитрӗ,— тӑрсан-тӑрсан ҫапах та туртать иккен-ха ӑна унта. Часах акӑ Улька ун Краснухине сума пуҫлӗ. Шӳтле ӗне вӑл, Краснуха. Усала вӗреннӗ. Сума пуҫлас умӗн мӗнле пулсан те тӑвар сапнӑ ҫӑкӑр чӗллипи хыптармалла тата ҫурӑмне сӗтӑркаламалла — атту сӗтне ним чухлӗ те антармасть. Улька та ҫапла тӑвать-ши? Е урӑх меслет тупрӗ-ши?

Кассӑн-кассӑн вӗрекен ҫил — кассисем халӗ час-часрах килекен пулчӗҫ — вӑйланчӗ. Вӑл яла ҫаплах хир енчен вӑркӑна-вӑркӑна кӗрет те ҫул ҫинчи тусана парӑлтаттарса ҫӗклет, Авенариус лартнӑ пӗр пӗччен палан тӗмне силлет, ун ҫинчи хӗрӗк ҫулҫӑсене тата-тата илсе, ял варринелле вӗҫтерсе каять. Ҫулҫӑ нумай та юлман ӗнтӗ, анҫӗ-и, тӑватӑ-и.

Манюк вӗсене — тем тума ӗнтӗ?— шутлама тӑчӗ, анчах ҫав вӑхӑтра тепӗр касӑ ҫил ыткӑнса килчӗ те ун пуҫӗнчи ҫӳхе пурҫӑн тутӑра сӗвсе илчӗ. Манюк ӑна аран-аран тытса ӑлкӗрчӗ. Унтан майласа ҫыхрӗ те крыльцан чи аялти пусми ҫине анса ларчӗ.

Ку тутӑра Манюк ӑлӗк хутран-ситрен, праҫникссенче-мӗнсенче кӑна ҫыхкалатчӗ — упретчӗ. Асӑнмалӑх тесе: Манюка ӑна Тарас туй кунӗ парнеленӗччӗ. Манюк кӑҫал ӑна текех арчара тытмарӗ, ҫӑвӗпех тенӗ пек ҫыхрӗ; тӗрӗсрех каласан, яла Авенариус таврӑннӑренпа,— халӗ вӑл асӑнмалӑх япала мар ӗнтӗ.

Анчах хӑй вара ҫапах та иртнине аса илтерчӗ-илтерчех акӑ. Чӑнах та ҫав, ӑҫтан манӑн ӑна?..

* * *

...Ҫу йӗпе-сапаллӑ тӑнӑ вырӑнне кӗр вӑл сулхӑне типӗ килчӗ. Сывлӑм та ҫӗрлесенче сивӗтме пуҫласан ҫеҫ ӳкме пуҫларӗ. Ҫавӑнпа та вырма, ҫапма, ытти ӗҫсене тума ним те кансӗрлемерӗ. Ҫитменнине тата Тарасӑн комбайнӗ те, киввине пӑхмасӑрах, питӗ аван ҫӳрерӗ. Куншӑн хӑйсем, председательпе бригадир тата колхозниксем савӑннисӗр пуҫне, вӗсене МТС-ра та мухтарӗҫ.

— Кӑҫалхи чухлӗ кунччен нихҫан те вырманччӗ-ха,— терӗ вара савӑнӑҫлӑн Тарас, хирти ӗҫсем пӗтсен.— Ку вӑл иксӗмӗр пӗрле ӗҫленипе ҫапла пулчӗ. Халӗ ӗнтӗ туй тума та юрать...

Чӑнах та ҫав, ҫанталӑк чипер тӑнисӗр пуҫне, лайӑх ӗҫлеме тата пӗрле пулни те нумай пулӑшрӗ-тӗр. Ывӑннине вӗсем ҫӗрле те, кӑнтӑрла та туймастчӗҫ. Ҫавӑнпах пулӗ ҫав, Тарас агрегачӗ вӑл сулхине чи малти вырӑна тухрӗ, комсомолӑн облаҫри комитечӗ вӗсен ятне Хисеп кӗнекине кӗртмелле турӗ, колхоз председателӗ, Иван Ильич, туй кунӗ хаклӑ парнесем пачӗ...

...Туй...

Манма ҫук ҫав ӑна.

Пурнӑҫ, ҫынсем улшӑннӑ май, ӗмӗртен пынӑ йӑласем те улшӑнаҫҫӗ. Туй мешехисем те ҫаплах. Вӗсем те хӑйсен туйне халӗ ҫирӗпленсе пыракан йӑлапа турӗҫ — тӑван-хурӑнташсемпе кӑна мар, пӗтӗм ял-йышпа.

Хăтана пырисчен Манюк хăй кама качча каяссине амăшне каласа панă. Амăшĕ ĕлĕкех сисетчĕ ĕнтĕ те, анчах халĕ çак хыпара вăл пăшăрханнăн кĕтсе илнĕ пек турĕ. Çапах хирĕç ним те каламарĕ. Кайран вара савăннă пек те пулчĕ. Ара, кам тиркĕ Тараса!

Икĕ енчен те туя хатĕрленме пуçларĕç: сăра вĕретрĕç, апат-çимĕç пĕçерсе тултарчĕç...

Туй кунĕ вара — октябрь вĕçнерехри пĕр хĕвеллĕ, илемлĕ кун — вĕсен умне тĕрлĕрен чечексемпе, хăюсемпе илемлетсе пĕтернипе пуле клумбă пекех туйăнакан çăмăл машинă çитсе чарăннă. Унта умра тумланнă Макаров Иван шоферсăр пуçне тата именнипе-вăтаннипе хĕрелсе кайнă Тараспа унăн хăйматлăх ашшĕпе амăшĕ — Фрол Кузьмич Козловпа ун карчăкĕ ларассĕ.

Машинă çитсе чарăнсан, пÿрт умне пухăнса тăнă хĕрсем — Манюк тусĕсем — юрлама пуçларĕç. Тарас вара, именчĕклĕн кулкаласа, машинăрен тухрĕ те сарса хунă кавир тăрăх вĕсем патнелле утса кайрĕ. Çине вăл сăрă костюм, шурă кĕпе тăхăннă. Çара пуçăнах, — сарăрах çÿçне, алхи пекех, сылтăмалла турăса вырттарнă. Костюмпа çÿреме хăнăхманскерĕн, унăн утти те, хăтланкаларăшĕ те темле, тытăнчăклă та кăнттам тухать. Анчах ашшĕпе тата амăшĕпе пĕрле ăна кĕтсе илме тухнă Манюка çакă те килĕшет.

Хĕрсем юрлама чарăнчĕç. Тавралăх шăпланчĕ. Манюк ашшĕпе амăшĕ Тараса тĕрленĕ таса ал шăлли çине хунă хăпарту тыттарчĕç, хĕрĕпе пулас кĕрÿшне телей сунчĕç, пиллерĕç. Колхоз хорĕ — пÿрт умĕнче тăракан хĕрсем, çăмăл машинăна ăсатакан мотоциклĕ, велосипедлĕ тата суран каччăсем — ĕçре писнĕ алăсене çамрăклăха тата телейлĕ те çирĕп кил-йыша мухтаса юрлама пуçларĕç. Çамрăк мăшăрпа хăйматлăхсем ларнă машинă тапранса кайрĕ, ун хыççăн, çаппах юрласа, пĕтĕм халăх хускалчĕ. Çул айккисенче, хыçалта мотоциклсем кĕрлессĕ, малта тăват-пилĕк хут купăс янрать, урисене çĕре тивертмесĕр тенĕ пек, каччăсем ташласа пырассĕ. Купăс, юрă сасси яла янă! кайть, сынсен сăнĕ-пичĕ савăнăçлă кулăпа çиçет. Çакă вара пурте — вĕсемшĕн, йывăр, хĕрÿ ĕçре чапа тухнă Тараспа Манюкшăн. Ăçтан, мĕнле манăн!

Клуба мĕнле майланă тата! Урайне илемлĕ кавирсем сарнă, стенасем, чÿрече, алăк хашакĕсем çине — ăçтан кăна тупса çитернĕ-тĕр! — чечек кăшăлĕсем çакса тултарнă. Çамрăксене унта колхоз председателĕ Иван Ильич Башмаков, парти организацин секретарĕ Иван Иванович Стрельцов, Аксинья Григорьевна ывăлĕ — комсомол организацин секретарĕ Ваня Эшкеров, ял Совет председателĕпе секретарĕ кĕтсе илчĕç. Пĕрлешнине ĕнентерекен хут тусан, вĕсем пурте çамрăксене çак ятпа саламласа сывлăх сунчĕç. Такам бокалсене ылттăн пек йăлтăркка шампански эрех тултарчĕ, такамсем вĕсене чечексем пырса пачĕç, чуптăвăшма хистерĕç. Клубра музыкă кĕрлесе кайрĕ, савăнăçлă ĕçкĕ-çикĕ, ташă-юрă пуçланчĕ...

Туй чылай каçа юлса саланчĕ. Макаров Иван çамрăк мăшăра киле клуб умĕнче çавăншăнах лартнă «туй кÿмипе» — çăмăл машинăпа — ăсатасшăнччĕ, анчах вĕсем çуран каясшăн пулчĕç. Çитменнине тата киле те каймарĕç, парка пăрăнса кĕрсе, кÿлĕ хĕрринчи çирĕксен айне ларчĕç.

Вăт, вĕсем пĕрле ĕнтĕ. Пĕрле! Халĕ ĕнтĕ çынсенчен пытанмалла та, вăтанмалла та мар, вĕсем — арăмпа упăшка. Халăх умĕнчех темиçе хут та чуптăвăшрĕç-çке-ха...

Кÿлĕ çийĕ кĕленче пек тип-тикĕс. Ун тĕпĕнче, çăлтăрсене уçса, çуркунне Сĕвере юхакан пĕр катăкĕсем евĕрлĕ пĕлĕт таткисем шуса иртрĕç. Вĕсем хыççăнах тата кÿлĕ çине кунта темле майпа килсе кĕнĕ кăвакал аçи ишсе тухрĕ. Вăл пĕр-ик хутчен нартлатса илчĕ те, кÿлле çурмаран пайласа, тепĕр çыран патнелле васкарĕ. Çăлтăрсемпе кÿллĕн леш айккипе кусакан тулли уйăх вĕтĕ хумсем çинче силленме тытăнчĕç.

Ял шăпланчĕ. Таçта, хирти касра, Манюксен килĕ енче çеç, каçса кайса йытă вĕрет. Хваттай ахăр. Хăнасем çине пулĕ ĕнтĕ. Мĕншĕн сада кăларса яман-ши тата ăна?

— Ну вăт, иртрĕ те туй, — терĕ ларсан-ларсан Тарас. Манюка çумнерех пăчăртаса. — Пирĕн туй. Ĕненес те килмест.

— Питĕ савăнăçлă пулчĕ. Çапах та пирĕн ял çыннисем питĕ лайăх çав.

— Лайăх, — килĕшрĕ Тарас; кăштах чĕнмесĕр ларчĕ те хушса хучĕ: — Хамăрăн та лайăх пуласчĕ. Ята ярас марччĕ, вара намăс пулать...

— Ийя çав.

Пĕр самант шăпăртах кÿлĕре чÿхенекен пăхăр уйăхпа кĕмĕл çăлтăрсем çине пăхса ларчĕç. Унтан тăчĕç те урама тухрĕç. Хрескепе хирти касалла утса кайрĕç.

Хирти каса çитсен, сулахаялла пăрăнмаллӑччĕ. Анчах вĕсем, малтан каласса тытăннă пекех, алла тумарĕç, тăкăрлăкпа тÿрех утрĕç. Ял хыçне тухса, лаша витисен пуçĕпе иртрĕç, хирелле пăрăнчĕç.

Кунта, анкартисен хыçĕнче, тулă пуссиччĕ. Çĕр аллă икĕ гектар. Кăна Манюк лайăх астăвать, — ăна вĕсем кăçал Тараспа пĕрле вырнă. Тулли те питĕ лайăх тухрĕ — çирĕм икшер центнер. Кăштах ытларах та-ха.

Тулă пуссине халĕ сухаласа пăрахнă. Унтан çĕршĕнме пуçланă хăмăл, курăк, нÿрлĕрех хура тăпра шăрши кĕрет. Ырă, кăмăла çĕклекен, ĕçлес килтерекен шăршă. Хулари çынсем мĕнле пурăнассĕ-ши çак шăршăсăр? Хăш-пĕр çынсен, ял çыннисенех, мĕнле пăрахса каяс килет-ши тата ăна? Манюк ĕмĕрне те ниçта та каяс çук кунтан. Вăл, çак ырă шăршлă тăван кир, ăна савăнăç, юрату, телей пачĕ. Вăл ăна Тараса пачĕ...

Вĕсем анкартисем хыçĕнчи курăклă çулпа аналла, хăйсен енелле утса кайрĕç. Тарас, ăна-кăна хăнăхманскер, — ĕçре кăна апла мар вăл, кун пек çĕрте чăн-чăн упах ĕнтĕ, — ăна хул айĕнчен тытмарĕ, Манюк хăй тытрĕ. Тараса çакă килĕшрĕ, вăл ун аллине айккине хĕстерчĕ. Ну вăй те вара шуйттанăн: алă тискĕ хушшине лекнĕ пекех пулчĕ.

Тарассемпе Параграфсен тăкăрлăкĕ тĕлне çитсен, чарăнса, хирте темле кайăк çине тĕрсах чĕриклетнине итлесе тăчĕç. Унтан урамалла утрĕç. Урама тухсан, каллех чарăнчĕç. Вара иккĕш те харăсах Параграфсен умĕнче такам ларнине асăрхарĕç.

— Кам-ха ку, Авенариус-и? — ыйтрĕ Тарас, ун патнелле утма пуçласа.

Ларакани чăнах те вăл пулчĕ. Çанни ăшне пытарса, пиçус тупнать икки Тăххăрмĕш класра вĕренекенскере, ку килĕшсех те каймастчĕ пулĕ те, анчах Тарас ăна ним те шарламарĕ. Кăмăлĕсем иккĕшин те лайăхчĕ, çĕкленчĕкчĕ вĕсен. сынна тÿрккесрех сăмах калама чĕлхе те çаврăнаймастчĕ пулĕ, пурне те ырă çеç тăвас килетчĕ...

Çамрăк мăшăра кĕтсе илеймесĕр, хăнасем ĕнтĕ саланнăччĕ Тарасăн Сÿнтĕкçен. Хуремаптан килнĕ тăванĕ-хурăнташĕсем çывăрма выртнăччĕ.

Сас тăвасран асăрханса, Тарас Манюка чăлана ертсе кĕчĕ: сулла, мĕн хура кĕрчченех, вăл çавăнта çывăрать. Кăçĕр ун вырăнĕ урăхла: тÿшек сарнă, тăватă минтер хунă.

— Пуçелĕк çÿлĕ пулмасть-ши капла?

— Çапла пуль çав, — килĕшрĕ Тарас; икĕ минтерне пукан çине илсе хучĕ.

Ыттисене майланă тушăра вăл вĕсен айĕнчен унта темле майпа пырса лекнĕ йĕкепе шĕшле туртса кăларчĕ.

— Ку мĕне пĕлтерет тата? — тĕлĕнчĕ вăл.

— Ку-и? — Манюк сасăпах кулса ячĕ. — Ку вăл: Манюкпа Тарасăн ывăл та, хĕр те пултăр, тесе пиллени пулать. Ĕлĕкхи йăла. Марье акам хунă пулмалла. Çавăн ĕçĕ ку.

Халĕ ĕнтĕ Тарас та кулма пуçларĕ. Шĕшлĕпе йĕкене сÿлĕк сине хума тăчĕ, анчах шухăшларĕ-шухăшларĕ те унта йĕкене çеç пăрахрĕ, шĕшле каллех минтер айне чикрĕ:

— Ывăлсем пулччăр.

— Çук, хĕрсем те пулччăр, — кула-кула хирĕçлерĕ ăна Манюк.

— Пулччăрах эппин...

4

Çаксем пурте пулнă вĕсем, чăнах пулнă. Халĕ, аса илсен, ĕненес те килмест. Вăл тахçанах курнă ырă тĕлĕк пек çеç туйăнать...

Пĕтĕм ял пычĕ çав ун чух вĕсен туйне. Савăнса пычĕ, ырă сунса, савăнма пычĕ. Вĕсем пирки — Тараспа Манюк пирки — ял халăхĕ клуба кăçал çулла та пухăнчĕ, анчах, ырă сунса пулин те, савăнса мар...

Çил çаплах пÿрт умĕнчи çÿп-çапа çаврăркалать, Авенариус лартнă упа паланĕн хăрăк тĕмне силлет. Унта ĕнтĕ ик-виç çулçă çеç юлнă...

* * *

...Вĕсем сценă çинче, хĕрлĕ пусмапа витнĕ сĕтел умĕнче ларассĕ. Судри пекех. Сĕтел хушшинче, судья вырăнĕнче, Макаров Иван шофер ларать. Ун ик айккинче — Юхтанов кĕтÿçпе Мархи аппа, пахча çимĕç вăрлăхĕ тăвакан звено пуçлăхĕ.

Зал лăк тулнă. Вырăн çитменнисем ура çинче кĕпĕрленсе тăрассĕ. Пурте вĕсем çине — ытларах Манюк çине — пăхассĕ. Анчах вунă çул каярах пăхнă пек мар, çиленсе, ÿпкелесе, тарăхса пăхассĕ...

Ирхине, ашшĕсем патне кайнă чух, Манюк клуб умĕнче тата гастроном алăкĕ çинче: «Халăх сучĕ паян Çирĕклĕ Кÿлĕ ялĕн çыннисене Ильдюковсен ĕçне сÿтсе явма ыйтать», — текен пĕлтерÿ çакăнса тăнине курчĕ. Чĕри кăртах сикрĕ пулин те, «сÿтсе явни»уншăн çаплах йывăр, намăс пуласси çинчен шутламанччĕ вăл...

Вĕсем юнашарах ларассĕ. Юлашки икĕ уйăх хушшинче Манюк Тараса çапла çывăхран пĕррремĕш хут курать. Вăл ырханланнă, чылайранпа хырăнман та. Хăй вара кунта мастерскойран тÿрех килнĕ пулмалла: ĕçе çÿрекен тумĕпех, урисенче те кирзă атăсем кăна. Сăнĕ салхуллă, пуçне уснă, халăх çине те, Манюк çине те пăхмасть. Пăхмин ара! Ан пăхтăрах. Манюка та çăмăлах мар. Вăл та çынах. Тата çамрăк та. Вăтăра та çитмен. Вăл та, ыттисем пекех, хăй телейне шырать. Тараса шеллесе, унăн халĕ алла кĕнĕ телейĕнчен тармалла-и? Çук ĕнтĕ, пулмĕ вăл.

Тарас, хăй те асăрхамасăр пулмалла, ассăн сывласа ячĕ. Манюк ун çине йăлт! пăхса илчĕ те пысăк, патвар, вăйлă комбайнер пушшех те пĕкĕрĕлерех ларнине курчĕ, — ăнсине, çурăмне темле питĕ йывăр япала пусарса тăрать тейĕн. Ун çÿçĕ те вăрăмланса кайнă иккен, сувăç лупашки тарăнланнă, ахаль те сарлакарах пит шăммисем пат тухса тăрассĕ, — çимесĕрех пурăнать ахăр.

«Çаплах ĕçет ахăр, — шухăшларĕ Манюк. — Ну, мĕне кирлĕ вăл мана, ĕçекен упăшка?.. Тата — мĕн кирлĕ-ха ара çынсене? Хамах пĕлетĕп, сирĕнсĕрех. Хама хам хуçа...»

Ун шухăшне Макаров Иван татрĕ:

— Килĕшĕр Манюк, Тарас...

Пăлханнипе тата сĕтел умĕнче ларакан çамрăк мăшăра хăй каланине итлеттерес килнипе пулмалла, ун сасси том питĕ йăлăнса ыйтнă чухнехи пек тухать. Анчах залра ларакан çынсем халĕ ăна мар, шăна вĕçсе иртнине илтмелле.

— ...Пуç таврă шухăшласа пăхăр... Каснă чĕлĕ çыпăçмасть, теççĕ...

«Çыпăçтаресшăн та мар», — тавăрчĕ ăна ăшĕнче Манюк.

Ахаль чух сăмах-юмахран нихçан та аптраман Макаров Иван урăх ним те калаймарĕ, пĕрре пухăннă халăх çине, тепре Манюкпа Тарас çине пăхса илчĕ те вырăнне ларчĕ.

Клуб пушшех те шăпланчĕ. Пăртакран çеç хыçалта такам ассăн сывласа яни тата пĕр хĕрарăм:

— Пирĕн ята ярать, чăпăркка кирлĕ,— тесе пăшăлтатни илтĕнчĕ.

Манюк тарăхса кайрĕ, унăн, тăрса:

— Сирĕн ĕç сук ман çумра, хамăнне хамах пĕлетĕп!— тесе кăшкăрасси килчĕ.

Анчах ĕлкĕреймерĕ: хыçаларахри ретрен кунччен ыттисемпе пĕрле шăпăртах ларнă Аксинья Григорьевна çĕкленчĕ те сценă патнелле утса тухрĕ. Пусне вăл, яланхи пекех, шап-шурă явлăк çыхнă, хура пиншакпа.

Аксинья Григорьевна сценă çинех хăпарчĕ. Вăл Манюк айккине тăчĕ те ăна кусранах пăхса калаçма пуçларĕ:

— Хам эпĕ упăшкаран сан çулсенчех юлтăм, Манюк. Кунта, залра, тантăшăмсем те, кăштах кĕçĕнрехххисем те нумай — ман пурнăçа пĕлеççĕ вĕсем. Анчах, кашни çыннăнни пекех, манăн та ыттисем пĕлмен япаласем, кăмăлăн вăрттăн туртăмĕсем пулнă. Çамрăк çын-çке-ха. Анчах эпĕ самантлăха пулнă çав туйăмсем хыççăн кайман, ун пирки вăхăтра тата тарăнрах шухăшласа пăхма тăрăшнă. Санăн та çаплах тумалла пулнă, Манюк. Чухлатăп эпĕ, сире çак пурнăç патне санăн çав вăййу-туртăмусем илсе çитерчĕç. Пурнăç çине тинкеререх, пуç тавра шухăшласа илсе пăхманни. Вăйă çеç ку сирĕн, Авенариуспа иксĕрĕн. Халĕ ăçта-ха вăл, мĕншĕн килмен кунта? Çынсен умĕнче аван мар ăна, вăтанать вăл, çавăнпа килмен. Чăн-чăн юратура вара вăтанмаççĕ. Асту çакна.

Манюк, Аксинья Григорьевна кусранах пăхнине тӳсеймесĕр, пуçне çĕрелле усрĕ, ним тума аптраса, пуçĕнчи явлăкĕн вĕçĕсене пĕтĕркелеме пуçларĕ.

— Хĕр чухне эпĕ малтан çултанăка яхăн хампа тантăш пĕр каччăпа калаçкаларăм. Юрататчĕ вăл мана. Анчах эпĕ хам Ивана кăмăллаттăм. Каярахпа вара унпа çывăхлантăмăр та, ăна качча кайрăм. Çакăн хыççăн ман малтанхи юлташ икĕ хутчен авланса ячĕ, хăй унччен пĕрре те калаçса курман хĕре качча илчĕ. Хĕрĕ вăл лайăхчĕ, сăнĕпе те, кăмăлĕпе те, ĕçченлĕхĕпе те,— пур енĕпе те лайăхчĕ. Пурăнасса та вĕсем чиперех пурăнчĕç, ял çине нимле япăх сăмах-юмах та тухман. Анчах телейлĕ çемье теме çукчĕ ăна. Арăмĕ чирлĕрехчĕ, ача-пăчаллă пулаймарĕ, упăшки вара, мана таврăнмалла тенĕ пек, ним юратусăр-мĕнсĕр авланнăскер, килĕнче сахалрах пулма тăрăшатчĕ, пуçне усса, салхуллă çӳретчĕ.

Ивана кулаксем вĕлерсен, икĕ çултан ун арăмĕ те çĕре кĕчĕ. Пĕррехинче эпир унпа Киссук ращинче тĕл пултăмăр. Эпĕ фермăран таврăнаттăм, вăл вара юриех мана çын çук çĕрте тĕл пулас тесе пынăччĕ пулмалла. Çилпе йăваннă хăрăк турат çине лартăмăр, халь те астăватăп. Хăй питĕ мĕскĕн сăнлă, именчĕк. Шеллесе кайрăм. «Пĕр сана çеç юратнă», тет. Пĕрлешме сĕнет. Юратасса, тен, юрататчĕ те пулĕ, анчах мĕншĕн малтан хăй кăмăлламан çынна качча илмелле, ун пурнăçне пăсмалла пулнă-ха унăн? Килĕшмерĕм, ун пек çынна шанма йывăр...

Манюк пуçне çĕклерĕ, тутăрĕн вĕçĕсене пĕтĕркелеме пăрахса, Аксинья Григорьевна çине пăхса илчĕ.

«Мĕн аташать вара ку? Мĕне кирлĕ вăл? Вăтанасчĕ хуть»,— шухăшларĕ вăл.

— Санăн та, Манюк, çаплах... Мĕншĕн пăсмалла пулнă ĕнтĕ хăвăр пурнăçра? Пасăрах каларăм, эпĕ те çамрăк пулнă. Упăшкаран юлсан,— мĕн пытармалли унта?— мана та нумай çын çулăхса курнă, юрату сĕннĕ. Анчах манăн ача пулнă, ăна ӳстермеллеччĕ, чи малтан ун çинчен шухăшламаллаччĕ. Маншăн ют арçынсемпе чуптăвашни мар, çакă телей пулнă...

Манюк пушшех те тĕлĕнме пуçларĕ. Чăнах та çав, çакăн чухлĕ халăх умĕнче ун пек-кун пек калаçма вăтанмалла та. Çамрăк çын мар вĕт, утмăлтан иртнĕ, пуçĕнче пĕр хура çӳç пĕрчи çук. Çитменнине тата ывăлĕпе кинĕ те кунтах лараççĕ. Вĕсем те, ыттисем пекех, ăна питĕ тимлĕ итлеççĕ. Неушлĕ уншăнах, Манюкшăнах, халăх умĕнче хăйĕн питне çапла хĕретме шутларĕ-ши вара вăл? Çаплах пулмалла çав, атту мĕншĕн аса илмелле унăн тахçан иртсе кайнă япаласене? Çăвартан çапса ыйтмаççĕ вĕт...

— Пулни — пулнах ĕнтĕ,— терĕ малалла Аксинья Григорьевна.— Айăпĕ кунта, Манюк, санра, ăна эсĕ хăв та лайăх ăнланатăн. Эппин, каçару ыйт та Тарасран, мирлешĕр. Ачăрсене ӳстермелле вĕт.

Аксинья Григорьевна çапла чунран калани Манюка малтан килĕшнĕччĕ те. Анчах ун юлашки сăмахĕсем ăна тарăхтарса ячĕç. Вăл вара чăтаймарĕ, вырăнĕнчен вăштах сиксе тăчĕ те тӳрккессĕн:

— Эпĕ нимшĕн те айăплă мар. Ни сирĕн умăрта, ни Тарас умĕнче нимĕн те ответ тытмалли çук манăн!— тесе кăшкăрса ячĕ.

Сасси ытла та янравлă тухрĕ, Манюк ун пекех хытă каласшăн марччĕ. Анчах Аксинья Григорьевнана ку ӳкерейменерĕ. Вăл малтанхи пекех лăпкăн çапла хушса хучĕ:

— Çук, Манюк, йăнăшатăн: пирĕн умра ответ тытмаллах пулать санăн. Пирĕн сăмаха, халăх сăмахне итлеместĕн-тĕк вара... Асту, ӳкĕнмелле ан пултăр: пĕччен юлсан—пĕтетĕн.

— Пĕтместĕп! Упăшкапа вара пурăнмастăп, ан та ӳкĕтлĕр!— хăйне хăй сиксе сĕрех, çаплах хыттăн тавăрчĕ Манюк.— Хама хам хуçа эп, халь патша чухнехи мар, ирĕксĕр пурăнтараймастăр.

— Ирĕксĕр, паллах, пурăнтарма май çук ĕнтĕ. Эпир сана ĕмĕрлĕхе йăнăш туса хурасран асăрхаттаратпăр.

Аксинья Григорьевна майĕпен сценă çинчен анчĕ те вырăнне кайса ларчĕ.

Залра çакăн хыççăн пĕр-ик минут пĕр сасчĕвĕ те пулмарĕ. Çынсем, хăйсем темле аван мар япала тунă пек, пĕр-пĕрин çине те пăхмаççĕ.

Çапла шăпăртах ларсан-ларсан, сценă умне сурăх кĕтӳçи Фрол Васильч Козлов тухрĕ.

— Мĕнле ара капла, этсем? Пирĕн Çирĕклĕ Кӳлĕре кун пекки пулманччĕ-ха,— терĕ вăл.— Хăвăр кăна пулсан тарамччĕ-ха, никам умĕнче те ответлă мар, теме те пултарăттăмăр. Анчах сирĕн хушăра икĕ ача вĕт-ха. Вĕсен пурнăçне пăсатăр. Куншăн вара эсир пирĕн умра, патшалăх умĕнче ответлă. Аксинья Григорьевна тĕрĕс каларĕ. Халĕ сирĕн ачăрсем ăçта пурăннине те пĕлме çук ĕнтĕ. Эсĕ, Манюк кин, вĕсене хăвăн çĕнĕ килне сĕтĕрсе каятăн, вĕсем вара каялла ашшĕ патне таврăнаççĕ. Е кунĕкунĕпе урам тăрăх, ют пахчасем тăрăх чупаççĕ. Е кӳлĕ хĕрринче тата. Çакна пулах Куля чут путса вилмерĕ вĕт. Юрать-ха, Иван хăта курса ĕлкĕрнĕ. Эх, кин, кин! Манма ниепле май çук япаласем çинчен те манса кайнă эсĕ. Ку сăмахсене эпĕ Тарас ман хреснуй ывăл пулнипе мар, çак çапла начар тунипе калатăп. Тыррине акрăн пулсан, ăна пăхмалла...

Манюк Козлова та тӳрккесрех каласа хурасшăнччĕ, анчах нумай пулмасть Куляпа пулса иртнĕ ĕçе аса илчĕ те — хăяймарĕ. Чăнах та çав, пăлхавăрта унăн ачисем çинчен манса кайнă вăхăтсем те пулнă...

— Ачисем çинчен шухăшламасть çав ĕнтĕ, йăпанасси çинчен çеç, ку тĕрĕс сăмах вăл,— илтĕнчĕ залра такамăн çиллĕллĕ сасси.

Ачисем çинчен калаçма пуçласан, хирĕç тавăрма сăмах тупаймасăр, Манюк та пуçне çĕрелле усрĕ, каллех, малтанхи пекех, пуçĕнчи пурçăн тутăрĕн вĕçĕсене пĕтĕркелеме пуçларĕ. Шухăша кайнине пула ахăр, çумĕнче ларакан Тарас ура çине тăнине те сисмен, ун сассине илтсен тин тăна кĕнĕ пек пулчĕ.

— Ачасемшĕн арăма пуриншĕн те каçарма хатĕр... Хăвăрах пĕлетĕр, эпĕ усала хăвалакан çын мар. Манюка тата, хăех пĕлет, эпĕ хальччен çиленсе ятласа та курман...

Куна Тарас тĕрĕс калать. Усал сăмах нихçан та илтмен унран Манюк. Анчах халь мĕне кирлĕ вăл?

— ...Вăл пирĕнпе пурăнас темест-тĕк вара... Халăхран ачасене хам пата хăварма ыйтатăп...

Юлашки сăмахсене Тарас хуллен, анчах тӳрленсе тăрса, залалла пăхса каларĕ.

— ...Пĕтĕм вăя хурăп, пăхса çитĕнтерĕпех эпĕ вĕсене... Тархасшăн ĕненĕр.

Çакна илтсен, Манюкăн чĕри шар! çурăлса кайрĕ. Ав мĕн кирлĕ ăна! Амăшĕнчен ачисене туртса илесшĕн! Ун пек тума никам та ирĕк парас çук. Вĕсем Манюк ачисем, вĕсене Манюк çуратнă. Пăхса та хăех çитĕнтерĕ. Алимент тӳлесрен хăрать пулмалла-ха...

Çаксене Манюк çийĕнчех каласшăнччĕ, анчах унăн пĕр кĕтмен çĕртен пĕтĕм вăйĕ пĕтсе килчĕ, сăмахĕсем, пĕр вăхăтра капланса килсе, хирĕнсе ларнă пек пулчĕç. Вăл вара ним те чĕнмерĕ.

Пухăннă халăх ытларах Тарас майлине ăнланчĕ вăл, çавăнпа тӳрре тухмалли сăмахсем шырамарĕ те. Вĕсем тупăнмастчĕç те пулĕ. Çав кăмăлпа мĕн те пулин каласан та, çынсем ун сăмахне чĕре патне илместчĕç пулĕ: хăйне çав самантра аса килнĕ япаласем — çак пухăва илсе килнĕ япаласем — çынсем юратмаллисемех мар çав...

5

Ун чухне вăл вĕсене татăкăн-кĕскĕн кăна аса илчĕ. Халĕ — Авенариус кайнăранпа ĕнтĕ миçемĕш хут!— пĕтĕмпех, тĕпĕ-йĕрĕпех аса килеççĕ. Акă, халĕ те çаплах...

* * *

...Пĕррехинче, çу пуçламăшĕнче, сурăхсене кĕтĕве хăваласа янă хыççăн Манюк кӳршĕ-аршă хĕрарăмĕсемпе урамра чарăнса тăчĕ.

Хĕрӳ вăхăт пулмасан та, хĕрарăмăн килте те ĕç яланах нумай. Ăна тăватăн, кăна — кун иртсе те каять. Çавăнпа та вĕсен ирхине, кĕтӳ хăвалама тухсан, ытларах тăрасси те пур вара — кӳршĕ-аршăллă пулсан та, унта кăна тĕл пулаççĕ вĕт.

Паян та хĕрарăмсем Манюксен умĕнче самаях тăчĕç. Ку касса çити те çĕпре, те кĕвелĕк илме килнĕ Урра Униççи ялта кĕçĕр пупса иртнĕ вăрттăнлăхсене пĕлтерчĕ. Така Петти, «хăй эрехĕпе» пынăскер, ĕçсе ӳсĕрĕлнĕ те ун патне выртма юласшăн пулнă иккен. Такам тата Логунова Улькапа Ятманов зоотехник çĕрле урампа хулран хула тытăçса пынине курнă. Унтан...

Униççе тепĕр хыпара каласа пĕтерейменерĕ: тăкăрлăкран урамалла хĕп-хĕрлĕ мотоциклă çын вăркăнса тухрĕ те хĕрарăмсене:

— Привввет!— тесе кăшкăрса хăварса, Параграфсен усă хапхинчен кĕрсе çухалчĕ.

— Айй, кам пулчĕ ара ку? Авинар мар пулĕ те?— хыпăнса ӳкрĕ Параграф карчăкĕ; килнелле лăпăстатрĕ.

«Авинар...»

Манюк ăшĕнче кулса илчĕ: Параграф, хăй Максăм ăна пулин те, ачисене темле ят та тупса хурса тухнă: Лузаннă, Альхред, Потребит... Ку вара кулăшла та. Потребит çуралнă чух Максăм райпотребсоюзра темле агентра ĕçленĕ мĕн те ывăлне çавăнпа çапла ят хунă пулать. Авенариус вара ят та мар, хушамат иккен. Нимĕçсен çавăн пек тăрпалтай философ пулнă. «Эпир туйман, курман, илтмен япала тĕнчере вуçех çук вăл, эпир туякан, куракан, илтекен япаласем çеç пур»,— тесе вĕрентекенни. Айванла вĕт. Максăм хăй те кулăшла этем. Çынпа калаçнă чух е карчăкне мĕнле те пулин ĕç хушнă чух, ăна вăл ялан параграфсене пайлать.

— Эсĕ ыран çаксене ту-ха: пĕрремĕш параграф — иртерех яшка пĕçер, иккĕмĕш параграф — табак чечекне тат, виççĕмĕш параграф...

Килне таврăнсан, Авенариус урамра икĕ кун ытла курăнмарĕ.

— Ача ывăнса çитнĕ, канать-ха,— терĕ амăшĕ, Тарас пĕррехинче ун çинчен ыйтсан.

Юлашкинчен каччă канса çитрĕ пулмалла. Вăл таврăнсан виççĕмĕш кунхине кăнтăрла пахчана симĕç сухан касма тухсан, Манюк ăна тăкăрлăкпа хир енчен аннине курчĕ.

Ăна лешĕ хăй те асăрхарĕ. Çултан пăрăнса, çатан патне пычĕ те сывлăх сунчĕ, Тарас çинчен ыйтрĕ.

Ялта тăватă çул ытла пулмансккер, вăл халĕ улшăннă пек. Тĕрекленнĕ, чăн-чăн арçын пулса çитнĕ. Сăнĕ те улшăннă пек. Пичĕсем тăрăхланарах панă, унта чĕкеç шатрисем пĕтнĕ.

— Ну, мĕнле пурăнатăр... Манюк?— ыйтрĕ вăл; малтан кăштах кулса илчĕ, унтан сасартăк салхуланнă пек пулчĕ.

— Çаплах-ха, чиперех. Хăв мĕнле тата?

— Эпĕ...— Авенариус аллине сулчĕ.— Мĕн лайăххи пултăр манăн? Пĕччен эпĕ.

— Питĕ тиркетĕн пулмалла.

— Тиркесе мар... Манюк. Эпĕ çамрăклах пĕр хĕре юратма пуçларăм. Вăл хамран аслăрахчĕ те качча кайрĕ. Эпĕ вара унсăр пуçне пĕр хĕре те юратма пултараймастăп.

— Вăт, тĕлĕнтерměш. Кам-ши вара вăл, çав чипер хĕр?

Авенариус кăштах чĕнмесĕр тăчĕ. Унтан хăйĕн салхулланнăрах куçĕсемпе Манюка куçранах пăхса илчĕ те хуллен:

— Эсĕ пĕлетĕн ăна,— терĕ; хушса хучĕ:— Халĕ унăн икĕ ача ĕнтĕ.

Манюкăн чĕри кăрт сикрĕ. Каччăн юптарса

каланӑ сӑмахӗсем ӑна хӑйне тивнӗ пек туйӑнчӗҫ, унӑн пичӗсем пӗсерме тытӑнчӗҫ.

— Анчах, вӑл ман пулсан, эпӗ ӑна ачисемпе пӗрлех йӑтӑттӑм та тӗнче хӗрринех илсе кайӑттӑм, ӗмӗрне те хам ҫумран ямӑттӑм.

Пахчана ӗҫпе тухнӑ Манюка ҫапла вӑрах калаҫса тӑма аван мар пулнӑн туйӑнчӗ. Вӑл хаччине турилккери суханӗ ҫине хучӗ те кайма тӑчӗ.

— Тӑхта-ха, Манюк,— терӗ ҫакна курсан Авенариус.— Манӑн санпа калаҫмалли пур. Вӑрттӑн.

— Мӗн ҫинчен вӑрттӑн калаҫмалла вара пирӗн?— тӗлӗнчӗ Манюк.

— Пур, Манюк. Тӗттӗмленсен эсӗ ҫакӑнта тух-ха. Эпӗ сана кӗтсе тӑрӑп... Никам та курас, пӗлес ҫук...

Манюк пушшех те хытӑрах тӗлӗнчӗ. Ара, хӗр мар вӗт, каҫхи курнӑҫусене ҫӳреме. Хӗр чухне те ӑна Тарас ҫапла ҫав-ҫав ҫӗре ҫав вӑхӑта пыр, тесе каланине астумасть вӑл. Ҫитменнине тата Манюк фермӑран та час таврӑнаймасть. Ҫук ӗнтӗ...

Анчах хирӗҫ ним тавӑрма та ӗлкӗреймерӗ, Авенариус пачах урӑх япала ҫинчен калаҫма пуҫларӗ:

— Хир пӑхса ҫӳрерӗм. Тунсӑхласа ҫитнӗччӗ. Тӑватӑ ҫул тӑри юрри илтмен. Курӑксен ячӗсене те манса кайнӑ, нумайӑшӗнне ниепле те аса илеймерӗм.

Тӑкӑрлӑккалла тухакан алӑкӗ тӗлне ҫитсен, Авенариус чарӑнчӗ. Унтан Манюка пуҫӗпе сӗлтрӗ те пахчине кӗрсе кайрӗ...

Сайра улмуҫҫисем хушшипе килелле утма пуҫласан, Манюк хӑй ҫине хыҫалтан Авенариус пӑхса юлнине туйрӗ. Ҫак туйӑма пула ун алли-ури те ҫыхланма пуҫларӗ, темиҫе утӑм ӑна ҫухрӑм пек туйӑнчӗ. Хыҫалти алӑкран сарая кӗрсен, вӑл, каялла ҫаврӑнса, хӑма ҫурӑкӗнчен тӑкӑрлӑккалла пӑхрӗ. Авенариус чӑнах та алӑк айккинче тӑрать иккен. Вӑл ик аллипе те решетке шӗкӗлккисенчен ярса тытнӑ та, малалла ӳпӗнсе, Манюк еннелле пӑхать. Пӑхса тӑчӗ-тӑчӗ те сад варринелле кайса курӑнми пулчӗ.

Ҫакӑн хыҫҫӑн Манюкӑн пӗтӗм канӑҫӗ ҫухалчӗ. Фермӑна кайнӑ чух та, ӗнисене сунӑ чух та, яла таврӑннӑ чух та вӑл, асӑрхаймасӑр, ялан Авенариус ҫинчен шухӑшларӗ. Ҫакӑнтан хӑй те тӗлӗнчӗ. Вӑл ҫав шухӑшсене ҫине тӑрсах хӑваласа яма, вӗсене манас тесе, урӑх япаласене аса илме тӑрӑшрӗ. Ҫапах та ун асӗнчен ни Авенариус сӑнӗ, ни ун сӑмахӗсем каймарӗҫ.

«Тӗттӗмленсен, эсӗ ҫакӑнта тух-ха».

Тухасса паллах, Манюк унта тухмӗ-ха, ун пек аташмӗ. Пӗлсен, тем шутлама пултарӗҫ. Анчах ҫапах та мӗн каласшӑн-ши вӑл?

Хӑйсен умне ҫитсен те вӑл чылайччен ҫакӑн ҫинчен шутласа тӑчӗ. Халӗ ӗнтӗ унӑн каяссипе те килекен пулчӗ,— ҫиме чарнӑ ҫимӗҫ тутлӑ вӑл! Чӑнах, мӗн каламалли пур-ши ӑна Авенариусӑн? Хыҫалта та, тӑкӑрлӑкпа та халӗ никам та ҫӳремест, куракан пулас ҫук. Вӑл унта вӑрах тӑмӗ те. Ҫитменнине тата тӗттӗмленни нумай пулать ӗнтӗ, Авенариус ӑна паҫӑртанпах кӗтет пулӗ. Тухмастӑп, темерӗ-ҫке-ха ун чух Манюк. Каласшӑнччӗ, каламаллаччӗ — ӗлкӗреймерӗ...

Манюк пӳрт ҫумӗнчи пӗчӗк алӑка хуллен кӑна уҫрӗ те пахчана кӗчӗ, сасӑ кӑларасран сыхланса, сарай хыҫне пӑрӑнса ӳкрӗ, унтан, ҫаплах асӑрханса, ҫатан ҫумӗпе анкарти хыҫнелле утса кайрӗ.

Авенариус кӑнтӑрла тӗл пулнӑ вырӑнта тӑрать. Халӗ вӑл тӗксӗм плащ, хура кӗпе тӑхӑннӑ. Кӑнтӑрлахи пекех, ҫара пуҫӑн. Манюка курсан, савӑнса кайрӗ.

— Килнӗшӗн спасибӑ сана,— терӗ вӑл; кармашса, Манюкӑн аллине тытрӗ.

Унтан, Манюк сӑмах калама ӗлкӗриччен, ҫатан карта урлӑ сиксе каҫрӗ.

— Кунта лучче, никам та курмасть,— пӑшӑлтатрӗ вӑл.

Унтан Авенариус плащне хыврӗ, курӑк ҫине сарса хучӗ.

— Лар.

Хӑй ҫавӑнтах ларчӗ. Манюк иккӗленсе тӑнине сиссе, ӑна аллинчен ярса тытрӗ, туртса, хӑй ҫумне лартрӗ.

«Юрӗ, эппин, темех мар-ха»,— лӑплантарчӗ хӑйне Манюк.

— Халӗ, тен, аван та мар та, ҫапах та калас килет манӑн,— питӗ хуллен пуҫларӗ Авенариус.— Тӑхӑр ҫул асапланатӑп акӑ... Асапӑм вара сирӗн туй кунӗнчен пуҫланчӗ.

Вӑл кӗсйинчен пирус, шӑрпӑк кӑларчӗ, анчах ӑна тивертмерӗ, каялла чикрӗ. Унтан Манюк аллине тытса ун ҫумнерех куҫрӗ.

— Пуҫланасса вӑл маларах та пуҫланчӗ-ха. Эпӗ... Мӗн ҫав, ҫамрӑк пулнӑ. Вун ҫиччӗре ҫеҫ пыраттӑм. Атту пулсан...

Авенариус тӑкӑнма пуҫларӗ, Манюкӑн икӗ аллине те пӗрлештерсе тытрӗ, хӗсе-хӗсе илчӗ.

— Сирӗн туйӑра пымарӑм эпӗ ун чух, кунӗпех хир тӑрӑх сулланса ҫӳрерӗм. Унтан таврӑнса, хамӑр умма ҫитсе кӑна ларнӑччӗ, сире куртӑм. Эсӗ халӗ ӑна астумастӑн та пулӗ ӗнтӗ, эпӗ вара манман. Ҫавӑнтанпа туртма пуҫларӑм...

Туй каҫхине Авенариуса курнине Манюк астӑвать-ха. Вӑл ун чух чӑнах та туртса ларатчӗ. Анчах кам ун пирки ҫапла шутлама пултарнӑ?

— Ҫавӑнпах тӑватӑ ҫул хушши яла килмерӗм. Манас терӗм. Ҫапах та манаймарӑм... Халӗ тем тумалла ӗнтӗ...

Ҫак пӗр кӗтмен япала Манюка пӗтӗмпех тӗлӗнтерсе ячӗ. Вӑл ним шутлама, ним калама пӗлмерӗ. Ун куҫӗ умне ҫавӑнтах Тарас, ывӑлӗсем — Куляпа Васҫа — тухса тӑчӗҫ. Ӑна аван мар пулса кайрӗ, пичӗ пӗсерме пуҫларӗ, тӑнлавӗсенчи юн тымарӗсем тӑлтлата-тӑлтлата илчӗҫ.

— Кун ҫинчен калаҫар мар-ха, ниме те кирлӗ мар ку. Эпӗ халӗ ҫемьеллӗ ӗнтӗ, икӗ ача амӑшӗ. Тата ватӑ та санран,— терӗ Манюк, аллисене вӗҫертсе.

— Апла ан кала-ха, Манюк,— йӑлӑнса каларӗ Авенариус.— Кӑнтӑрлах каларӑм...— Вӑл, Манюк умнерех пӗшкӗнсе, ӑна хулӗсенчен тытрӗ, хӑй енне ҫавӑрса, чуптума тӑчӗ.

Манюк ӑшӗнче темскер татӑлса кайнӑн туйӑнчӗ, умне каллех Тараспа ывӑлӗсем тухса тӑнӑ пек пулчӗ. Вӑл Авенариус аллинчен вӗҫерӗнчӗ те ура ҫине сиксе тӑчӗ. Анчах каччӑ ӑна каллех аллинчен ярса илчӗ, сӗтӗрсе, ҫӗнӗрен ҫумне лартрӗ.

— Ан ҫилен, Манюк, эпӗ пӗтӗм чунран вӗт. Унта манӑн пӗр кирӗк пӗрчи те ҫук.

Манюк ларчӗ.

Пӗр хушӑ иккӗш те пӗр сӑмах та чӗнмерӗҫ. Авенариус каллех пирус кӑларчӗ, йӑвӑласа ҫемҫетме пуҫларӗ. Анчах ӑна хальхинче те тивертмерӗ, каялла чикрӗ.

— Пурӑнма хулана кайӑттӑмӑр,— терӗ вӑл, Манюка хирӗҫрех ларса.— Унта стройкӑсем нумай халӗ. Прорабра пулмасан та, маҫтӑрта ӗҫлеме пултаратӑп...

— Эпӗ ялтан ниҫта та каймастӑп.

— Ну, ялта та пурӑнма пулать. Ҫурт туянӑпӑр...

Кӗтмен ҫӗртенех вӗсен пӗрлешме калаҫса татӑлнӑ пек пулса тухрӗ. Кӑна Манюк сиссе те юлаймарӗ. Тӑна кӗрсен, хӑйне шӑп кӑна айванлӑхшӑн ятлама тытӑннӑ чух вара — каллех пӗр кӗтмен ҫӗртен!— Авенариус тутисем унӑннипе пӗрлешнине, каччӑ ӑна, кӑкӑрӗ ҫумне пӑчӑртаса, хӑй айккинелле тайӑлтарнине туйрӗ...

«Юрӗ эппин ӗнтӗ, никам та курмасть-ха...»

6

Улӑхран сурӑх кӗтӗвӗ хӑпарчӗ те, сӗрлесе-макӑрса, тусан парӑлтаттарса, Манюксен умӗпе ялалла кӗчӗ.

Манюкӑн сурӑхсем ҫук. Вӑл вӗсене, упӑшки килӗнчен илсе тухнӑскерсене, ҫуртшӑн тӳлеме сутса ячӗ. Йӳнерехе те кайрӗҫ пулмалла та, юрӗ ӗнтӗ. Шӑпах тата Авенариуса мотоцикл пайӗсем туянма укҫа кирлӗ пулчӗ...

Ҫеплери комбайн ҫаплах пӗр татти-сыпписӗр кӗрлет. Чӑнах та, штурвальнӑйӗ кам-ши унӑн каҫал?

Кӗтӳ ҫӗкленӗ тусан сирӗлчӗ, урамра сурӑхсем макӑрни илтӗнми пулчӗ. Манюкӑн аса илӳ ҫӑмхи малалла кусса кайрӗ...

* * *

...Тухнӑ пулин те, пӗрре тӑнӑ хыҫҫӑн тепре ларман пулсан, Манюк халӗ ку куна курмастчӗ-тӗр, ӗлӗкхиллех, лӑпкӑх пурӑнатчӗ пулӗ...

Ҫӗрлехи тӗл пулусене вӗсем иккӗш те хӑнӑхса ҫитрӗҫ. Фермӑран таврӑнсан, Манюк малтан килне мар, тӳрех анкартине кӗретчӗ. Ҫумӑрлӑ каҫсенче ҫеҫ пӗрне-пӗри кураймастчӗҫ. Ун пек чухне вара вӑл хӑй Тарасран сивӗнсех пынине, чӗри Авенариус патнелле туртӑннине туятчӗ — унпа кӑмӑллӑрахчӗ, савӑнӑҫлӑрахчӗ ӑна. Тараспа вара апла марччӗ...

Чӑнах та, ятлаҫса-хирӗҫсе курман вӗсем, анчах ытла савӑшсах та пурӑнман. Ӗҫрен таврӑнсан, Тарас апат ҫиетчӗ те хаҫат вулатчӗ, ачасемпе вылятчӗ, килти ӗҫсене тукалатчӗ, унтан ҫывӑрма выртатчӗ. Вара выртнӑ-выртмаках ҫывӑрса каятчӗ. Ни вӑл ӑна каччӑ чухнехи пек хытӑ ыталанине, чуп тунине, ачашланине астумасть Манюк, ни ҫепӗҫ, ӑшӑ сӑмахсем каланине. Малтан ҫакна вӑл асӑрхамастчӗ, тата ҫак япаласем ӑна ытла кирлех те марччӗ. Халӗ, Авенариуса тӗл пулнӑ хыҫҫӑн, Тарас ҫине вӑл урӑхла пӑхма тытӑнчӗ. Ара, чӑн-чӑн упах ҫав ӗнтӗ. Авенариус вара апла мар, чӗлхи те ҫепӗҫ унӑн, хӑтланкаларӑшӗ те меллӗ...

Кашни япалан вӗҫӗ, чикки пулать. Манюкпа Авенариус вӑрттӑнлӑхӗ те тухрӗ-тухрех ял ҫине. Сӑмахӗ сараканни, япалахи пекех, Урра Униҫҫи пулчӗ пулмалла. Хиртен ҫӗр варринче тенӗ пек лӑпӑстатса таврӑнаканскер,— унта тем тума кайнӑ пулнӑ ӗнтӗ?— тӑкӑрлӑк вӗҫӗнче тӑракан Манюкпа Авенариуса курнӑччӗ чи малтан. Тем тума тухнӑччӗ ӗнтӗ ун чухне тӑкӑрлӑка? Ытти каҫсенче пахчара, ҫатан ҫумӗнчи курӑк ҫинче ларакан ччӗ. Курӑк ҫине Авенариус плащне саратчӗҫ те...

Килтисенчен чи малтан кун ҫинчен ун пӑянамӑшӗ — Тарас амӑшӗ — илтнӗ пулмалла. Анчах вӑл ывӑлне ним те шарламан. Тарас ӑна мастерскойран илтсе килчӗ.

Ӗҫӗ ҫапла пулнӑ иккен.

Каҫпа мастерской, темле запаслӑ пай илме тесе, Соколов Вадим тракторист пынӑ.

Темиҫе ҫул каялла, МТСсене пӗтерсен, тата арӑмӗ, Лиза, амӑшӗ патне пурӑнма куҫсан, Соколов хулана тухса кайнӑччӗ. Анчах кунта вӑл ни чунне канӑҫ тупайман, ни хӑйне килӗшекен ӗҫе вырнаҫайман-мӗн. Ҫитменнине тата путлӗрех хваттер тӗлне те пулайман иккен, пултӑрӗ, Абашкин Кӗҫтен каланӑ тӑрӑх, пӗр лайӑх типнӗ пӑрҫа пек хытӑ чӑвашсем патӗнче кӑмака хыҫӗнче прописксӑр-мӗнсӗрех хӗсӗнсе пурӑннӑ. Ҫаксем вара пурте ӑна йӑлӑхтарса ҫитернӗ те вӑл каллех Ҫирӗклӗ Кӳлле таврӑнчӗ. Пӗр хушӑ мастерскойра слесарьте ӗҫлерӗ, каярахпа, ҫуракине тухас умӗн, трактор ҫине куҫрӗ. Халӗ те тракторпах ҫӳрет...

Хӑйне кирлӗ япалана тупсан, Вадим комбайн хӗдерне юсакан Тарас патне пырса ларнӑ.

Кӑмӑлӗсем пӗр пек мартан-и, те урӑххине кура, вӗсем унпа туслах марччӗ. Ытла калаҫсах кайнине те астумасть Манюк. Куншӑн вӑл кӑмӑллӑччӗ те-ха: Соколова хӑй те юратмастчӗ.

Анчах ку хутӗнче Вадим Тарас комбайнӗ патӗнче чылаях ларнӑ. Пӗр пирус туртса пӗтернӗ, теприне тивертнӗ. Унтан, калаҫсан-калаҫсан, сӑмахне таҫтан ҫавӑрттара-ҫавӑрттара:

— Да, Тарас, арӑмсем тӗлне пулаймарӑмӑр эпир, санпа иксӗмӗр,— тесе хунӑ.

Тарас малтан те ӑнланман, те Вадим, «санпа иксӗмӗр» тесе, йӑнӑшпа каланӑ, тенӗ. Вӑл кулса илнӗ те:

— Ҫапла, ҫапла, пулать ун пекки те,— текелесе, хӑй ӗҫне малалла тунӑ.

Путсӗр чӗлхеллӗ Соколов чарӑнман.

— Санӑн та, манӑн та каччӑсене юратакансем пулчӗҫ,— тенӗ вӑл.— Ята яракансем... Авенариусне кашни кунах куратӑн пулӗ вӗт, мӗнле чӑтатӑн?

Тарасӑн пӗтӗм ӑшӗ-чиккипе, ҫанӗ-ҫурӑмӗпе пӗрре вӗри, тепре сивӗ чупса иртнӗ. Вӑл ӗҫлеме чарӑннӑ та Вадим енне ҫаврӑнса ларнӑ.

— Мӗскер?— ыйтнӑ вӑл, ҫаплах ӑнланаймасӑр, питӗ тӗлӗнсе.

— Пӗлмӗш пулать тата. Пӗтӗм ял пӗлет, калаҫать, вӑл вара пӗлмест те иккен. Арӑм ун пек ҫылӑх туни вырӑн ҫинче те сисӗнет вӑл, ху пӗлен.

Соколов иккӗмӗш пирусне туртса пӗтернӗ те атти кӗлипе таптаса сӳнтернӗ. Унтан, ним чӗнме аптраса тенӗ пек ларакан Тарас ҫине куларах пӑхса илсе, малалла пакӑлтатса кайнӑ:

— Ман Лиза хам пек трактористах юратса пӑрахнӑ хуть, сан вара темле реакцилле философ тезкине. «Философӗ» хӑй вӑл, ӗҫ енӗпе илсен, пирӗн чӗрне хури тӗшшӗ те тӑ-

масть те-ха, çапах та... мăйне çута бляхăллă шнур çыхать, сенкер поштанникпе çÿрет. Вăйĕ те юрату валли нумайрах юлать пирĕнниничен — ĕçлемест, шир пухать...

«Вырăн» та, «ширпа» «вăй» та, Вадим калакан «çылăхсем» те, вăл хăй те Тараса чăтма çук, йĕрĕнтерсе янă. Ытла лăпăр-лапăр япаласем ĕнтĕ! Вăл ура çине тăнă та Вадим патнелле утса пынă. Шăлĕсене хытă çыртса лартнипе, ун янаххипе пит çăмартисем çинче пысăк та хытă мăкăльсем куçкаласа çÿренĕ, пĕрĕннĕ куçхаршисем айĕнчи хĕсĕннĕрех куçĕсенчен хĕлхем сирпĕнсе тăнă пек туйăннă. Вадим шикленсе ÿкнĕ, тăрса, каялла чакма пуçланă.

— Эсĕ... Акă мĕн: хăвăртрах вĕç-ха кунтан,— тенĕ ăна Тарас, каялла хăй вырăнне ларса.

Вадим вара тепĕр пирус кăларса тивертнĕ те, урăх ним сăмах та чĕнмесĕр, айккинелле пăрăнса кайнă. Кăшт утсан, вăл, чарăнса, каялла çаврăнса пăхнă, тем каласшăн пулса, чылайччен пĕр вырăнта тăнă. Анчах Тарас ăна курман, вăл пуçне усса, шухăша кайса ларнă. Чылайччен ларнă. Ĕçлеме тытăнсан та, чĕрине шарах çурнă хыпар ун асĕнчен пĕртте кайман, хăлхисенче Вадимăн савăнарах, кулара́х, мăшкăлларах каланă сăмахĕсем тăнă:

«Пĕтĕм ял пĕлет, калаçать...»

Тен, чăнах та пĕлетех пулĕ. Çавăнпа та, çынсен куçĕ умне курăнма вăтанса, Тарас вăл кунхине мастерскойра каç пуличченех ĕçленĕ. Теме пула ĕнтĕ,— те ун кăмăлĕ пăсăккине сиссе, те хăй ăна питĕ хисепленипе,— унпа пĕрле ĕçлеме Маханов слесарь те юлнă.

Маханов хăй вăл каччă-ха. Ĕнтĕ вата каччă темелле, çартан тăват-пилĕк çул каяллах таврăннă. Питĕ именчĕкскер, хĕрсенчен хăй вăтанать. Çынни вара питĕ лайăх: сăпайлă, ĕçчен, юлташшăн чунне пама хатĕр.

Çул май Тарас ăна буфета ертсе кĕнĕ, пĕрер стакан эрех, сăра илнĕ. Буфетчицă çакăнтан тĕлĕннĕ те: слесарь ĕлĕкрех юлташĕсемпе пĕрле сăра ĕçме кĕркеленĕ пулин те, комбайнер унччен унта курăнсах кайман. Анчах вăл ăна-кăна шарламан, пурне те ăнланнă пек пулса:

— Хăш чух хуйха пусарать вăл, эрех,— тенĕ те куç хĕссе илнĕ; уншăн сутса пултăр.

Тарас чĕрине ун сăмахĕсем çĕçĕ пекех çурса кайнă. Ара, ку та пĕлет иккен, ăна хуйхăпа ĕçме пуçланă, тесе шутлать. Тарас тарăхса, стаканне стойкка çине лартнă, унтан, каялла илсе, буфет айккинчи таза тăкмах тăнă, анчах çавăнтах хăй Маханова ертсе кĕнине аса илнĕ те апла туман, тата икшер бутерброд илсе сĕтел хушшине кайса ларнă.

Эрехне ĕçсе ярсан, ахаль чух шарласах кайман Маханов самаях калаçкалама пуçланă. Ку Тараса килĕшмен пулин те, вăл та паçăр Вадим асăннă япалана тĕкĕнмесĕр иртмен. Анчах Соколов пек «философилле» шухăшсем каламан, тÿррĕнех сăтăрнă.

— Йывăр ĕнтĕ, паллах,— тенĕ вăл.— Тулĕк çапма-хĕнеме ан шутла, пĕтерен вара. Ăна та, хăвна та пĕтерен. Чышкусем ав мĕнле хăрушă санăн, икĕ пăтлă кире пуканĕ пек. Çапсан, этем пуçĕ мар, арман чулĕ саланса каймалла.

Канашшăн Тарас çиленмен, кулса илнĕ те:

— Хальччен никама та çапса курман-ха,— тенĕ.

Сăри начар пулнă, ăна вĕсем çаплипех лартса хăварнă. Бутерброчĕсене çисе янă та урама тухнă.

Тарас килне таврăннă çĕре ĕнтĕ тĕттĕмленсе çитнĕ. Вăл картишне тухса çăваннă та апат çимесĕрех пÿрт умне тухса ларнă...

...Хăйсен çурчĕ патне çывхараспа унта, сак çинче, такам ларнине асăрхасан, Манюк хăраса кайрĕ.

«Авенариус мар-ши?»

Тарас, ăна кĕтнĕ чух, пĕччен лармастчĕ, Куляпа Ваççана илсе тухатчĕ, вĕсемпе вылятчĕ. Ăна курсан вара ывăлĕсем хирĕç чупатчĕç:

— Анне килет!

Вара, кĕрсе, пĕрле ларса, каçхи апат çиетчĕç...

Манюк хулленрех утма тытăнчĕ, пăртакран вара чарăнсах тăчĕ.

— Ну, кил, кил,— чĕнчĕ, çакна асăрхасан, Тарас: пÿрт умĕнче вăл ларнă иккен.

— Мĕн эс... пĕччен-ех?— персе ячĕ ним каламе аптранă Манюк.

— Пĕччен-ех-ха. Ытлашши куç-хăлхасăр калаçмалли пур.

Темле аван мар япалана сиснĕ пек, Манюкăн чĕри кăрт!— сиксе илчĕ. Вара малалла та çаплах хăвăрт-хăвăрт тапма пуçларĕ.

— Мĕнле çекрет-ши?— Манюк кулам пекки турĕ, упăшки çумне пырса ларчĕ.— Ачасем çывăраççĕ-и?

— Çывăрма выртнă...

Тарас, аттисен хури кайнă пуçĕсем çине пăхса, кăшт шухăшласа ларчĕ. Вăл арăмĕнчен тем ыйтма хатĕрленет те, тăруках хăяймасть пулмалла. Ыйту вара Манюкшăн пĕрре те ырă пуласшăн туйăнмасть.

— Паян иртерех килтĕн эсĕ...

— Тĕрлĕ пулать.

— Ĕçÿсем мĕнле пыраççĕ? Ĕнÿсем сĕт чакармаççĕ-и?

— Çук-ха, чиперех.

Унтан каллех шăпланчĕç. Тарас çÿçне сăтăркаласа якатрĕ те Манюк енне çаврăнчĕ.

— Мĕнле, мĕн-и... Авенариуспа чăн-чăнласах... Тĕрĕс-и ку?— ыйтрĕ вăл, тÿрленсе ларса.

Манюкăн пĕтĕм ÿт-пĕвĕ вĕриленсе кайрĕ. Çак самант хăçан та пулин пулмаллаччĕ ĕнтĕ, хăрасах пулин те, ăна кĕтетчĕ Манюк. Анчах вăл çаплах хăрушă пуласса шухăшламанччĕ. Çитменнине тата Тарасран эрех шăрши пени те ун чĕрине çурсах ячĕ: çапас пулсан,— ÿсĕрле мĕн пулмасть?— вĕлерсех пăрахать вĕт!

— Кам каларĕ?— ыйтрĕ вăл; сасси сасартăк шала кайрĕ.

— Ăна асăнмăпăр. Эс çакна кала: тĕрĕс-и вăл?— кÿ! печĕ каллех Тарасран эрех шăрши.

— Эсĕ ÿсĕр-ха, урăлсан калаçăпăр,— терĕ Манюк: ура çине тăчĕ, кăшт айккинерех пăрăнчĕ.

— Çук, кĕçĕрех калаçар, эпĕ ÿсĕр мар.

Тарас кармашрĕ те, ăна аллинчен тытса, хăй çумне лартрĕ. Хăйне ирĕксĕрлени Манюка тарăхтарса ячĕ, вăл каллех сиксе тăчĕ те халĕ ĕнтĕ хыттăнах:

— Çук, ÿсĕр эсĕ, урăлсан калаçăпăр,— тесе кăшкăрса пăрахрĕ; хăюллăхĕ ăçтан тухрĕ-тĕр.— Çывăрах выртса, эпĕ аннесем патне каятăп.

— Ниçта та каймастăн. Çаврăн каялла!— терĕ Тарас та хыттăн.

Манюк итлемерĕ, паçăр килнĕ çулпа тăвалла, амăшĕсем патнелле утрĕ. Кăшт кайсан, чарăнса тăмасăрах, каялла çаврăнса пăхрĕ.

Тарас çаплах, хăй вырăнĕнчех ларатчĕ, тăкăрлăкра, çатан кĕтессинче, темле мĕлке мĕкĕлтететчĕ...

Вăл мĕлке, анкартисем хыçĕпе çаврăнса, тепĕр тăкăрлăкпа тухса, Манюк амăшĕсен калинкки умне пычĕ,— Манюк шăпах унта, шухăша кайса, çенĕх алăкне шаккама хăяймасăр тăратчĕ.

Авенариус картишне кĕчĕ те вĕсем калинкке айккинчи кунта темле майпа килсе выртнă катăк арман чулĕ çине ларчĕç. Çак каç вара вĕсен иккĕшин — иккĕшин кăна та мар, пилĕк çыннăн — пурнăç çулне пĕтĕмпех урăх еннелле пăрса ячĕ. Çакна çывхартма Тарас хăй те пулăшрĕ пулмалла...

Калаçас пеккине калаçса пĕтерсен, Авенариус Манюка чуп турĕ те урама тухрĕ, аллине сĕлтсе илсе, анаталла утма пуçларĕ.

Те умра йăмрасем ларнине пула, малтан Манюк та, Авенариус та асăрхайман: урампа тăвалла Тарас хăпарнă иккен. Тĕл пулсан, арçынсем иккĕш те тăпах чарăнчĕç. Унтан Тарас:

— Ăхă, ав мĕнле иккен,— терĕ; Авенариус патне çывхарчĕ, ăна икĕ хулĕнчен тытса, хытă кăна силлерĕ те çул айккинелле вăркăнтарса ячĕ.

— Акă сана манăн пĕр мăшкăлшăн, Бауэр,— терĕ вăл питĕ тарăхнă сасăпа; те юри, виртлесе çапла чĕнчĕ вăл, те философсен хушамачĕсене пăтраштарчĕ.

Авенариус, ура çинче тытăнса тăраймасăр, чикеленсе кайрĕ, чутах йăмра вулли çумне пырса çапăнмарĕ. Унтан вăл, теме пула питĕ хытă ĕхлетсе илсе, ура çине сиксе тăчĕ те, ним шарламасăр-тумасăр, тăвалла чупрĕ. Тарас унăн ÿксе юлнă картусне кайса илчĕ, ăна аллинче чылайччен çавăркаласа тăнă хыççăн, йăмра тăррине ывăтрĕ. Картус каялла ÿкмерĕ.

Манюк, сас-чÿ кăлармасăр, калинккене питĕрсе хучĕ. Анчах Тарас ун патне ахаль те çывхармарĕ, йăмра айĕнче тем шухăшласа тăчĕ-тăчĕ те килелле утрĕ...

Тепĕр кунхине Манюк Тарас ĕçе кайсан тин таврăнчĕ. Пăянамăшĕ пахчара çĕр улми çумлатчĕ. Ку уншăн лайăх пулчĕ: вăл хăй япалисене пуçтарса икĕ пысăк чăматана тултарчĕ, темиçе çыхă турĕ те, машинă сасси илтсе, урама чупса тухрĕ.

Макаров Иван килет иккен. Пушăллах. Манюк ăна алă тăратса чарчĕ те хăй япалисене амăшĕсем патне леçсе хăварма ыйтрĕ.

Макаров малтан ун çине тĕлĕнсе пăхса ларчĕ. Унтан пурне те ăнланса илнĕ пек пулчĕ те кабинă алăкне шалтлаттарса хупса хучĕ.

— Пуçăнта каччă та улах вырăн çеç санăн,— терĕ вăл.— Тараса мăшкăллас килмест, урăххисенчен ыйт.— Моторне хускатса ячĕ те малалла вĕçтерчĕ.

Манюк вара япалисене çуранах тултрĕ. Пăянамăшĕ ăна кĕтме ыйтса пăхрĕ, анчах Манюк килĕшмерĕ, «пьяницăпа та хулиганпа урăх пĕр минут та пурăнмастăп»,— тесе, юлашки çыххипе пĕрле Куляпа Ваççана та ертсе кайрĕ. Тарас амăшĕ, тĕлĕннипе, диван çинче ним хускалмасăр ларса юлчĕ...

Тарас хăй хыççăн çав каçхинех пырĕ, тенĕччĕ Манюк. Пырасси-тăвасси пулмарĕ, ун патне Куляпа Ваçça хăйсем кайнă. Выртма вара таврăнмарĕç те, унтах çĕр каçрĕç.

Тараса Манюк тата тăвата кунран курчĕ: вăл фермăна каятчĕ, лешĕ буфетран тухрĕ.

Манюк унран пăрăнма тăчĕ, анчах Тарас ăна кăшкăрса чарчĕ те ун патне пычĕ.

— Эсĕ мĕн хăтланатăн çав, Манюк?— ыйтрĕ вăл.

— Ним те хăтланмастăп. Мĕншĕн?

— Мĕнле «мĕншĕн?» Çапах та...

— Урăх пĕрле пурăнмастпăр.

Нумай пулмасть кăна-ха Манюк çак сăмахсене калассинчен хăратчĕ. Анчах халĕ вăл вĕсене ансатах персе ячĕ. Персе ячĕ те хăйне калама çук çăмăллăн, ирĕклĕн туйма пуçларĕ, ăна пурăнма, ĕçлеме çав тери кансĕрлекен темле курăнман танатаран вĕçерĕнсе тухнă пекех туйăнчĕ.

— Куляпа Ваçça мĕнле вара?

— Манпа пулаççĕ, алимент тÿлетĕн.

— Вĕсене алимент мар, ашшĕ кирлĕ...

Тарасран эрех тата сухан шăрши перет. Елĕк вăл сĕнсен те ĕçместчĕ. Май уявĕнчен юлнă эрех те çаплипех ларатчĕ-ха. Халĕ вара... Неушлĕ хуйхăпа ĕçме пуçларĕ-ши? Ĕçтĕрех эппин, капла унран писме çăмăлтарах та. Уйрăлма та сăлтав пур тата: ĕçет.

— Куляпа Ваççана памастăп сана.

— Ун пек праву çук: эпĕ амăшĕ.

— Амăшĕ мар эсĕ. Эсĕ... Эсĕ...

Тарас темле усал сăмах каласшăнччĕ пулмалла та, анчах, ятлаçма пĕлменскер, ăна тупаймарĕ ахăр. Манюк вара ăна итлесе тăрасшăн та пулмарĕ, аллине сулчĕ те пăрăнса утрĕ. Юриех, çаврăнса та пăхмарĕ...

Çакăн хыççăн вăл Тарас патне тата виçĕ кунран ашшĕпе пĕрле пычĕ.

Тарас килтеччĕ. Урахчĕ, вĕсенчен малтан чупса пынă ывăлĕсемпе нумай ÿкерчĕклĕ темле кĕнеке куратчĕ.

Çĕпĕрте темле вăрманпромхозра ĕçлесе пурăнакан Сынкка Пруххи вăл вăхăтра ялти çуртне сутма килнĕччĕ. Çак хыпар хăлхине кĕрсен, Манюк ун çуртне илсе юлма шут тытрĕ. Пÿрчĕ çĕрĕкрех, ытти хуралтисем те чаплах мар — Прухха уншăн хаклах ыйтмарĕ. Манюк укçа ашшĕнчен, кÿршĕ яла качча кайнă Хвекла аппăшĕнчен илчĕ, анчах кирлĕ чухлĕ пухаймарĕ. Вара вăл Тарас патĕнчен, уйрăлнă май, сурăхсемпе сыснана илсе тухма шутларĕ.

— Мана урăх нимĕн те кирлĕ мар санран,— терĕ вăл.

— Илсе каях эппин,— килĕшрĕ Тарас, аран илтĕнмелле сасăпа, амăшне куçран: ан шарла ĕнтĕ, тенĕ пек пăхса илчĕ.— Пĕтĕм пурнăç арканчĕ те, сыснапа сурăхсем çинчен шухăшламалла-и халь?..

Манюк пурăнма вăта кас вĕçне, хăй çуртне куçрĕ. Каçхине унта Авенариус пыратчĕ. Вăл пырсан, Куляпа Ваçça ашшĕпе асламăшĕ патне тухса чупатчĕç...

Манюк малтан çакна асăрхамăш пулатчĕ, ку ăна пăшăрхантармастчĕ: темех мар вĕт, ачасене пĕрре вĕреннĕ, хăнăхнă кил туртать. Анчах ку вăл тĕрĕс шухăш пулмарĕ: Куляпа Ваçça унран хăйĕнчен тарма пуçланă иккен. Вăл вĕсене хĕнесе те пăхрĕ, ку та пулăшмарĕ. Вара Манюк хăйне упăшкинчен уйăрма,

СОЦИАЛИЗМЛА РЕСПУБЛИКĂСЕНЧИ ТУССЕМ ПАТĔНЧЕ

Совет Союзĕпе Демократиллĕ Германи республики хушшинчи туслă çыхăнусем кулленех çирĕпленсе пыраççĕ. Совет специалисчĕсем нимĕç халăхне нумай çĕнĕ ĕçсене алла илме пулăшаççĕ. Липецк хулинчен килнĕ Александра Поспелова доцент Демократиллĕ Германи республикинче вырăс чĕлхипе вĕрентекен преподавательсен квалификацине ÿстерекен курсра ĕçлет. Педагогсемпе студентсем пĕр-пĕрин ĕç опычĕпе тĕплĕн паллашаççĕ (çÿлти ÿкерчĕк).

Социализмла Демократиллĕ Германи республикинче çĕнĕ промышленноç предприятийĕсем ÿссех пыраççĕ. Эйхсфельд хулинче çип арлакан фабрика тăваççĕ. Кăçал çак фабрикăра аллă пилĕк пин йĕке, çитес çул çĕр пин йĕке ĕçлемелле. Халь кунта фабрикăра ĕçлеме çĕнĕ кадрсем хатĕрлеççĕ. Çĕр сакăр вун хĕр фабрикăри станоксемпе ĕçлеме вĕренсе çитрĕ ĕнтĕ, продукцисем пама пуçларĕç. Ханнелоре Клейн тата Урсула Вегрих çип арлакансем ĕç планне ирттерсе тултараççĕ (варринчи ÿкерчĕк).

Социализмла Чехословаки республикинче хими промышленноçĕ пысăк утăмсемпе аталанса пырать. Виççĕмĕш пилĕк çуллăхра (1961—1965) республикăра хими завочĕсем çĕр вăтăр ытла туса лартаççĕ. Валашск-Мезержичи хими заводĕнчи Мирослав Бартин çамрăксен чи çывăх тусĕ. Халĕ вăл Олдрих Кулк тата Антонин Хнилик токарьсене ĕçе вĕрентет (аялти, сылтăмри ÿкерчĕк). Çак предприяти кăçалхи çул вĕçĕнче хута каймалла.

Венгрири комсомолецсем кашни çуллах строительствă лагерĕсенче хăйсен ирĕкĕпе ĕçлеççĕ. Вĕсем, лагерьте икшер эрне пулса, строительсене шурлăх типĕтме, çĕнĕ çуртсем тума пулăшаççĕ. Кунта вĕсем ĕçе юратма, коллективра пурăнма, пĕр-пĕрне пулăшма вĕренсе пыраççĕ. Çак пуçарăва пула çĕршыв сахал мар тупăш илет.

Пирĕн парти çапла шутлать: хальхи условисенче социализмла çĕршывсем пĕр-пĕринпе пур енчен те килĕштерсе ĕçлесси, вĕсем хушшинчи социализмлă ĕç пайланăвĕ коммунизм патне пыракан çĕршывсемпе халăхсен экономикă, политикă тата культурă аталанăвĕн чи кирлĕ ыйтăвĕсенчен тухса тăрать.

Н. С. ХРУЩЕВ.

Дьĕр хулинчи вăтам шкулта вĕренекенсем Шандор Сиклай ячĕпе хисепленекен Ханшаг лагерĕнче тăрăшса ĕçлеççĕ, вĕсем шурлăхлă вырăнсене типĕтеççĕ. (Çÿлти, сылтăмри ÿкерчĕк).

АДН, ЧТК, МТИ тата ТАСС фотохроники

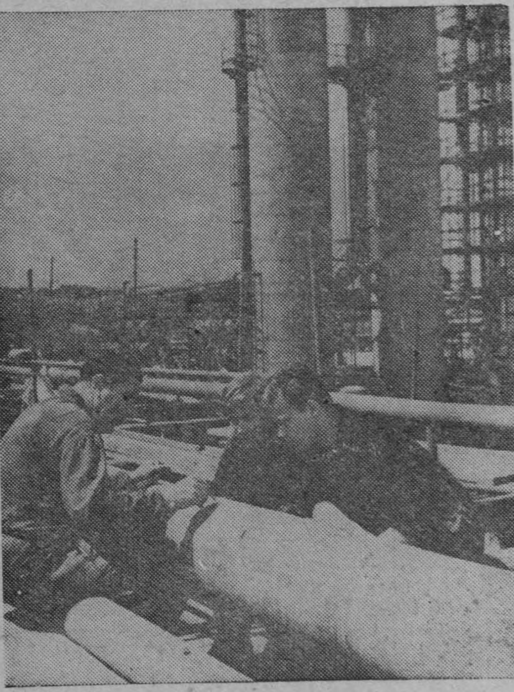

ăна алимент тÿлеттерме ыйтса, суда заявлени çырса пачĕ...

...Вĕсен ĕçне халăх клубра тăват-пилĕк сехет хушши тĕпчерĕ, тишкерчĕ. Унтан пĕрре те кĕтмен япала сиксе тухрĕ: халăх Манюкран Ваççапа Куляна туртса илме, вĕсене Тараса пама йышăнчĕ...

Çакăнпа кайран халăх сучĕ те килĕшрĕ...

Сÿнтĕк чÿречисем ĕнтĕ паçăрах сÿннĕ. Юхтанов та ĕне кĕтÿне Киссук ращине хăваласа кĕчĕ. Дояркăсем часах килĕсене таврăнĕç, ачисене, упăшкисене апата чĕнĕç...

Çил халĕ касă-касăпа мар, тăтăш вĕре пуçларĕ. Акă вăл Авенариус лартнă палан тĕмĕн юлашки çулçине татса илчĕ, ăна ялалла вĕçтерсе кайрĕ.

Халĕ унăн ним те юлмарĕ ĕнтĕ кунта. Тен, пулмĕ те: кайнăранпа çыру та яман вĕт. Çитменнине тата юлашки вăхăтра, хăйсен çуртне куçсан, малтанхи пек ачашшăн калаçмастчĕ те. Юлашки каç вара килсе те пăхмарĕ, ирхине çул май çеç кĕрсе тухрĕ...

Тĕнчене каçхи ĕнтрĕк çапрĕ, сулхăнлатрĕ. Çеплере ĕçлекен трактор та кĕрлеме чарăнчĕ. Тарас, васкамасăр кăна, комбайн çинчен анчĕ-тĕр ĕнтĕ, пысăккăн яра-яра пусса, ялалла утать пулĕ. Ун патне тата, ĕлĕкхи пек, Куляпа Ваçça та пыма пултарнă. Апла пулсан, вăл Ваççана çавăтнă-тăр, вĕсен умĕпе, ашшĕ пек хăлаçлама тăрăшса, Куля пырать пулĕ. Киле таврăнĕç те, каласса-кулса, виççĕш те пĕрле каçхи апат çиме ларĕç...

Вăл вара, Манюк, пĕччене...

Ав çав хăрăк тĕм пек, Авенариус лартнă упа паланĕн çара тĕмĕ пек, пĕччен...

1963.

Ник. **СТЕПАНОВ**

Ондатрă

Гришă, Владик тата Тольă Хăнчă шывне пулă сĕрме кайрĕç.

— Çанталăкĕ лăпкă паян, пулă сахал мар тытатпăр,— терĕ вун ик çулхи Гришă, ыттисенчен çÿллĕскер.

Ачасем юхан шыв хĕррипелле улăх тăрăх утрĕç. Çанталăк виççĕмĕш кун ĕнтĕ пĕлĕтлĕ.

Атмапа пулă тытма аван. Шыв курăкĕсем хушшине ярса сĕретĕн те икĕ-виçĕ пулăран кая мар лекет. Ачасем кĕске вăхăтрах çур витре пулă тытма ĕлкĕрчĕç. Гришăпа Тольă, пулă сĕрнĕ май, шыва хирĕç утрĕç. Владик, вĕсенчен уйрăлса, шыва майлă кайрĕ.

— Ачасем, килĕр-ха кунта, темле шăтăксем пур!— сасартăк кăшкăрчĕ вăл, пĕр пĕчĕкрех авăр патĕнче чарăнса.

Гришăпа Тольă ун патне чупса пычĕç. Чăн та, çыран хĕрринче, çинçе те тÿрĕ туратлă хăва тĕмĕсем айĕнче, темиçе шăтăк курăнать. Патĕнчех, шыв тĕпĕнче, хăях тунисем выртаççĕ.

Ачасем халиччен ун пек шăтăксене курманччĕ-ха. Халĕ, вĕсем çине пăхса, пĕр авăк чĕнмесĕр тăчĕç.

— Кунта темĕнле эпир пĕлмен чĕрчунсем пурăнаççĕ,— терĕ пĕчĕкрех питлĕ Тольă.

Ачасем нимĕн те чĕнмерĕç. Кăшт тăрсан, Гришă атмине, шыва ярса, курăк хушшипе шутарчĕ. Сасартăк атма темĕн çине тăрăнчĕ. Шĕшкĕ авăр пĕр авăнса, пĕр чĕтренсе илчĕ. Шыв тĕпĕнче темскер шăмпăлтатса, атмана турткалама пуçларĕ.

Гришă, вĕткеленсе ÿксе, атмине хăвăрт çĕклерĕ. Çырана кĕçех кушакран пысăкрах хура хăмăр тирлĕ чĕрчун тухса выртрĕ.

Ачасем шалтах тĕлĕнчĕç, ним тума аптраса тăчĕç.

— Çак шăтăкра пурăнакансем мар-ши ку?— терĕ Гришă, атмаран вĕçерĕнсе тухма хăтланакан чĕрчуна сăнаса.

— Пулма пултарать,— килĕшрĕ Владик.

Атмана лекнĕ чĕрчун, лаптак хÿреллĕскер, хыттăнрах турткалашса илчĕ те кăтăш пулчĕ.

— Атьăр ăна Матвей Кузьмич патне илсе каяр,— сĕнчĕ Тольă.

— Атьăр, атьăр!..

Матвей Кузьмич — зоологи учителĕ. Вăл ял хĕрринче, калай витнĕ çуртра пурăнать. Ачасене питĕ кăмăллать вара, вĕсене тепĕр чухне хăйпе пĕрле сунара та илсе çÿрет. Анчах Матвей Кузьмич тискер кайăка курсан неме васкамасть. Ытларах вăл мĕн хăтланнине сăнама юратать.

Ачасем пынă чухне Матвей Кузьмич килте çукчĕ. Унăн хĕрачи, тăхăр çулхи Тоньă, вĕсене кĕтме хушрĕ. Нумай та вăхăт иртмерĕ, шкултан Матвей Кузьмич таврăнчĕ. Атмари чĕрчуна курсан, вăл савăнса ÿкрĕ. Ун çине пĕр самант хушши нимĕн чĕнмесĕр пăхса тăчĕ те:

— Ку ондатрă, мамăк тирлĕ тискер кайăк,— терĕ.

Малалла Матвей Кузьмич ондатрăсем мĕнле пурăнни, хăйсен йăвисене шыв хĕррине епле ăсталани çинчен калама пуçларĕ.

— Ун пек шăтăксем куртăмăр паян, патĕнчех курăк тунисем выртатчĕç,— терĕ Тольă.

— Апла пулсан, вĕсем ондатрă йăвисем,— ăнлантарчĕ вĕрентекен. Кун хыççăн вăл ондатрăсене чаплă тиршĕн ĕрчетме, вĕсене упрама кирли çинчен каласа пачĕ.

— Атьăр, эппин, каялла кайса ярар, ĕрчеччĕрех,— сĕнчĕ çырă куçлă Гришă.

— Вăт ку тĕрĕс,— ырларĕ учитель.— Чăн-чăн пионерла пулать.

Ачасем, ондатрăна илсе, Хăнчă хĕррипелле утрĕç. Юхан шыв патне çитсен, Гришă ăна, атмаран кăларса, шыва ячĕ. Ондатрă кăштах ишсе кайрĕ те чăма пачĕ. Ачасем нумайччен кĕтсе ларсан та, вăл урăх курăнмарĕ.

Иван **МАЛГАЙ**

ЙĔКЕЛ ПУХМА

Çанталăк кăмăллă тăрать,—
Çанталăк шеп, хитре,
Пире пурне те йыхăрать:
Ан ларăр, тет, пÿртре.

Вăрман сарална витĕрех,
Куратăр — кĕркунне.
Мĕнчул юман кĕтет пире,—
Тăкать сар йĕкелне.
Тумлан, Ваççа, тумлан, Иван,
Часрах эпир каяр,
Вăя хурсах ĕнтĕ паян
Пĕрле йĕкел пухар.
Кашни йĕкел — пулас юман,—
Ушкăнпала — вăрман.
Ан пĕтчĕр усăсăр вĕсем —
Сап-сарă йĕкелсем!

ИНДИ ХАЛĂХ ЮМАХĔ

Пĕр шăпчăк пурăннă. Вăл пĕрре çапла вĕçет-вĕçет те çимĕçлĕ тĕмме курах каять. Шăпчăк савăнса ÿкет:

— Çак тĕмĕ çине юлатăп, çимĕçĕ писсе çитсен, ăна татса çиетĕп,— шутлать вăл.

Вăл, хăйĕн йăвипе çемйине пăрахсах, тĕмĕ çине вырнаçса ларать. Ку çĕр мамăк тĕмми пулнă. Шăпчăк çимĕç писсе çитессе темиçе кун хушши кĕтет:

— Ыран çиетĕпех куна,—тесе, ĕмĕтсĕрскер, тĕмĕ патне пĕр кайăка та ямасть.

Пĕррехинче çакăнта куккук вĕçсе килет; шăпчăк ăна та çывăха ямасть.

— Ку тĕмĕ патне мĕншĕн ытти кайăксене ямастăн!— тесе ыйтать куккук.— Вăл санăн-им вара!

— Сана мĕн ĕç,— хуравлать шăпчăк.—Ямастăп, мĕншĕн тесен çимĕçне хам çиетĕп.

Куккук ку çĕр мамăк тĕмĕ пулнине пĕлнĕ, шăпчăк чухламан. Çĕр мамăкĕн малтан чечек папакки çитĕнет, унтан—чечекĕ. Шăпчăк, хĕрлĕ чечекшĕн савăнса ÿкнĕскер, ку çимĕç пулĕ тесе шутлать, вăл кĕç-вĕç писсе çитессе кĕтет. Анчах чечек хупăланма тытăнать, хуппи çурăлать те, мамăкĕ çилпе вĕçсе каять. «Мĕскер вĕçет йĕри-таврах!,— шухăшлать шăпчăк.— Çимĕç писсе çитнĕ пулас». Пĕчĕк çеç коробкăна уçса пăхать, анчах лешĕ пушах иккен. Питĕ тарăхать шăпчăк.

Çак самант ун патне куккук вĕçсе пырать те:

— Акă, куратăн-и! Çак тĕмĕ çине ларма пире те ирĕк панă пулсан, эпир сана çимĕç ăçтине каланă пулăттăмăр. Эсĕ, ав, ахалех выçă куçлантăн, кунта никама та ямарăн, çавăншăн инкек тÿсетĕн те ĕнтĕ.

Часах ытти кайăксем те вĕçсе килеççĕ, ĕмĕтсĕр шăпчăка намăслантарма тытăнаççĕ:

— Куртăн-и! Выçă куçлă пулнишĕн инкек куртăн та ĕнтĕ эсĕ.

Шăпчăк тарăхса каять, кайăксем вĕçсе саланса пĕтсен вара, çĕр мамăк тĕммине:

— Эсĕ ухмах тĕмĕ,— тет.— Никама та кирлĕ мар эсĕ, никама та тăрантармастăн эсĕ.

— Йăнăшатăн,— хирĕç таварать тĕмĕ.— Эпĕ сурăхсене тăрантаратăп, ман мамăкран вара çынсем минтер, тюфак * тăваççĕ тата хăйсене кирлĕ нумай-нумай япаласем хатĕрлеççĕ.

Çав кунтан вара çĕр мамăк тĕммисем çине пĕр шăпчăк та лармасть.

* Тюфак — тÿшек.

АЧА:

— Çунат çапса, шăхăрса,
Савăнтарса юрлаттăн,—
Мĕншĕн мана пăрахса
Кăнтăр енне таратăн!

ШĂНКĂРЧĂ:

— Хĕвел хĕртсе пăхнă чух
Çурхи тумпа килнĕ эп.
Хĕллехи тум çире çук —
Шăнса кÿтеп сивĕпе.

Николай **ВАСИЛЬЕВ**

Эп хастар пулма шутлатăп —
Пур-ĕçе те кăмăллатăп.
Ирхине ирех тăратăп,
Çăвăнатăп, тумланатăп,
Аннене те пулăшатăп:
Урайне шăлса каятăп,
Чечексем те шăваратăп,
Алтутри тытса çăватăп,
Пукане туспа вылятăп,
Е ташлатăп, е юрлатăп,
Çĕнĕ сăвăсем калатăп,
Ывăнса çитсен — канатăп.

Валерий ТИМОФЕЕВ

ХĂРАТАКАННИ

Эпир кӳршĕри Ванюшпа туслă пурăнаттăмăр. Аттесем вăрçăра хыпарсăр çухалнăччĕ, аннесем фермăра ĕçлетчĕç. Манăн тата кукамай пурччĕ. Вăл пуррипе Ванюш умĕнче те çаплах мухтанаттăм. Ванюшран нумайрах пĕлетчĕ, вăл питĕ ăслăччĕ.

Пĕррехинче пирĕн аннесем вăрмана вут турттарма кайрĕç. Эпĕ вăраннă çĕре анне çукчĕ. Ман патăма Ванюш пычĕ. Вăл та амăшĕнчен çывăрса юлнă иккен. Хăйне питĕ мăнкăмăллă тытать. «Эсĕ мĕн,— тесшĕн ĕнтĕ вăл мана,—эпĕ вăт мăн çын. Мана анне пĕччен шанса хăварнă. Эсĕ кукамупа юлнă».

Эпир вара çав куна чăн-чăн арçынсем пек ирттерме калаçса татăлтăмăр. Чи малтанах пирĕнне вут çурмаллаччĕ. Анчах кукамай пуртă памарĕ, пĕрер ывăç ăшаланă тутлă кавăн тĕшши çеç сĕнчĕ. Ăна эпир часах çисе ятăмăр.

— Тата парсан, эпĕ каллех спасипă калăп,—терĕ Ванюш, кукамая тав туса.

Анчах кукамайăн урăх спасипă илтес килмерĕ курăнать: вăл пире тек кавăн тĕшши памарĕ.

Урама чупса тухрăмăр. Пытанмалла вылярăмăр, анчах паян ку пире çырлахтармарĕ.

— Пĕлетĕн-и, Петĕр?— терĕ мана Ванюш вăрттăн.— Урам тăрăх ĕçсĕр çапкаланса çӳременпĕр. Аннесем патне вăрмана каяпăр. Тен, тилхепе тытса килĕпĕр.

Ку шухăш мана çав тери килĕшрĕ. Эпир йăмра хулли хуçрăмăр, çул хĕрринчи вĕлтĕренсене «хĕçпе» касса пытăмăр. Тусанпа вылякан хĕрачасене тĕксе хăвартăмăр. Пирĕн çумра вĕсем чĕчĕ ачи кăна. Çичĕ çултах сакăр çухрăма çӳресе пăхчăр-ха! Тата пĕччен — вăрмана! Аха вĕт!

Вăрмана часах çитрĕмĕр. Вăл Ванюш аппăшĕ пурăнакан ялтан пĕр çухрăмра кăна. Эпир çарранах.

— Çĕлен курсан, мĕн тăвăпăр?— ыйтрăм эпĕ.

Ванюш вăрăм патак илчĕ. Унтан çĕре лач! сурчĕ. «Çĕлен пăнчăхрĕ»,— тени пулчĕ ку.

— Хăрушă мар! Хăрушă мар!— юрларăмăр эпир. Вăрмана чупса кĕрсе кайрăмăр.

— Çитет,— терĕ Ванюш чарăнса.— Шалалла шпион пулма пултарать.

— Эпир, каялла чупма хатĕрленсе, таврана тимлĕн сăнарăмăр. Лăпкă.

— Анне!— кăшкăрчĕ Ванюш.

— Анне!— мĕкĕртĕм эпĕ.

— Аннесем!— харăссăн кăшкăртăмăр эпир.

Пире хирĕç никам та чĕнмерĕ. Хĕвел вăрман хыçне анать те мĕн. Эпир, шикленнине палăртмасăр, вăрмантан тухрăмăр. Уйра хĕвел пур-ха.

— Петĕр,— терĕ мана Ванюш,— эпĕ аппа патĕнче çывăратăп. Ман аппа сан кукамунтан лайăх. Эсĕ киле кай.

Манăн макăрас килчĕ, анчах Ванюш ачаш теме пултарать. Эпир Ванюшпа уйрăлтăмăр. Пĕччен çул вăрăм иккен. Кичем. Хĕвел анса ларчĕ. Ăшă тусан çара ура айĕнче пăрлатать.

«Тăрук кашкăр сиксе тухсан»— шутласа илтĕм эпĕ. Ку мана шиклентерсе ячĕ. Тĕттĕмленет. Чăнах та пур-ши кашкăр вăл? Темле çутăсем мăчлатаççĕ. Çырманалла аннă пекех туйăнать. Э, ку ял çути-çке. Кашкăр пĕчĕк ачана çиет-ши?

Киле çитиччен пĕр çухрăмра ял пур. Унта кĕриччен каялла çаврăнса пăхсах чупрăм. Ялтан пĕрре те тухас килмест. Ма пирĕн пӳрт ку ялта мар-ши? Çурма çулта çеремлĕ вар тăсăлать. Çул ун хĕрринченех иртсе каять. Çав варта кашкăр пулсан? Ма кукамай хирĕç тухмасть-ши? Тинкерсе пăхнипе куç ыратакан пулчĕ. Чарăнса тăтăм. Итлетĕп. Сасартăк! Пăхатăп — вар пуçĕнче, ман çул çинче, упа ларать. Пы-ысăк, самăр упа. Шăп кĕнеке çинче курнă пекех. Ларнă та хăй айне пулă чикет те чикет...

Эпĕ çухăрса ятăм та яла çаврăнса чупрăм. Çул хĕрринчи пӳрте вăркăнса кĕтĕм. Çыннисем апат çиеççĕ.

— Мĕн пулчĕ, Петĕр?—ачашшăн ыйтрĕç вĕсем.

— Упа-а-а... Вар пуçĕнче упа пулă чиксе лара-ать,— ĕсĕклесе макăрса ятăм.

Вĕсем кулса илчĕç.

— Шутларăн пуль хытă. Тен, хăрарăн пĕччен? Таврара нимле упа та çук,— лăплантарчĕç вĕсем мана.

— Пур çав...—макăратăп эпĕ.

— Ну, юрĕ. Апат çиме килетĕн-и?

Хырăм питĕ выçнăччĕ. Вĕсем манран эпĕ ăçта пулнине тĕпчесе пĕлчĕç.

— Кукамуран ыйтмасăр юрать-и вара, айван,— терĕç.— Ванюша курсан, лайăх кăна вăрçатпăр-ха пĕрре, çула тухсан, юлташа кам пăрахать.

Киле мана Илле пичче леçсе ячĕ. Курăклă вар пуçĕнче нимĕнле упа та çук иккен. Унта эпир юриех анса пăхрăмăр.

Кĕркунне эпĕ упа «курни» çинчен учителе пĕлтертĕм. Вăл вара ачасене каласа кăтартрĕ.

— Вăрман вăл пысăк,— терĕ учитель.—Унта аннесем нумай. Ятран кăшкăрмалла. Юлташсене ниçта та ан пăрахăр. Туслăх вăл паха сăмах. Çĕр çинче нимле хăратакан та çук. Вăл пĕччен чух хытă хăранипе е шутланипе куç умне курăнать çеç. Çапла-и, Петĕр?

Эпир часах вăрмана класĕпех йĕкел пуçтарма кайрăмăр. Ванюш ман пата хăюсăррăн пырса тăчĕ.

— Урăх эпĕ ун пек тумăп,— терĕ вăл хурланчăклăн.—Юрать-и, Петĕр?

Эпир карçынккана иккĕн йăтрăмăр та лапсака юман патнелле утрăмăр.

Çав кун Ванюшпа иксĕмĕр йĕкел чи нумай пуçтараканнисем пултăмăр.

Петр ЯЛГИР

ТĂВАН ÇĔРШЫВ

Урамра çилпе пуплеççĕ
Ешĕл тумлă йăмрасем;
Чĕвĕл кайăксем — итле çеç —
Янратаççĕ юрăсем.
Ку вăл ман Тăван çĕршыв!

Çил вĕрет те кассăн-кассăн,
Куç тулли тыр-пул кашлать.
Кунĕпех вăрман мăнаçлăн
Пĕлĕтпе тем канашлать.
Ку вăл ман Тăван çĕршыв!

Аякра мăн Улăп евĕр
Курăнаççĕ заводсем.
Ярăнаççĕ ӳркенмесĕр
Тӳпере самолетсем.
Ку вăл ман Тăван çĕршыв!

ПИЧЧЕ

Килчĕ Микула пиччеçĕм
Виçĕмкун çар ретĕнчен.
Çăлтăрсем пекех çиçеççĕ
Орденсем кăкри çинче.

«Ылтăн çăлтăр» йăлтăр-ялтăр
Ялкăшать ытла хитрен.
Çитĕнсессĕн, пулăп паттăр,
Эп те юлмăп пиччерен.

Василий ДМИТРИЕВ

САСĂ

Вăрманта аташнă Толя.
Толя кăшкăрать:
— А-у-у!
Куравлать такам:
— Кам ку-у!!
Вăрманта аташнă Толя,
Толя кăшкăрать:
— Эп Толя!
Сасă хуравлать:
— Эп Оля!
Вăрманта аташнă Толя.
Толя кăшкăрать:
— Эс кил!
Сасă хуравлать:
— Ху ки-ил!
Вăрманта аташнă Толя.
Толя кăшкăрать:
— Пыратăп!
Сасă хуравлать:
— Тăратăп!
Вăрмантан тухать те
Толя
Кăшкăрать вăл:
— Эс ăçта-а!
Сасă хуравлать:
— Таçта-а!

Икĕ кахал

ТУТАР ХАЛĂХ ЮМАХĔ

Тахçан авал çут тĕнчере икĕ кахал пурăннă. Пĕррехинче вĕсем вăрмана каяççĕ. Çав вăрманта тутлă улма йывăççи ӳснĕ.

Кахалсем вăрман тăрăх чылайччен лапăстатса çӳреççĕ, юлашкинчен улмуççи патне çитсе тухаççĕ. Кунта вара аслă кахалĕ кĕçĕннине çапла калать:

— Атя-ха силлер çак улмуççие, тен, темиçе улма татăлса анĕ.

— Силлес килмест!— тесе тавăрать кĕçĕнни.— Улмуççи айĕнче выртар мар-и!

Вĕсем çапла тăваççĕ те. Улмуççи айĕнче чылайччен выртаççĕ. Часах аслă кахалăн хырăмĕ питĕ выçса каять:

— Эх, пан улми çăвара кĕрсе ӳкнĕ пулсан, мĕн тери лайăх пулнă пулĕччĕ!— тет вăл ĕмĕтленсе.

— Пан улми татăлса анас пулсан та, ăна чăмлас пулать-çке-ха. Çук, ку питĕ чăрмавлă!— тет кĕçĕнни.

Пĕр пан улми те çисе пăхаймасăрах кахалсем улмуççи айĕнчен тăрса утнă вара.

ТАНИ-ЮН,
И. МАКСИМОВ-КОШКИНСКИЙ

Эх, Иван!

7 картинӑллӑ комеди

(Юлашки. Пуҫламӑшӗ 7-мӗш номерте).

ТАВАТТӐМӖШ КАРТИНӐ

Бульвар. Хысалта Хусан Кремлӗ курӑнать. Чаршав уҫӑличченех радиопа паракан тутар кӗввисем илтӗнеҫҫӗ. Скамье ҫинче Марине ларать. Юнашар пӗчӗк чемодан. Пуҫне ик аллипе пӑчӑртанӑ та ӗсӗклесех йӗрет. Вӑрӑм паузӑ. Милиционер кӗрет. Вӑл Марине макӑрса ларнине курать те, малтан пӗр енчен пӑхать, унтан тепӗр енчен, кайран ун патне пырать, чӗс парать.

Милиционер (шӑппӑн). **Гражданкӑ...**

Марине илтмест, тата хытӑрах йӗрет.

Милиционер (хытӑрах). **Гражданкӑ...**

Марине ҫаплах йӗрет, милиционер ҫине пӑхмасть.

Милиционер (кӑшкӑрса). **Гражданкӑ!**

Марине пуҫне ҫӗклесе милиционер ҫине пӑхать.

Милиционер (ҫепӗҫҫӗн). **Пӗр-пӗр инкек пулчӗ-и, гражданкӑ?**

Марине (ӗсӗклесе). **Пулчӗ ҫав...**

Милиционер. Шел, шел... (Куракансене.) **Упӑшкипе ятлаҫнӑ ӗнтӗ...** (Маринене.) **Эсир хӑш урамра пурӑнатӑр, гражданкӑ?**

Марине. Эпӗ кунти мар, ялтан килнӗ...

Милиционер. Пӗчченех-и?

Марине. Пӗччен мар, Ваҫҫапа... (Каллех макӑрать.)

Милиционер (куракансене). **Упӑшки Ваҫҫа ятлӑ иккен...** (Маринене) **Халь ӑҫта вӑл?**

Марине. Кам?

Милиционер. Ваҫҫа...

Марине. Шуйттан пӗлет-и ӑна!

Милиционер (куракансене). **Хытах ятлаҫнӑ пулас...** (Маринене.) **Ыйтма юрать пулсан, мӗн ҫӑмӑлпа килсеттӗр Хусана?**

Марине. Экзамен тытма...

Милиционер. Иксӗр те-и?

Марине. Иксӗмӗр те.

Милиционер. Ӑнӑҫлӑ тытрӑр-и?

Марине. Ваҫҫа мӗнле — пӗлместӗп, анчах мана экзамен тытма ирӗк памарӗҫ...

Милиционер. Ку законлӑ мар: Совет Союзӗн тӗп законӗнче кашни гражданин вӗренме пултарать тесе ҫырнӑ. Конституци статьине пурнӑҫа кӗртме кансӗрлекенсем ҫинчен прокурора жалобӑ ҫырӑр.

Марине. Ним усси те пулмасть, мӗншӗн тесен ман сасӑ юрӑхсӑр.

Милиционер. Аха, эсир консерваторине кӗме килнӗ пулӗ-ха?

Марине. Ҫавӑнта.

Милиционер. Актрисӑ пулма ӗмӗтленетӗр эппин?

Марине. Ӗмӗтленнӗ, халь ӗмӗтленместӗп.

Милиционер. Упӑшку хӑш вуза экзамен тытать?

Марине. Мӗнле упӑшка?

Милиционер. Ваҫҫа ятли...

Марине. Вӑл ман упӑшка мар, кӳршӗ ачи ҫеҫ.

Милиционер. Апла эсир качча кайман эппин?

Марине. Шухӑшламан та.

Милиционер. Пит аван! Ку скамье ҫине упӑшкипе ятлаҫнӑ хӗрарӑмсем час-часах килсе лараҫҫӗ те... Хӑшпӗрисем макӑрнӑ хыҫҫӑн Атӑла сикнӗ пек те тукалаҫҫӗ...

Марине. Епле сикнӗ пек тукалаҫҫӗ?

Милиционер. Вӗсем ку тӗлте шыв ӑшӑххине пурте лайӑх пӗлеҫҫӗ... Кӗпи-йӗмӗсене йӗпетесҫӗ те упӑшкисемпе килӗшеҫҫӗ... Каҫарӑр, сирӗн пуҫӑрта Атӑла сикес шухӑш ҫук-и?

Марине. Ҫук.

Милиционер. Пит аван. Макӑрас тетӗр пулсан, макӑрӑр, сирӗн ирӗк, анчах ӗсӗклесех ан макӑрӑр, мӗншӗн тесен ку бульварта уҫӑлса ҫӳрекенсем те пулкалаҫҫӗ. Ҫын умӗнче макӑрни культурлӑ мар...

Марине. Юрать, сасӑсӑр макӑрӑп.

Милиционер. Ман шутпа, консерваторине кӗрейменшӗн макӑрма та кирлӗ мар пек. Ҫамрӑк чух нумайӑшӗ артист пулма ӗмӗтленеҫҫӗ, кайран артист пулнисем те хӑшпӗрисем урӑх професси ҫулӗпе кайманшӑн ӳкӗнеҫҫӗ...

Марине. Апла пулсан, тек макӑрмӑп.

Милиционер. Тӗрӗс. Пурӑнӑҫра макӑрнинчен кулни усӑллӑрах... Сывӑ пулӑр, гражданкӑ! (Чӗс парать те сцена ҫинчен тухса каять.)

Марине. Ӑҫта каяс ӗнтӗ? Яла кайсан, тантӑшсем кулма пуҫлӗҫ. «Актрисӑ пулаймарӑн пулать!» — тейӗҫ... Эх, Ивана итлемерӗм, Ваҫҫа хыҫҫӑн кайрӑм...

Ваҫҫа иртсе каять. Хулпуҫҫинчен хут купӑс ҫакнӑ, аллинче чӑматан.

Марине. Эс ӑҫта каятӑн, Ваҫҫа?

Ваҫҫа. Пӑрахут ҫине.

Марине. Сана та экзамен тытма ирӗк памарӗҫ-и?

Ваҫҫа. Санӑн композитор пулас шухӑша пуҫран кӑларса пӑрахмалла, терӗҫ...

Марине. Ҫаплах каларӗҫ-и?.

Ваҫҫа. Ҫаплах каларӗҫ... Анчах эпӗ кӳренместӗп: Хусан ман таланта курмарӗ пулсан, Шупашкар куратех... Ху пӗлетӗн, ташӑ кӗввине хут купӑспа ман пек ӑста калаканни пирӗн районра та ҫук...

Марине. Каларӗ! Хут купӑспа ташӑ кӗвви калама пӗлекен кашни композитор пулсан...

Ваҫҫа. Эсӗ нимӗн те ӑнланмастӑн. Ман талант!

Марине. Талант. Каппайчӑк эс! Нимӗнле талант та ҫук сан.

Ваҫҫа. Мӗн? Ман талант ҫук-и?

Марине. Ҫук. Талант тесе эс мана та аташтартӑн... Иван каларӗ...

Ваҫҫа (ҫиленсе). **Кай ҫава тӗпне хӑвӑн Иванупа.**

Марине. Иван ӑслӑ ача!..

Ваҫҫа. Ӑслӑ, ӑслӑ! Сан ҫав ӑслӑ ачапа ӗне сума юлмаллаччӗ. (Мӑшкӑлласа.) **Актрисӑ!**

Милиционер (шӑхӑртать, унтан кӗрет) **Гражданин Ваҫҫа, эсир пӑрахут ҫине васкаттӑрччӗ пулас... Шупашкар пӑрахуҫӗ час каять. Пӑрахут иккӗмӗш хут кӑшкӑртать.**

Ваҫҫа хӑвӑрт тухса каять. Марине ун хыҫҫӑн утать.

Милиционер (чӗс парса). **Телей сунатӑп, гражданочкӑ!**

Марине. Тавтапуҫ, иптеш!

Марине тухса каять. Милиционер ҫаплах чӗс парса тӑрать. Васкаса Крахьян кӗрет. Ҫурӑм хыҫӗнче япаласем тултарнӑ михӗ. Пӑрахут виҫҫӗмӗш хут кӑшкӑртать.

Крахьян. Ку пӑрахут ӑҫта каять, милиционер юлташ?

Милиционер. Шупашкара, гражданка...

Крахьян. Ах, тур, тур! Шӑхӑртӑр-ха, тархасшӑн...

Милиционер. Мӗн тума?

Крахьян. Чарӑнтӑр... Ман Шупашкара каймалла.

Милиционер. Пӑрахута чарма ман влаҫ ҫук, гражданкӑ.

Крахьян. Пӗтрӗмӗр! Ман апла ыранччченех Хусанта пурӑнмалла-и?

Милиционер. Час «Ракета» каять, ҫавӑн ҫине ларӑр...

Крахьян. Ракета?.. Эс мана уйӑх ҫине вӗҫтерсе ярасшӑн-и? Тур ҫырлахтӑрах! Ман ыран киле ҫитмелле, унсӑрӑн мана колхозран кӑларса ҫапаҫҫӗ. Мана ик кунлӑха ҫеҫ разрешени пачӗҫ.

Милиционер. Ку космоса вӗҫекен ракета мар, хытӑ каякан пӑрахут. Виҫӗ сехет хушшинче Шупашкара ҫитерет.

Крахьян. Чӑнах-и? Час каять-и вӑл?

Милиционер. Ҫур сехетрен...

Крахьян. Апла пулсан, ларса канас...

Милиционер. Канӑр, канӑр... (Тухса каять.)

Крахьян (скамье ҫине ларать. Миххине юнашар лартать, салтать. Хӑй тӗлӗн каласать.) **Хусана килни усси пулмарӗ... Кунта ҫӗнӗ паранкӑ Шупашкартинчен те йӳнӗрех... Икӗ кун пасарта лартӑм, аран сутса пӗтертӗм... Аванха, шаль тутри илтӗм... Тахҫанах туянасшӑнччӗ... Ах, тутри ҫемҫеҫке... Качака мамӑкне арласа ҫыхнӑ... Ҫӗр тенкӗ ыйтрӗ, аран ҫитмӗле пачӗ...** (Хутпа чӗркенӗ тутӑрне михӗрен кӑларать те саркалать. Ун аллинче ҫӗнӗ шаль выранне ҫӗтӗк-ҫатӑк кивӗ тутӑр. Куҫне чарса пӑрахать те вилес пек ҫухӑрса ярать.) **Хурах!.. Хурах!..** (Унталла-кунталла чупкаласа кӑшкӑрать. Милиционер шӑхӑртса кӗрет.)

Милиционер. Мӗн пулчӗ, гражданкӑ?

Крахьян. Ҫаратрӗҫ... Хурах!..

Милиционер. Мӗн ҫаратрӗҫ? Кам ҫаратрӗ?

Крахьян. Кам пултӑр?.. Жуликсем...

Милиционер. Ӑҫта ҫаратрӗҫ?

Крахьян. Пасарта...

Милиционер. Укҫу нумайччӗ-и?

Крахьян. Укҫа мар... Акӑ... Мамӑк шаль выранне ҫӗтӗк-ҫатӑк тутӑр чӗркесе панӑ...

Милиционер. Мӗнле куҫпа пӑхса илтӗр?

Крахьян. Куҫпа мар, ҫыхса та пӑхрӑм, тутри вӗр ҫӗнӗччӗ...

Милиционер. Пасарта кун пек япаласемпе суту-илӳ тума памаҫҫӗ вӗт.

Крахьян. Спекулянтсем закона пӑхмаҫҫӗ, вӑрттӑн сутаҫҫӗ... Малтан, мур илесшӗ, лайӑх тутӑрах кӑтартрӗ. Кайран, милиционер килет тесе, хӗвне чӗркесе чикрӗ те, укҫа тӳлесен, ҫав чӗркенех кӑларса пачӗ... Эп илтӗм те утрӑм... Атя-ха, кайса тытар ҫав вӑрӑ-хураха...

Милиционер. Пасар ман район мар, гражданкӑ... Пиллӗкмӗш милици отделенине кайӑр... Тепӗр тесен, кайни те усӑсӑр. Вӑл сире кӗтсе лармасть...

Крахьян. Апла ман ҫитмӗл тенкӗ ҫунчӗ пулать.

Милиционер. Ҫунчӗ пуль, гражданкӑ...

«Ракета» пӗрремӗш хут кӑшкӑртать

Милиционер. Ав, Шупашкара каякан «Ракета» кӑшкӑртрӗ. Каясах тетӗр пулсан, васкӑр.

Крахьян, скамье патне пырса, миххине ҫыхать те ҫурӑм хыҫне уртать. Тутӑрне скамье ҫине пӑрахать, сурать. Пристань еннелле утать. Милиционер шӑхӑртать. Крахьян чарӑнать, милиционер ҫине пӑхать.

Милиционер. Гражданкӑ, бульварта ӑпӑр-тапӑр пӑрахма юрамасть. (Аллипе тутӑр ҫине кӑтартать.) **Илӗр...**

Крахьян таврӑнса тутӑрпа хутне илет те сценӑ ҫинчен тухса каять. «Ракета» иккӗмӗш хут кӑшкӑртать.

Чаршав.

ПИЛЛӖКМӖШ КАРТИНӐ

Виҫҫӗмӗш картинӑри декораци. Сӗтел ҫинче телефон. Скамье ҫинче Акакий Семеныч хаҫат вуласа ларать. Татюк шаклалла вылять. Сценӑ хыҫӗнче хаваслӑ юрӑ. Телефон шӑнкӑравӗ.

Татюк. Асатте, телефон...

Акакий. Эс кайса пӗл-ха, Татюк, хӑш колхозран килчӗҫ...

Татюк. Юрать, асатте...

Акакий (телефонпа). **Алло!.. Тӗрӗс, колхоз правлени... Сирӗнпе, хисеплӗ юлташ, бух каласать... Бух, бух! Сӑмаха кӗскетмесӗр каласан, бухгалтер!.. Кам каласать? Э, редактор юлташ... Салам, салам. Акакий Семеныч сирӗнпе пуплет... Вӑйлӑ воскресник... Пилӗк колхоз ҫамрӑкӗсем хӑйсем машинисемпе ӗҫлеме килчӗҫ... Завод тӑвакан комсомолецсем экскаватор, бульдозер илсе килчӗҫ,**

Хамăр колхозниксем пурте тенĕ пекех тухрĕç. Çапла ĕçлесен çĕнĕ пĕве часах хатĕр пулать... Пока, редактор юлташ... (Трубкине хурать те каллех хаçат вулама тытăнать.)

Ваçça кĕрет. Ансăр та кĕске брюки тăхăннă. Аллинче портфель.

Ваçça. Привет, Акакий Семеныч...

Акакий. Ваçça мар-и ку?

Ваçça. Самăй çавă...

Акакий. Епле улшăнса кайнă эс, урăх çĕрте курсан паллас та çук.

Ваçça. Çитĕнетпĕр, Акакий Семеныч, çитĕнетпĕр...

Акакий. Мĕн çăмăлпа пирĕн пата, Ваçça?

Ваçça. Сирĕн паян воскресник пулас?

Акакий. Çапла, çапла...

Ваçça. Çавна шута илсе, ĕçлекенсене культурнăй отдых парас тесе, филармони дирекцийĕ эстрадă бригади ячĕ сирĕн пата.

Акакий. Артист пулса каймарăн пулĕ те, Ваçça?

Ваçça. Эп дирекцийĕн уполномоченнăйĕ тата концертмейстер.

Акакий. Мĕн кăтартатăр-ха эсир?

Ваçça. Пирĕн программă пит обширнăй. Йытăсем ташлаççĕ, шутлаççĕ,ункă витĕр сикеççĕ. Тата тĕрлĕ акробатикă, ташă, юрă... Факир хĕç çăтать, халăх умĕнчех çын пуçне касать...

Акакий. Ну? Билет хаклă-и?

Ваçça. Сирĕн паян халăх нумай, клуба шăнăçас çук. Çавăнпа договор тумалла пулĕ, Акакий Семеныч? Урамра кăтартас.

Татюк чупса кĕрет.

Татюк. Ваçça пичи!..

Акакий. Хăш колхозран килчĕç, Татюк?

Татюк. «Победăран»...

Акакий. Миçе çын?

Татюк. Хĕрĕх.

Акакий (сырать). Охо! Мĕн чухлĕ халăх... Ну-и çамрăксем...

Татюк. Ваçça пичи, сана валли Шупашкарта шалпартарах брюки тупăнмарĕ-им?

Ваçça. Эх, шĕкĕнтĕр... Модă... Ну, Акакий Семеныч, договор çыратпăр-и?

Акакий. Эпĕ хирĕç мар, Ваçça, анчах председательпе калаçса татăлас пулать. Вăл пĕве пĕвеленĕ çĕрте.

Татюк. Концерт пулать-и, асатте?

Ваçça. Пулать, Татюк, пулать...

Татюк. Концерт пулать, концерт пулать.

Чупса тухса каять.

Ваçça. Ну, эпĕ Захар Захарычпа кайса калаçам эппин. (Кайма тăрать те каялла таврăнать.) Кала-ха, Акакий Семеныч, мĕншĕн сирĕн воскресник тăваççĕ? Ман концерт пуçланас умĕн филармони ячĕпе ĕçлекенсене саламлас пулать...

Акакий. Эй, Ваçça, эсĕ хаçат та вуламастăн пулас?

Ваçça. Юлашки кунсенче вуламан çав...

Акакий. Эпир çĕнĕ пĕве пĕвелеме шут тытрăмăр... Колхозниксем килĕшессе килĕшрĕç, анчах ĕçе килес çул çур аки пĕтерсен тытăнас терĕç. Иван çамрăксене пухрĕ те çапла, çапла терĕ, юшкăн пире кăçалах кирлĕ, унсăрăн çитес çулта вăйлă кукуруза ÿстерейместпĕр, терĕ. Çамрăксем хăйсен вăйĕпех çĕнĕ пĕве пĕвелеме тытăнчĕç. Вот воскресниксем пуçланчĕç... Ăнлантăн-и?

Ваçça. Ăнлантăм. Пултарать те Иван!..

Акакий. О, Иван вăл çĕр çĕмĕрет...

Ваçça. Ну, пока... (Каять) Салам, Крахьян инке.

Крахьян (сцена çине кĕрсе). Ку Катра Ваçça пулмарĕ пулĕ те?

Акакий. Çавă...

Крахьян. Епле улшăнса кайнă вăл...

Акакий. Эс ăçта пуçтараннă тата?

Крахьян. Епле ăçта? Комсомол воскресникне килтĕм.

Акакий. Мĕн-мĕн?

Крахьян (хытăрах). Комсомолецсене пĕве пĕвелеме пулăшас тетĕп, ват супнă!

Акакий. Крахьян, эсех-и ку?

Крахьян. Эпĕ пулмасан, кам пултăр тата?

Акакий. Кутăн çаврăн-ха... (Леш çаврăнать.) Хыçалтан та Крахьян пекех... Калле-малле уткала... (Леш утать.) Утти те унăнах. Чим, эсĕ кашни вырсарникун Çĕрпÿ пасарне çÿреттĕнччĕ мар-и?

Крахьян. Пăрахрăм пасара çÿреме...

Акакий. Каласамччĕ тархасшăн, мĕнле сан, леш, сознани текенни улшăнчĕ-и-ха, Крахьян?

Крахьян. Пирĕн Захар Захарыч такам сознанине те улăштарĕ...

Акакий. Аван, пит аван!.. Савăнăçлă хыпар!

Крахьян. Эс мĕн, Акакий Семеныч, эпĕ пĕтнĕ çын тетĕн-и? Эс мана лунеяцăсемпе ан танлаштар-ха...

Акакий. Мĕн-мĕн?..

Крахьян. Лунеяцăсемпе ан танлаштар, тетĕп!

Акакий. Лунеяцă мар, тунеяцă, теççĕ.

Крахьян. Пĕрех мар-и? Пурпĕр вĕсем ĕçлемесĕр çăкăр çиеççĕ...

Акакий. Ха!.. Хăçантанпа эс кунашкал калаçа пуçларăн?

Крахьян. Кашни кун правленине чĕнтерсе пăскăртсан, калаçăн...

Акакий. Юрать, юрать, сан сознани улшăнни уççăнах курăнать... Эс, воскреснике кайма тухрăн пулсан, мĕн çăмăлпа правленине килтĕн?

Крахьян. Çула май кĕтĕм...

Акакий. Çул май? Ку — Шупашкартан Мускава Аçтăрхан урлă кайни пулать...

Крахьян. Ан асăн-ха çав Аçтăрхана!..

Акакий. Ара, эсĕ çĕнĕ пĕвене хирĕçех пурăнатăн-çке.

Крахьян. Ман Захар Захарычпа калаçмалли пурччĕ те...

Акакий. Апла тути-çути хăть... Анчах вăл кунта çук.

Крахьян. Акакий Семеныч, кала-ха, мĕншĕн Захар Захарыч пĕччен пурăнать? Унăн çемьи çук-им?

Акакий. Çук çав...

Крахьян. Вăл авланман-им?

Акакий. Авланасса авланнă та... Вăрçă пуçлансан, хăйсен ирĕкĕпе иккĕшĕ те фронта кайнă... Арăмĕ сестра пулнă... Захар Захарыч таврăннă, арăмĕ...

Крахьян. Ах, мĕскĕн... Арăмне юратнă пулĕ çав, халиччен авланман.

Акакий. Эсĕ мĕн, Агрипина Петровна, çын пурнăçĕпе интересленме пуçларăн?

Крахьян. Ара, хĕрхенес килет-çке Захар Захарыча. Выçăллă-тутăллă пурăнать. Эс, калаçса пăх-ха унпа, хама аван мар, ман пата пурăнма куçтăр... Эп ăна апат та пĕçерсе парăттăм...

Акакий. Калаçса пăхăп. Сан шатрун çурт... Пĕр пÿрчĕ пушах ларать.

Крахьян. Эс Захар Захарыч ăçта терĕн çак?

Акакий. Ăçта пултăр, пĕве пĕвеленĕ çĕрте.

Крахьян. Ну, эпĕ каям-ха эппин. (Тухса каять. Телефон шăнкăртаттарать.)

Акакий (трубкине илсе). Алло... «Çулăм» мар «Çăлтăр»...

Иван чупса кĕрет. Аллинче хаçат.

Иван. Тупăнчĕ, тупăнчĕ, тупăнчĕ, Акакий Семеныч... Ой, тупăнчĕ...

Акакий. Мĕн тупăнчĕ, кам тупăнчĕ?

Иван. Çухалнă Марине тупăнчĕ...

Акакий. Ăçта вăл?

Иван. Акă. Шупашкарта, крановщица. (Хаçат кăтартать.)

Акакий. Чăнах та Марине... Ударницă... Ах, хĕрĕм, хĕрĕм...

Иван. Акакий Семеныч, ыранах Шупашкара каятпăр. Эс пыратăн-и?

Акакий. Пыратăп, пыратăп. (Иккĕшĕ те хаçат çине тăрăнаççĕ.)

Марине кĕрет. Лешсем курмаççĕ.

Марине. Сывă çÿреççĕ-и пурте!

Иван. Марине!..

Акакий. Хĕрĕм (Маринене ыталать).

Иван. Марине, эс паянхи хаçата вуланă-и?

Марине. Вуламан-ха...

Иван. Акă, кур.

Марине. Ай-уй! Ман сăна пичетленĕ.

Иван. Сăнна та пичетленĕ, ăçта, мĕнле ĕçлени çинчен те çырнă.

Акакий. Аннÿне куртăн-и?

Марине. Анне килте çукчĕ.

Акакий. Эс отпуска килтĕн-и, хĕрĕм?

Марине. Çук, асатте, висĕ кунлăха çеç ячĕç. Сире, хамăн тантăшсене, курас килчĕ.

Акакий. Эп аннÿне кайса савăнтарам-ха...

Иван. Марине, эсех-и ку?

Марине. Эпĕ-çке...

Маринене скамье çине лартать. Иван — унпа юнашар.

Иван. Кала-ха, Марине, мĕншĕн эс ху Шупашкарта ĕçлени çинчен никама та пĕлтермерĕн? Ман пата çырма кăмăлу пулман пулсан, аннÿсене пĕлтермеллеччĕ. Пурте пăшăрханаççĕ... Сан аннÿ мар, ман анне те канăçне çухатрĕ... Хам çинчен каламастăп та ĕнтĕ... Кашни кун çыру кĕтеттĕм... Хусана та шăнкăртаттарса пăхрăм.

Марине. Сан пата темиçе çыру та çыртăм, анчах пĕрне те ямарăм.

Иван. Мĕншĕн?

Марине. Эсĕ çиленнĕ пулĕ терĕм. Чăнах та, эп сана кÿрентертĕм çав... Айван пулнă-çке эп. Каçар мана, Ванюк!..

Иван. Пăрах ун çинчен калаçма, вăл иртсе кайнă ĕнтĕ...

Марине. Кала-ха, Ванюк, эп киле таврăнсан, ял-йышсем манран кулмĕç-и?

Иван. Мĕншĕн кулмалла?

Марине. Актриса пулма кайнă Марине крановщицăра ĕçленĕ темĕç-и?

Иван (кĕсйинчен хаçат кăларса). Ку тата кам?

Марине. Эпĕ.

Иван. Сан çумăнти?

Марине. Тава тивĕçлĕ актрисă.

Иван. Ун çумĕнчи?

Марине. Дояркă...

Иван. Крановщицă, актрисă, дояркă! Сăнĕсем юнашарах... Висçĕшне те мухтаççĕ, висççĕшĕ те тăван çĕршывшăн пысăк ĕç тăваççĕ, висççĕшĕ те чаплă çынсем. Паян сан сăнна хаçатра курсан, ялйышсем кулма мар, ку пирĕн Марине тесе мухтанчĕç...

Марине. Манпа мухтанмаллиех çук-ха... Ак эсĕ чăнласах пысăк ĕç пуçарса янă...

Иван. Эпĕ мар, комсомолецсем...

Марине. Эс ытла та сăпайлă, Ванюк...

Иван. Марине, эс яла таврăнсан терĕн... Яла таврăнма шухăш пур-и сан?

Марине. Тем тумалла ĕнтĕ...

Иван. Таврăн, Марине, часрах таврăн.

Марине. Хăратăп, Ванюк... Те таврăнмалла, те таврăнмалла мар.

Иван. Мĕнрен хăратăн?

Марине. Эс, тен, урăх хĕре юратса пăрахнă пулĕ...

Иван (сиксе тăрать). Мĕн эс, каллех манран кулма килтĕн-и? Эс ялтан кайнăранпа ыйăха çухатрăм... Ăнсăртран çывăрса кайсан, тĕлĕкре те сана çех кураттăм... Урăх хĕр!.. Урăх хĕрсем те пур ялта, те çук, эп вĕсене курмастăп...

Марине (Иван патне пырса). Лăплан, Ванюк... Эп ахаль çех калартăм... Пĕлетĕп эс ун пек ача мар... Килессе те сана курас тесех килтĕм...

Иван. Таврăн, Марине, таврăн... Сансăр пуçне çав тери кичем мана.

Марине. Таврăнатăп, Ванюк. Пуçланă çурта туса пĕтерсенех расчет илетĕп...

Иван. Ой, Марине! Мĕншĕн эп сана вилес пек юрататăп-ши?

Тарьепе Акакий кĕреççĕ.

Тарье. Марине таврăннă терĕç те, килсе курас терĕм... Сывă-и хĕрĕм?

Марине. Сывах-ха, Тарье аки...

Акакий. Иван, экскаваторщика больницăна ăсатрăмăр...

Иван. Мĕн пулнă ăна?

Акакий. Аллине амантнă, халĕ экскаваторпа ĕçлекен çук.

Иван. Ак, инкек! Мĕн тăвасха ĕнтĕ? Завода шăнкăртаттарас — никама та тупас çук, вырсарникун.

Марине. Экскаваторпа эп ĕçлеме пултаратăп, Ванюк...

Иван. Чăнах-и? Ой, Марине... Апла пулсан, каяр... (Тухса каяççĕ.)

Тарье (вĕсем хыççăн пăхса). Эх, кинĕм Марине пекки пулсанччĕ.

Акакий. Эпир те Иван пек кĕрÿ çинчен ĕмĕтленетпĕр те-ха...

Чаршав.

УЛТТĂМĔШ КАРТИНА

Чаршав умĕнче «Чух, чух» кăшкăрса Татюк тухать. Унталла-кунталла пăхса илет те, каллех «Чух, чух»— тесе кăшкăрать. «Ăçтан шыраса тупмалла ман ку шуйттан сыснине», тесе макăрса ярать те, ларать. Макăрать, макăрать те каллех «Чух, чух!»— тесе илет.

Сценă хыçĕнче Петюк юрлани илтĕнсе каять. Юрă çывхарнăçемĕн çывхарать. Кăшт тăрсан çав енченех Петюк тухать, хулпуççи урлă вăрăм пушă.

Петюк (Тăмăкĕ патне пырса). Эс мĕн макăрса ларатăн?

Татюк. Ывăнтăм...

Петюк. Мĕн тума килнĕ эс кунта?

Татюк. Анне сысна шырама ячĕ... Леш, Çĕрпӳ сысни, шĕвĕр сăмсалли, фермă картине çĕмĕрсех тухса тарнă... Урисем вăрăм, лаша пек чупать...

Петюк. Ан макăр, халех тупатпăр. Ман каскăн ĕне те кĕтӳрен тарнă. Çăла шыв ĕçме кайсаттăм... Çав вăхăтра тарма та ĕлкĕрнĕ мур. Атя, эп пĕлетĕп вĕсем ăçта кайма юратнине...

Татюк тăрать.

Татюк. Пичи!

Петюк. Мĕн?

Татюк. Космоса хĕрачасене ярĕççĕ-ши?

Петюк. Сана мĕн тума кирлĕ вăл?

Татюк. Ман уйăх çине вĕçсе каяс килет...

Петюк. Мĕн манса хăварнă эс унта?

Татюк. Эп кинора курнăччĕ... (Аллисене сарса). Ак çапла тăваççĕ те пĕр ту çинчен тепĕр ту çине вăшт! çеç вĕçсе каçаççĕ. Интереснă...

Çак вăхăтра чаршав уçăлать. Сценă çинче кукурузă уйĕ курăнса каять.

Петюк. Интереснă... Эс çĕр çинчи япаласемпе интересленме вĕрен. Ав, куратăн-и, кукурус мĕнле!

Татюк. А-а-ай! Мĕн çӳлĕш!
Кукурузă тăррине
Чăх-чĕп вĕçсе çитес
çук!

Петюк. Тăмана! Космоса вĕçме ĕмĕтленетĕн —«Нарспире» мĕн çинчен каланине ăнланаймастăн. Унта кукурузă çинчен мар, Михетер хуралтисем çинчен каланă...

Татюк. Кукурузă çинчен мĕншĕн каламан?

Петюк. Михетер вăхăтĕнче чăвашсем кукурузă акман... Акнă пулсан, поэт çак усăллă культурăна асăнмасăр хăвармĕччĕ... Чăнчăн вăрман вĕт ку...

Татюк.
«Шавлать, кашлать сĕм вăрман,
Вĕçĕ хĕрри курăнмасть!..
Те арçури, те шуйттан,
Çав териех ахăрать...»

Çав вăхăтра сысна хăртлатни илтĕнет.

Петюк. Ав, илтетĕн-и, ăçта çӳрет сан сысну!..

Татюк. Ăçта?

Петюк. Кукурузă ăшĕнче...

Петюкпа Татюк сценă хыçнелле чупаççĕ.
Сценă хыçĕнче Петюк сасси: «Ман ĕне те кунта. Хас, хас! Колхозниксем силос тума ӳстереççĕ, а эсир... У, намăçсăрсем! Хас, хас!»

Татюк сасси. Хоç! Хоç!

Ерипен сассисем шăпланаççĕ.

Председатель. Куратăн-и, Акакий Семеныч, мĕн туса хучĕ Тĕпсĕр кӳл юшкăнĕ!

Акакий. Н-да... Симĕс массă сахалтан пин центнер пулать пулĕ гектартан... Кăçал эпир выльăх апатĕнчен аптрамастпăр ĕнтĕ...

Председатель. Маттур пирĕн çамрăксем, маттур. Çавсене тав тумалла... Килес çул, Акакий Семеныч, тĕшĕлĕх акăпăр...

Акакий. Тĕшши чăнласах пулса çитет-ши?

Председатель. Пулса çитет. Чапаевецсем патне хам кайса куртăм. Тĕшши вара ылттăн пек. Кăçал вĕсем аллă гектар акнă, çитес çул сакăр вуннă акасшăн. Вăрлахне çавсенчен илĕпĕр, эп калаçса таталтăм уш. (Чĕлĕм туртса ярaççĕ. Тĕме çине лараççĕ. Акакий инçете пăхать. Паузă.)

Акакий. Н-да... Килес çул çĕнĕ пĕве таппи Кашкăр варнех çитет...

Председатель. Кăçал кĕркунне варăн икĕ енĕпех улмуççи лартăпăр. Шăварма ансат пулать. Ой, мĕн пысăкăш садсем пулаççĕ, Акакий Семеныч! Çич-сакăр çултан çуркунне улмуççисем чечеке ларĕç... Ах, мĕнле илемлĕ пулать...

Акакий. Илемĕ тути-çути хăть... Сад çитĕнсен, тупăшĕ мĕн чухлĕ пулать. Анчах эпĕ ăна кураймастăп пулĕ...

Председатель. Мĕншĕн, Акакий Семеныч?

Акакий. Кăçал утмăл тултартăм, Захар Захарыч...

Председатель. Э-эй, эс çамрăк-ха... Сахалтан вăтăр-вăтăр пилĕк çул пурăнатăн.

Акакий. Мунчаран виççĕ çапăнмасăр тухмастăп та-ха... Ман асатте те çĕр те виçĕ çул пурăнчĕ... Асанне вара тăхăр вун виççĕ çех...

Председатель. О, сан çирĕп йăх... Атя-ха, Акакий Семеныч, шаларах кĕрсе пăхар.

Кукурузă ăшне кĕрсе каяççĕ. Тепĕр енчен хуллен утса Васса кĕрет. Çурăм хыçĕнче хут купăс, аллинче чăмаган.

Васса. О-о, уй королеви! Епле кашласа ларать. Салам сана, савнă пикем!.. (Пуç таять.) Салам сана та, тăван уй!.. Сан тăрăх нумай пулмасть çара уран чупса çӳреттĕмĕр... (Мĕн пек пулнине аллипе кăтартать). Халĕ... (Хăйĕн çӳлĕшне кăтартать те аллипе сулса тĕме çине ларать.) Да, Василий Кудряшов... Пурнăç çулне тĕрĕсех суйлаймарăн пулас... Хĕвел те ана пуçларĕ... Эх, илемлĕ те пирĕн çĕршыв!.. (Хут купăсне тытать те лирикăллă кĕвĕ каласа ярать).

Каласан, каласан, Захар Захарычпа Акакий Семеныч тухса тăраççĕ, итлеççĕ. Итлесен-итлесен, алă çупса яраççĕ.

Васса. Захар Захарычпа Акакий Семеныча — хĕрӳллĕ салам...

Акакий.

Председатель.

Салам, салам...

Васса патне пыраççĕ, алă параççĕ.

Председатель. Ну савăнтаратăн та пире, Василий Кирилыч...

Акакий. Ăçталла çул тытатăн, Васса?

Васса. Яла таврăнатăп...

Председатель. Отпуска-и?

Васса. Яланлăхах...

Председатель. Мĕншĕн апла?

Васса. Мĕншĕн тесен, эпĕ йăнăшнă, председатель юлташ. Ман хулара нечего делать пулнă.

Акакий. Ман пуласлăх хулара, теттĕн-çке?..

Васса. Çулталăк ытла хут купăс турткаласа çӳрерĕм, кăмăл тулмарĕ. Ман тантăшсем ялта халăха тĕлĕнтерекен ĕçсем тăваççĕ, эпĕ... йытă ташлаттарса çӳрерĕм... Ак Ивана илер. Вăл ялтах чаплă çын пулчĕ. Ăна мухтаççĕ, хисеплеççĕ, кашни кун тенĕ пек хаçатра асăнаççĕ. Часах орден та илĕ. Тĕрĕс, тивĕçлĕ! Эпĕ пур сценă хыçĕнче купăс нăйклаттарса ларатăп. Мана çынсем, пĕлме мар, курмаççĕ те. Эпĕ тĕнчере пур-и, çук-и — знать не хотят. Вĕсемшĕн пулсан, йытăсене хăть Василий Кудряшов ташлаттартăр, хăть тепри — все равно. Çавăн пек пурнăç çинчен ĕмĕтленнĕччĕ-и эп? Хулара кĕске вăхăтрах чапа тухма пулать тенĕччĕ. Не вышло.

Председатель. Совет çыннисем халĕ ялта та, хулара та, тĕнчене тĕлĕнтерекен пысăк ĕçсем тăваççĕ. Ĕçлеме çеç ан ӳркен...

Акакий. Вăл сӳре айне аксах вăйлă тырă вырса илесшĕн пулчĕ...

Председатель. Ялта мĕн тăвас тетĕн, Василий Кирилыч?

Васса. Мĕн хушатăр — çавна тăватăп..

Акакий. Захар Захарыч, ăна клуб заведующи тăвас... Вăл какникак филармонинче ĕçленĕ...

Председатель. Тĕрĕс... Пирĕн ак хор япăх ĕçлет. Лайăх сасăсем пур, руководитель çук та, çĕкленеймеççĕ. Çавсене юрлама вĕрент те, Шупашкара юрă уявне кайăр, унтан Мускава... Ак сана чап! Ыран правленине пыр, калаçса таталăпăр...

Васса (савăнăçлăн). Юрать. (Сылтăм аллине çĕклесе.) Пока. (Тухса каять.)

Акакий. Ку çăмăлттайран та çын пулать-ши?

Председатель. Пулать... Çынна хăй урапи çине лартас пулать. (Малалла утаççĕ).

Чаршав.

ÇИЧЧĔМЕШ КАРТИНА

Çĕнĕ пĕве хĕрринчи бульвар. Пысăк йăмрасем. Хыççăр скамьесем. Юпа, юпа çинче — динамик. Пĕве леш енче — пĕр енлĕ йăмраллă урам. Каç.

Скамьесем çинче Тарье, Крахьян, Акакий Семеныч тата карчăксемпе стариксем лараççĕ. Радио итлеççĕ. Радиопа калаçни чаршав уçăлнă чухнех илтĕнме пуçлать.

Председатель (радиопа). ...кăçал пирĕн колхозра питĕ паллă ĕç пулса иртрĕ: фермă пуçлăхĕ Иван Григорьев пуçарса янипе ĕне ферминче ĕçлекен çамрăксем коммунизмла ĕçлекен коллектив ятне илессишĕн кĕрешĕве хутшăнчĕç. Ĕне сăвакан çамрăксем сĕт суса илессине çулталăк хушшинче икĕ хут ӳстерме сăмах панăччĕ, анчах вĕсем, виçĕм çулхипе танлаштарсан, паянхи куна виçĕ хут ӳстерчĕç. Сысна, сурăх, кайăк-кĕшĕк фермисенче ĕçлекен çамрăк-

МУХТАВЛĂ

(Аса илӳсем)

Шăрăх кун иртнĕ хыççăн камăн каçхи сулхăнра тӳпери çăлтăрсем çине пăхса ларас килмĕ! Çанталăк лăпкă. Çывăхри саксем пушаннă. Кувшинкăра канакансем, иртенпех хĕвел хĕртнипе ĕнтĕркенĕскерсем, Атăл хĕрринчен паян иртерех таврăннă. Кайăккĕшĕк те чĕвĕлтетме чарăннă. Сайра хутра кăна Атăл çыранĕ енчен усă çил ачашшăн вĕркелет, хыр лăссине хускатать.

Ларатăп пĕччен. Тӳпере вĕçĕ-хĕррисĕр тĕнче уçланки. Çав йăлтăртатса çунакан çăлтăр уйăх еннелле вĕçсе каякан карап мар-ши? Уйăх çинчи кĕвентеллĕ хĕрарăм, чăнах та, ăраскалне çухатнă чăваш хĕрĕ пулман-ши? Тен, вăл çак тарана çитиччен хăйĕн савнине тулли шыв витрипе кĕтсе тăнă? Уйăх çинче çăл шывĕ çуках пулĕ...

Тĕттĕм çĕрте пĕччен чух темĕн тĕрлĕ юмахри шухăшсем те пуçа пырса кĕреççĕ: пулманни те пулса иртнĕн курăнать. Акă çутă çăлтăр, чăнах та, уйăх еннелле шуса кайнăн туйăнчĕ. Ик ывăçа бинокль евĕрлĕ тытса, çав çăлтăр тӳпе тĕттĕмлĕхне чĕрсе пынине сăнама тытăнтăм, анчах таçтан хăяматран армак-чармак хура пĕлĕт сикрĕ тухрĕ. Çухалчĕ ман çăлтăр, пĕлĕт айне кĕрсе кайрĕ, уйăх та часах хупланчĕ.

Аякра виçĕ хутчен пăрахут сасси илемлĕн янăрарĕ. Каллех шăп пулчĕ, çил те вĕрме чарăнчĕ. Таврари хырсем те шăпах. Тунсăхланчĕ чун... Иртнĕ каçсенче утă çулма килнĕ çамрăксем улăхра юрлани илтĕнкелетчĕ. Кĕçĕр, темшĕн, çывăхра пĕр сасă та çук. Вăрăмтуна çеç нăйласа вĕçсе çӳрет, сисмен хутран, йĕппе чикнĕ пек, çыртса та илет, юн ĕçет.

Юн ĕçет тенĕрен, хăçан пĕтĕç-ши çавсем тĕнчере? Микула патша та юн ĕçетчĕ. Ăна тронĕ çинчен ĕç халăхĕ сирпĕтсе антарчĕ. Ун хыççăн шурă генералсем, ют патшалăх империалисчĕсен çарĕсемпе пĕрлешсе, çамрăк Совет çĕршывне тапăнчĕç. Нумай пулмасть фашистсем те пире пĕтерме тăрăшрĕç... Пурте вилĕм çеç тупрĕç. Тĕрлĕ буржуалла националистсем ирĕке тухнă чăваш ĕç халăхне шырланлă сукмаксемпе илсе кайма хăтланчĕç — вĕсен те пăчланчĕ киревсĕр ĕçĕ. Пурăнать ытти йывăççемпе пĕрлех темиçе ĕмĕртенпе ӳсекене чăваш юманĕ, çулран çул хитререх ешерет, ӳснĕçемĕн ӳсет, тĕрекленет.

Шухăш хыççăн шухăш пуçра улшăнать...

— Страству-уй,— илтĕнчĕ сасартăк сылтăмра, шăп эпĕ астăвасри хамăр ялти кĕтӳç Маркки пичче сасси евĕрлех. Тĕлĕкре мар пулĕ-çке ку тесе, сас илтĕннĕ еннелле çаврăнса пăхрăм.

— Страству-уй,— çемçен кулкаласа тепĕр хут каларĕ ку сăмаха хам умма пырса тăнă çын.

— Ой, Яким Степанович!— палласа илтĕм Максимов-Кошкинские.— Страству-уй!.. Ха-ха-ха-ха! Вăт тĕлĕнтермĕш... Халь анчах хам тĕллĕн пулни-иртнисем çинчен шухăшласа ларттăм. Вырнаç-ха юнашар, асаилӳ каçĕ пултăр.

— Ларар... Калаçар... ыйăх килмерĕ, çӳреме тухрăм. Пӳлĕмре пăчă, сывлăш çитмест. Çитмĕл çул — не комар чихнул, хăяматриш... Хе-хе-хе-хе!.. Леш старикрен кулаттăмăрччĕ ĕлĕк, халь хамăр та ун калăпне кĕрсе лартăмăр.

— Чим-ха, Яким Степанович, камччĕ-ха çав, эс калашлĕ: «Страству уй» тетчĕ...

— Хуралăç. Хĕрĕх çул ĕлĕкрех

УТĂМСЕМ

Атăл хĕрринче чăваш театрне хурал тăратчĕ.

— Э-э, чим-ха, Васлей пиччеч-чĕ-çке,— аса илтĕм хайхине.

— Ара, чăваш артисчĕсене пуç таймасăр иртсе каймастчĕ, тĕттĕм çĕрте те палласа илетчĕ. «Страству-уй»— тетчĕ те, шакăрчине шаккаса, Атăл хĕрнелле утатчĕ. Кирилл Егорович Егоров артист шăп çавăн пек каласма вĕреннĕччĕ. Хальхи Борис Алексеев та ун майлах калаçать. Вăл çын сăнарĕ пирĕн пьесăсене кĕрсе юлчĕ, искусствоведсем ăна пĕлме тивĕç... «Чуксар корот — всем коротам корот: лыка та мочала — поше мой!»— тетчĕç патша чухнехи пуянсем, чăваш халăхĕнчен тăрăхласа кулса. Пыр та пăх халĕ пире: виçĕ театр Шупашкарта, Мускава кайса оперăсем кăтартма пуçларăмăр. Çапах мĕнрен пуçларăмăр эпир театр ĕçне Шупашкарта, калаха?— тинкерсе пăхса илчĕ ман çине Иоаким Степанович, анчах эп ответлессе кĕтмерĕ, вăраммăн сывласа илчĕ те:—Мунчаларан,— терĕ.— Мунчала склачĕ те, чăпти те пире пит юрарĕç.

Ку сăмахсем хыççăн ман умра чăптаран туса сăрланă чăваш сурпанĕ те питĕ илемлĕн туйăнса кайрĕ. Вăл çирĕммĕш çулсенче театрта сценă икĕ енĕпе çакăнса тăратчĕ.

— Пĕтĕм декорацие чăптаран тума пултарнă художник — вăл пирĕн тусăмăр — Константин Васильевич Васильевчĕ. Чыс та мухтав ун пек çынсене! Пиравăртан хĕсĕкчĕ ун чухне, мунчала çителĕклĕччĕ. Чăваш правительстви Шупашкара куçнă вăхăтра пирĕн столицăра театр валли юрăхлă çурт пулман. Атăл хĕрринче ларакан пĕр пысăк мунчала складне кĕрсе пăхрăмăр та — килĕшрĕ пек туйăнчĕ. Çĕрсе кайнă курăс юлашкине хамăр алпа кăлара-кăлара ывăтса, çурта тасатрăмăр, сценă валли çĕр чавăрмăр, тăприне те хамăр йăтрăмăр. Тин кăна ура çине тăнă чăваш правительстви пире пултарнă таран пулăшу пачĕ, вара театр усăлчĕ. Ним çук çĕрте — Чăваш академи театрĕн никĕсĕ пулса тăчĕ. Пĕлме кирлĕ çакна хальхи çамрăк артистсем... Унтанпа хĕрĕх çул ытла иртрĕ ĕнтĕ, хамăр та кăвакартăмăр... Халĕ мĕнле савăнса ĕçлемĕн: тем пысăкăш дворец туса лартнă хула варринче... Эх, çитмĕл çулта мар пулсан, куççем витĕртерех курас пулсан, хăлхасем лайăхрах илтес пулсан — тен, эпир те çав чаплă театрта ĕçленĕ пулăттăмăр... Çапла вĕт, Петĕр Микулайчча?.. Хехе-хе!..

Чăнах та, мĕн тĕрлĕ йывăрлăх курман пулĕ пирĕн совет халăхĕ хăй ирĕклĕхе тупнă ĕмĕр пуçламăшĕнче. Нимĕнле усал вăй та ÿссе чечекленме чарайман ăна, халăх хăй телейĕшĕн пуçне хума та хатĕр пулнă.

Астăватăп, Октябрьти Социализмлă аслă революци пулса иртсен, Иоаким Степанович пире, Хусанта вĕренекен çамрăксене, пуçтарчĕ те театр ĕçне пуçарма чĕнчĕ. Эп ун чухне гимназиреччĕ, вун çиччĕре кăначчĕ. Хусанти оперă театрĕнче статист шутĕнче пулкаланă пирки сценă ĕçне питĕ юрататтăм. Иоаким Степанович малтанлăха мана А. Н. Островскин «Ху пурăнас тенĕ пек ан пурăн» драминче Ерёмка рольне вылямa пачĕ. Питĕ савăнтăм. Ку спектакле Хусан купцисен клубĕнче лартрăмăр. Пьесине, вырăс пурнăçĕнчен илнĕскере, эпир чăвашлатса вылярăмăр. Пирĕн чи малтанхи артисткăсем — О. И. Ырзем (Даша рольне вылякан), Е. Т. Терентьева (Груша рольне вылякан) — каснă лартнă чăваш ялĕнчен килнĕ хĕрарăмсемччĕ. И. С. Максимов-Кошкинский Петĕр рольне питĕ ăста выляса пурсăмăра та хытă тĕлĕнтерчĕ. Эпир выляни те курса ларакансене питĕ килĕшнĕ. Декораци — чăн-чăн чăваш пÿрт ăшчикки. Пĕрене çурăкĕсене çав тери ĕненмелле тунă пирки, унта таракансем пур пекех туйăнатчĕ. Вăл хушăксенчен таракансем тытнă пек туса, халăхх култараттăм (тур çырлахтăрах халь ун пек вылясран!). «Ай тур-тур, ку туратлă пĕренесене епле тума пĕлнĕ-ши?»— тетчĕç куракансем. Çавăнпах пулĕ, Ева Терентьева пÿрт кĕтессине пырса ĕсĕклес вырăнне стена çумне лăпчăнсах макăра пуçларĕ. Стена-декораци сарлака пир кăначчĕ. Çавăнпа та Ева Терентьева кăшт кăна çĕре персе анмарĕ, кĕмĕл укçа çакса тунă йывăр хушпăвĕ çапах пуçĕнчен хывăнса ÿкрĕ... Шăп ял кулли пулчĕ, анчах курса ларакансем пĕртте кулмарĕç. «Ах, апăрша!»—тени кăна илтĕнчĕ. Вĕсем çав тери юратса пăхнă иккен Ева Терентьева выляннине.

Çав вăхăтри «артистсене» аса илсе Иоаким Степанович çапла каларĕ:

— Хастар чунлă çамрăксем театр ĕçне пуçарма пулăшрĕç. Пьесисене кам куçарнине те лайăххăн пĕлместĕмĕрччĕ: пĕри пуçлать, тепри пулăшать — тăлмачă пĕтĕм труппă пулса тăрать.

Чăнах та, «Ху пурăнас тенĕ пек ан пурăн» драмăсăр пуçне 1918 çулта тата темиçе пьесă вырăсларан куçарса лартнăччĕ: «Кречинский туйĕ», «Хресченсем», «Ĕç тупайманнисем», «Çавăнтан пулать усалли» т. ыт. те, анчах кам вĕсен тăлмачĕ — тĕрĕссипе калама çук. Макарова, Порфирьева, Катнуй, Максимов (Кошкинский), эпĕ те куçарнăччĕ. Малтанхи пьесăсенче кашнинчех тĕп геройсен ролĕсене Иоаким Степанович хăй вылятчĕ. Театр ĕçне пуçарса яракансен ячĕсем чылайăшĕ историне кĕрсе юлаймарĕç, хăшĕ-пĕрисем Совет влаçĕшĕн кĕрешсе пуçĕсене хучĕç.

Шуррисем Хусана çавăрса илсе пуçласан, Чăваш театрĕнче ĕçленĕ артистсемпе артисткăсенчен нумайăшĕсем тăван ялĕсене тухса кайрĕç, теприсем, хĕç-пăшал тытса, шуррисемпе çапăçма ăсанчĕç. 1918-мĕш çулта, кĕркунне, Иоаким Степанович 5-мĕш Армин Политотделĕ çумĕнчи Чăваш уйрăмĕн начальникĕ пулса тăрать. Хусана шуррисенчен хăтарсан ялсене кайса пĕтнĕ юлташĕсене, кашни патнех телеграммăсем ярса, вăл тепĕр хут хăй тавра пуçтарчĕ. Ку шутра Константин Васильевпа эпĕ те пултăм.

Çавăн чухнехи пĕр эпизода хальхи пек астăватăп. Политотделтан ман ятпа килнĕ телеграммăна алла тыттарма хамăр ялтан (Кудемертен) çирĕм çухрăма кĕрлеттерсе пычĕç. Эп ун чухне Чашлама пуссинче пулнă, тăлăха юлнă аппана тырă акса пама кайнăччĕ. Телеграммине вуласа пăхсан, аппа хăраса ÿкнĕ. Эпĕ те пăшăрхантăм. Мĕн пирки чĕнеççĕ? Кам патне?..

Çак иккĕленнĕ шухăшпах Хусана çитрĕм.

Вознесенски урамĕ. Калягин çурчĕ. Иккĕмĕш этаж. Кĕретĕп. Сулахай енче гимнастеркăллă вăрăм та çинçешке çын ларать, темĕн çырать. Урăх никам та çук.

— Эсир мĕнле ыйтупа, юлташ?— ыйтрĕ çак çын манран.

Эпĕ пĕр сăмахсăрах телеграммă кăтартрăм.

— Ларăр пăртак. Максимов юлташ часах килет,— терĕ те каллех хăйĕн ĕçне тытăнчĕ. Ку çын Василий Алексеевич Алексеев пулнă иккен (каярахпа вăл Коммунистсен партин Чăваш Обкомĕн секретарĕнче ĕçленĕччĕ). Чăнах та, кĕçех сылтăм енчи пÿлĕмрен, вăрăм çÿçне якаткаласа, кĕрнеклĕ кăчча тухрĕ, сухалне тин çеç хырнă пулмалла—сăмси аяккинчи лаптăк тур паллине пудрăпа ытларах шуратни палăрать. Çийĕнче ун — кăвак пуставран çĕленĕ вĕр-çĕнĕ френч, чĕркуççине çăт тытакан галифе. Ату вырăнне вăл хура

сем те ĕне сăвакансенчен юлмаççĕ. Тÿрех калас пулать, пирĕн колхозра общественлă выльăх-чĕрлĕх ĕрчетес тата унăн тухăçлăхне хăпартас тĕлĕшпе çамрăксем тĕп вăй пулса тăчĕç. Çамрăксен пултарулăхне кура ваттисем те, колхоз ĕçĕнчен пăрăнса пурăннисем те пикенсех ĕçлеме пуçларĕç. Сăмахран, Агрипина Петровăна илĕр: ку таранччен вăл хăйĕн хуçалăхĕпе çеç интересленнĕ, халĕ çулталіăк хушшинчех кайăк-кĕшĕк фермине çĕклесе ячĕ. Çапла вара, колхоз ĕçченĕсем тăрăшнипе пирĕн артель кăçал районри малта пыракан колхозсен ретне хутшăнчĕ, выльăх-чĕрлĕх апачĕ хатĕрлес тĕлĕшпе республикăра чаплă колхозсемпех танлашрĕ.

Диктор. Эсир хамăр районри «Çăлтăр» колхоз председателĕн Данилов юлташăн сăмахне итлерĕр... Тепĕр минутран — концерт.

Крахьян шывланнă куçне саппун аркипе шăлать.

Тарье (Крахьян куçне шăлнине курса). Крахьян, сана мĕн пулчĕ? Макăратăн мар-и?

Крахьян. Макăрмастăп, Тарье... Хĕпĕртетĕп... (Хăй çаплах куçне шăлать.) Мĕнле хĕпĕртес мар-ха?.. Мана та ырă ятпа асăнчĕ вĕт Захар Захарыч...

Акакий. Ятлă çын пултăн ĕнтĕ... Халь сана пĕтĕм район пĕлет.

Тарье. Чăнах та, Крахьян хур-кăвакала пăхма ăста... Ахаль мар ăна кайăк-кĕшĕк ферми пуçлăхĕ турăмăр...

Акакий. Халь ĕнтĕ сана, Агрипина Петровна, Кăчака Куçми качча илетех!..

Крахьян. Пит кирлĕ мана Куçма пек кахалсем... (Вăр-вар тухса каять.)

Акакий. Ара, ку çиленчĕ пулас?.. Нимех те каламарăм-çке...

Тарье. Эх, эсĕ те çав... Ватăлмаллипех ватăлтăн пулас... Нимĕн те асăрхамастăн.

Акакий. Мĕн асăрхамалла ман?

Тарье. Ара, Крахьян Захар Захарыча юратса пăрахнă...

Акакий. Э-э-э! Апла эпĕ евчĕ пекки пултăм пулать... Захар Захарыча ун патне хваттере куçма эпĕ ÿкĕтлерĕм. Ак, тамаша!

Тарье. Эс киле пыратăн-и, Акакий Семеныч?

Акакий. Пыратăп... Эккей! Чăнах та ватăлтăм пулас. (Пурте каяççĕ.)

Диктор. «Çăлтăр» колхозăн художествăллă пултарулăх коллективĕн концертне пуçлатпăр. Микрофон умĕнче клуб заведующийĕ Василий Кудряшов хут купăспа халăх кĕввисене каласа парать.

Хут купăспа чăваш кĕвви калани илтĕнет. Татюк чупса кĕрет.

Татюк. Васса! Пирĕн Кăтра Васса! (Скамье çине ларать, радио итлет.)

Кăшт каласан, кĕвĕ улшăнать: «Пĕчĕк çеç путене» кĕвви янраса каять. Татюк юрă ритмĕпе пăркаланса илет те юрласа ташлама тытăнать:

Пĕчĕк çеç путене
Кукурузă юратать!
Юратать, юратать,
Калама çук юратать!..

Ташласан, ташласан сценă хыçĕнче Петюк сасси илтĕнет: Татюк, Татюк!

Татюк ташлама чарăнать те скамье çине ларать. Петюк сценă çине тухать.

Петюк. Эс мĕн туса ларатăн кунта? Кас пулнине курмастăн им?

Татюк. Радио итлетĕп...

Петюк. Марш киле!..

Татюк. Пичи, кăшт итлем-ха... Васса хут купăс калать... Ой, мĕнле-ха ку? Эп анчах Вассана куртăм-иç... Вĕсем паркра çÿретчĕç... (Аллипе кăтартса.) Кунта та Васса калать, унта та Васса калать... Пичи, мĕнле-ха капла?

Петюк. Эсĕ те... Хальччен çавна та пĕлместĕн... Ăна малтанах магнитофонпа çырса илеççĕ... Пирĕн клуба килсен çырчĕç.

Татюк. Ай-яй, интереснă-çке... Эп юрланине çырса илме пултараççĕ-и, пичи?

Петюк. Кама кирлĕ эс юрлани? Марш киле... (Иккĕшĕ те тухса каяççĕ.)

Диктор. Халĕ Мария Ивановăпа Варвара Васильевна дояркăсем кĕсле калаççĕ.

Икĕ кĕслепе лирикăллă кĕвĕ калани илтĕнет.
Сцена çине Крахьян кĕрет. Куракансем еннелле пăхать.

Крахьян. Машинă килни курăнмасть... Апат та писрĕ, сăмавар та вĕрерĕ... Мĕншĕн нумай тытăнса тăчĕ-ха районра? (Ларать.) Эх, Захар Захарыч! Сисместĕн эс, курмастăн... Манран çын тума пĕлтĕн, анчах ман чĕрене парăнтарнине пĕлместĕн... (Пауза.) Эпĕ те çав... Анлă та тÿрĕ

гетрӗ тӑхӑннӑ. Пушмакне халь кӑна ҫутатнӑ пулмалла — ирхи хӗвел ҫутипе илемлӗн йӑлтӑртатать. Френч айӗнче сӑран кобурӑ ҫакӑнса тӑрать.

Вӑл тӳрех Василий Алексеевич патне пычӗ. Леш телеграммӑна кӑтартса ман ҫинчен каларӗ пулас — иккӗшӗ те ман еннелле ҫаврӑнса пӑхрӗҫ. Темшӗн, шарт сикрӗм. Кошкинский?!. Ҫӑмламас чӑваш ачи, художник-режиссер — политотдел уйрӑмӗн начальникӗ! Пыр та калаҫ ӗнтӗ унпа! Темшӗн кӑшт шиклентӗм, чӗре сиксе тапа пуҫларӗ. Мӗн ӗҫпе чӗннӗ-ши мана ку хӑрушӑ начальник?!. Паллах, театр ӗҫӗпе мар.

— Усӑп Петӗрне — салам,— терӗ те хайхи начальник мана ал пачӗ.

— Комиссар юлташ, Эсир чӗнтернипе эпӗ паян ирхине кунта килсе ҫитрӗм,— хӑюсӑр саспа рапортланӑ пек каларӑм.—Мӗн ӗҫпе чӗннине пӗлместӗп.

— «Эсир?!»..   Ха-ха-ха-ха! «Эсир»... комиссар эппин... Ха-ха-ха-ха!.. Вара ман сана та «Эсир» тесе чӗнес-и, Петӗр Микулайччӑ? Ха-ха-ха-ха!.. Итле-ха, Василий Алексеевич, театрта вылянӑ чух хӑш чухне пӗр-пӗрне «амӑш ачӗпе» те чӗнеттӗмӗр, халь... Ха-ха-ха-ха!.. Пыр та калаҫ Кудемер ачипе! Ха-ха-ха-ха!..

«Кречинский туйӗнче» Расплюев рольне вылянӑ чух Иоаким Степанович шӑп ҫапла каҫса кайса кулатчӗ. Хам та, тӳсеймесӗр вара, кулса ятӑм (ырӑ ӗҫпех чӗннӗ пуль-ха, тесе шухӑшларӑм).

Эпир калаҫнӑ вӑхӑтра юнашар ҫурт хуҫи кӗрсе тӑнӑ иккен, Василий Алексеевичпа тем ҫинчен аллисемпе сулкаласах калаҫать.

— Мӗн кирлӗ ӑна?— хыттӑн ыйтрӗ Максимов-Кошкинский, ҫурт хуҫи кӑшкӑрашнине илтсен. Ҫав вӑхӑтра, те пӑшалне чипертерех вырнаҫтарас тесе, Иоаким Степанович сылтӑм аллипе кобурине уҫрӗ (хӑнӑхнипе те пулма пултарать, ун чухнехи самана канӑҫсӑрччӗ). Сиссе те юлаймарӑмӑр, жалобӑ парас вырӑнне ҫурт хуҫи тухса та вӗҫрӗ.

Вӑл мӗншӗн килнине Василий Алексеевич каласа парсан тин пӗлтӗмӗр. Ҫӗрле, вите алӑкне ҫӗмӗрсе кӗрсе, такамсем унӑн пилӗк чӑххипе пӗр автанне вӑрласа кайнӑ имӗш. Ку—салтаксен ӗҫӗ, тесе, ҫӑхав пама килнӗ-мӗн ҫав хуҫа. Ҫакна илтсен, Иоаким Степанович чӑнах та револьверне туртса кӑларчӗ.

— Мерзавец!— терӗ, хаяррӑн кӑшкӑрса.— Хӗрлӗ гвардеецсен ятне ҫӗртме пӑхать, буржуй! Еппе хӑйса калана вӑл ку сӑмахсене!— Шӑп Геннадий Несчастливцев рольне вылянӑ чухнехи пекех каларӗ Иоаким Степанович.—Куратӑн-и, Совет влаҫне епле юратаҫҫӗ вӗсем?!. Шуррисем килсен, соборта кӗлӗ тутарнӑ, мӑнкун юрри юрланӑ. Халӗ пирӗн ҫар ҫыннисем ҫинчен элек сарса ҫӳреҫҫӗ. Персе пӗтермелле йӗксӗксене!

Хаяррӑн каланӑ пулсан та, Иоаким Степанович сӑмахӗсем, темшӗн, пӗрре те хӑрушӑн туйӑнмарӗҫ мана, спектакльти пӗрпӗр монолог пек ҫеҫ туйӑнчӗҫ. Кайран иксӗмӗр пӗрле пулнӑ чухне те вӑл тепӗр чух «хӗрсе» каятчӗ, анчах часах сивӗнетчӗ.

— Ҫын ҫук. Кампа ӗҫлес!— тулхӑрса каларӗ, ман умма пырса тӑрса.—Хаҫат каларма шут тытрӑмӑр —«Чухӑнсен сасси». Тавай, тытӑн ӗҫлеме. Ундрицов та (Ахах) пирӗн пата куҫрӗ, Ҫеҫпӗл те сӑмах пачӗ, Костя Васильев та килет, ун патне те телеграммӑ янӑ... Театр ӗҫне те тепӗр хут чӗртсе ярас тетӗп...

Ҫакна илтсен, иккӗленсе тӑмарӑм:

— Эпӗ хатӗр, комиссар юлташ!— терӗм.

Кун хыҫҫӑн каллех ахӑлтатса култӑмӑр. Ҫапла пуҫланчӗ театрӑн тепӗр тапхӑрӗ.

Анчах Ӗпхӳ хулине шуррисенчен туртса илсен, Иоаким Степановича 5-мӗш Армин штабӗпе пӗрле Ӗпхӳне куҫарчӗҫ. Театр ӗҫӗ вӑхӑтлӑха каллех чарӑнчӗ. Пире те, Ундрицовпа (Ахахпа) иксӗмӗре, «Чухӑнсен сасси» редакцийӗпе пӗрле ҫав хулана илсе кайрӗҫ.

Хусана таврӑнсан, Иоаким Степанович 1919-мӗш ҫулхи март уйӑхӗнче татах театр ӗҫне тытӑнчӗ. Ӑна, Наркомнац ПУР урлӑ Хӗрлӗ Ҫартан куҫарса, чӑвашсен профессиллӗ театрне тума хушнӑ. Вара пирӗн театр, Наркомнац ҫумӗнчи Чӑваш тӗп пайӗнчен укҫа илсе тӑрса, йӗркеллӗ ӗҫлеме пуҫларӗ. (Унччен чӑваш артисчӗсем шалу илсе курман, урӑх ӗҫпе тӑранса пурӑннӑ). Вӑл вӑхӑтра спектакльсенче Иоаким Степанович ҫак рольсене, ман шутпа, уйрӑмах питӗ ӑста вылятчӗ: Н. В. Гоголӗн «Авлану» комединче Кочкарев рольне, «Ревизор» комединче — Хлестаков рольне; Шиллерӑн «Хаярлӑхпа юрату» трагединче Вурм рольне (Фердинанд рольне те вӑлах вылянӑччӗ); А. В. Луначарскин «Король сухалне хыраканӗ» ятлӑ драмӑра сухал хыракан рольне т. ыт. те. Мольер ҫырнӑ комедисене те Иоаким Степанович юратса лартатчӗ, хӑй те кашни спектакльтех вылятчӗ.

Йӗри-тавра Совет ҫӗршывне тӑшмансем хупӑрланӑ пулсан та, пирӗншӗн, ҫамрӑксемшӗн, ытарайми романтикӑллӑ тапхӑр пулнӑ ҫавӑн чухне. Ҫимелли ҫуккишӗн пӑшӑрханман, пушмак-тумтирсем саплӑклӑ пулнишӗн те хуйхӑрман. Лайӑх пурнӑҫ пуласса ӗненнӗ.

Пирӗн куҫса ҫӳрекен театр профессиллӗ труппӑ шутне кӗчӗ: тӗрлӗ клубсенче (пуринчен ытла «Ампир» ятлӑ кино-театр пулнӑ ҫуртра), Хӗрлӗ Ҫарӑн часӗсенче тӑтӑшах Иоаким Степановичпа пӗрле вылятӑмӑр. Пӗрле ясмӑк яшки ҫиеттӗмӗр, чей те сахӑрпа ӗҫеретчӗҫ пире хӗрлӗ армеецсем. Ялсем тӑрӑх ҫӳренӗ чух хресченсене Хӗрлӗ ҫар валли ҫӑпатасем ытларах тума та сӗнеттӗмӗр.

1920-мӗш ҫулта Атӑл тӑрӑх гастрольте ҫӳрени уйрӑмах асра юлчӗ. Ун ҫинчен Иоаким Степановичпа иксӗмӗр, тӗл пулсассӑн, куҫҫульленсех каласатпӑр. Чӗмпӗрпе Самар театрӗсенче вылянӑ, унти Хӗрлӗ Ҫар чаҫӗсенче хамӑр пултарулӑха кӑтартни — пирӗншӗн ӗмӗрне те манӑҫмӗҫ. Ун чухнехи пек хӗпӗртесе-савӑнса хамӑра йышӑннине эпир нихҫан та курман. Пристаньсенче пӑрахут валли хамӑрах вутӑ хатӗрлесе ҫӳренӗ пулсан та, вырӑнта аптӑрасан та, ҫӑпаталлӑ пассажирсем хушшинче чӑваш халӑх юррисене пирӗн артистсем савӑнӑҫлӑн юрласа пынине еплеха манӑпӑр?!.

Акӑ халӗ те Иоаким Степанович, сасартӑк ура ҫине тӑрса, ахӑлтатса ячӗ:

— Вӑт, мур илесшӗ!.. Хе-хе-хе-хе!.. Леш.. пирӗн «волгарь»— Иван Андреевич Шевле спектакль хыҫҫӑн президент тумӗпе урам тӑрӑх мӑнаҫлӑн утса пынине астӑватӑн-и, Петӗр? Ӑҫтан ҫав шухӑш пырса кӗнӗ унӑн пуҫне!.. Хе-хе-хе-хе! Халӑх аякран ҫул парать вӗт, эсреле,—кулать Иоаким Степанович, куҫҫулне тутӑрпа шӑла-шӑла.

Мӗн шухӑшланӑ-ши, чӑнах, Самар хулинчи ҫынсем ҫав камитле хӑтланни ҫинчен? «Хаярлӑхпа юрату» трагедине кӑтартнӑ хыҫҫӑн, темӗнле шухӑшпа, Иван Андреевич Шевле хӑна ҫуртне ҫитиччен гримне ҫуса тасатмасӑр, президент тумне хывмасӑр пычӗ. Аллинче — президент влаҫне пӗлтерекен чаплӑ туя, пуҫӗнче — кӑтра шурӑ ҫӳҫлӗ вӑрӑм парик. Пырать урам тӑрӑх танклаттарса пирӗн паллӑ артист Шевле!

— Таланчӗ пурччӗ ҫавӑн, шельмӑ,— Шевлене ырласа илчӗ Иоаким Степанович, кулма чарӑнса.— Асту-ха, Несчастливцев рольне епле вылятчӗ вӑл: вӑрӑмскер, вӑйлӑскер Аркашкӑна ӗнсерен ярса илетчӗ те, леш вара: «Геннадий Михалч, Геннадий Михалч»— текелесе, урисене мулкач пек хутлатса, ҫакӑнса тӑратчӗ... Хе-хе-хе-хе!

Аркашкӑ рольне Иван Васи-

ҫул пур ҫӗрте кукӑр-макӑр сукмакпа ҫӳренӗ. (Аякра машинӑ кӑшкӑртни илтӗнет). Ах, тур, тур! (Сиксе тӑрать.) Килет... (Ӑҫтан килнӗ ҫавӑнталла хӑвӑрт тухса каять.)

Диктор. Халӗ «Ҫӑлтӑр» колхоз трактористки Марина Семенова Герман Лебедев композиторӑн юррине юрласа парать.

Кӗмӗл кӗпер хыврӗ уйӑх пӗвере,
Мӑшӑр карлӑкне вӑл хучӗ
ылтӑнран.
Мӑшӑрпа утмашкӑн ҫамрӑк ӗмӗре
Юрату кӗперӗ хыврӑм кӑмӑлтан.
Илӗртӳллӗ кӗҫӗр ҫӑлтӑрсен кулли,
Шыв таппи хӑпарчӗ ҫыранпа
пӗртан.
Ах, сисетӗп, туйӑм ҫавнашкал
тулли,
Юрату ҫӑл куҫӗ хамӑрӑн пуртан.
Усӑ ҫил чӗтренчӗ сӑмӑл ҫулҫӑллӑ,
Сывлӑшӗ ӳксен те каҫӗ сивӗ мар.
Ӑшшине пиллерӗ пирӗн кун-ҫула
Юрату кӑварӗ ӗмӗрлӗх кавар.
Кӗмӗл кӗпер хыврӗ уйӑх пӗвере,
Мӑшӑр карлӑкне вӑл хучӗ
ылтӑнран.
Мӑшӑрпа утмашкӑн ҫамрӑк ӗмӗре
Юрату кӗперӗ хыврӑм кӑмӑлтан.

Юрланӑ вӑхӑтра Маринепе Иван алла-аллӑн тытӑҫса сцена ҫине кӗреҫҫӗ, скамье ҫине ларaҫҫӗ, итлеҫҫӗ. Паузӑ.

Иван. Ҫав тери кӑмӑллӑ юрлатӑн эс, Марине. Чӗренех пырса тивет. Чӑн-чӑн актрисӑ пекех...

Марине. Пекех анчах ҫав... Оперӑ актриси пулма вӑйлӑ сасӑ кирлӗ...

Каллех итлеҫҫӗ. Паузӑ.

Марине. Ҫапах та эпӗ телейлӗ, Ваня...

Иван. Ҫук, эпӗ санран та телейлӗрех...

Марине. Мӗншӗн?

Иван. Эсӗ манпа юнашар...

Марине. Эсӗ те манпа юнашар...

Юрӑ вӗҫленет.

Диктор. Ҫакӑнпа районри радиоузел хайӗн передачине вӗҫлет. Ырӑ каҫ пултӑр, юлташсем!

Сценӑ ҫине Ваҫҫапа хӗрсем кӗреҫҫӗ. Пӗр енче Варук, тепӗр енче Марук. Маринепе Иван вӗсене курмаҫҫӗ. Ваҫҫа вӗсем хыҫне пырса хут купӑсне туртса ярать. Лешсем шартах сикеҫҫӗ. Пурте кулаҫҫӗ. Ваҫҫапа хӗрсем юрласа яраҫҫӗ.

Эх, Иван, эх, Иван,
Эс туйна хӑҫан тӑван?

Маринепе Иван пӗр-пӗрин ҫине пӑхса илчӗҫ. Чӗнмеҫҫӗ.

Ваҫҫа. Илтрӗн-и, Иван?

Иван. Илтрӗм те-ха... Анчах малтан сан туйна тумалла пулӗ... Эс манран аслӑрах...

Ваҫҫа. Тӗрӗс, эп санран аслӑ... Виҫӗ кун маларах ҫуралнӑ... Анчах ман пӗр чӑрмав пур: кама качча илмеллине пӗлместӗп. Варук та дояркӑ, Марук та дояркӑ. Иккӗшӗ те маттур, иккӗшӗ те калама ҫук чипер...

Варук. Сан виҫҫӗмӗш ҫук-и тата?

Марук. Виҫҫӗмӗшӗ пурччӗ те, урӑххине юратать...

Ваҫҫа. Ҫитӗ, хӗрсем, палкама...

Варук. Тӑс-ха, Ваҫҫа, купӑсна...

Ваҫҫа ташӑ кӗвви калама пуҫлать. Марукпа Варук ташлаҫҫӗ. Председатель кӗрет.

Председатель. Акӑ вӗсем ӑҫта... Эпӗ сире савӑнӑҫлӑ хыпар пӗлтерме килтӗм.

Пурте. Мӗнле хыпар?

Председатель. Иван Григорьевича правительствӑ орденпа наградӑланӑ... Чӗререн саламлатӑп, Ваня...

Пурте сценӑ ҫине тухаҫҫӗ. Ваҫҫа «Эх, Иван» кӗввине тӑсса ярать, юрлаҫҫӗ.

Хӗпӗртетпӗр, саламлатпӑр,
Эсӗ тивӗҫ мухтава.
Сӗт суса эс пултӑн паттӑр,
Кайса килтӗн Мускава.
Чапу пултӑр таврара,
Яту юлтӑр юрӑра,
Юрӑра, юрӑра
Хальхи савӑк пурнӑҫра.

Юлашки сӑмахсене юрланӑ чухне рампӑ патне пырса тӑраҫҫӗ.

Калава эпир вӗҫлетпӗр
Пурсӑра телей супса.
Ырӑ каҫ сире сунатпӑр,
Ан кайсамӑр хурласа,
Пиччесем, инкесем,
Сар хӗрсемпе каччӑсем.
Эх-эх! тантӑшсем,
Пире курма килнисем.

Чаршав.

льевич Данилов вылятчĕ, халь вăл профессор, медицинă докторĕ, Хусанта ĕçлет. Çав çулсенчи артистсенчен чылайăшĕ каярахпа паллă çынсем пулчĕç: С. П. Петров (Горский) — профессор, Шупашкарта, М. С. Пушев — инженер, Мускавра пурăнать, Ф. Д. Дмитриева (Эдюка) — педагогикă наукисен кандидачĕ, О. И. Ырзем — халăх артистки, халĕ те Чăваш академи театрĕнче ĕçлет т. ыт. те.

1920-мĕш çулхи çынсем çинчен çырнă чух, уйрăмах, Г. В. Парне режиссера тата талантлă артиста асăнмасăр иртме çук. Çавăн пекех Иван Мучи (Илларионов) юмориста, К. Е. Егорова — режиссер помощникне,— ир вилсе выртнă чăваш ачисене, «йывăр тăпрăр çăмăл пултăр» теес килет.

— 1920-мĕш çулсенче театрта ĕçленĕ хĕрарăмсенчен ман пуринчен ытла Дарья Кузьминична Кузьминана асăнас килет,— терĕ Иоаким Степанович.—Иваново ялне пырса кĕрсен, пире çывăхри тăвансене йышăннă пекех хăна турĕç. Дарья Кузьминичнăна хĕрарăмсем килĕрен киле илсе çÿретчĕç, тем тĕрлĕ авалхи юрăсем юрласа паратчĕç. Хăшĕ савăннипе макăратчĕ... Астăватăн-и, Петĕр?

Чăнах та ĕнтĕ, çав Иваново ятлă ялта (Куйбышевран 50 çухрăм анатарах) артистсене питĕ хисеплерĕç. Унта пире Шайбин учитель илсе кайрĕ. Чăваш çĕршывĕнчен тахçан-тахçанах куçса килнĕ чăвашсем кунта уйрăм ялăн пурăнаççĕ, йăли-йĕрки те пирĕн патăртинчен урăхларах, юррисем те пирĕнни пек мар — пит хурлăхлă. Концертла спектакль лартма пĕр сарай тупрăмăр, тислĕк-турпассене тасатса, сценă турăмăр та чăваш искусствине кăтартрăмăр. Эпир пырса кĕриччен нихçан та вĕсем спектакль тенине курман, чăваш халăх юррисене хорпа юрланине илтмен. Çавăнпа та хытă тĕлĕнчĕç, хытă савăнчĕç пирĕн концерта пырсан.

Гастрольтен таврăнсан, 1920-мĕш çулхи июнь уйăхĕнче, мана Хĕрлĕ Çара илчĕç. Максимов-Кошкинскипе пĕрле Хусантан Шупашкара каяймарăм вара. Çартан мана правительствă указĕ тăрăх медицина факультетне вĕренме ячĕç. Ирĕксĕрех театр ĕçĕнчен уйрăлма тиврĕ (хĕрлĕ армеецсен клубĕнче кăна спектакльсем лартса пурăнтăм).

1927-мĕш çулта, çуркунне, эпĕ клиникăра ĕçленĕ вăхăтра Хусана Максимов-Кошкинский пырса çитрĕ. Вăл «Хура юпа» ятлă фильм ÿкерме шут тытнă пулнă, мана Тевлет рольне выляттарасшăн. Эпĕ нумай шухăшласа тăмарăм — килĕшрĕм. Каярахпа Шупашкара та куçрăм, тепĕр хут театрта ĕçлеме тытăнтăм (медицинă ĕçне те пăрахмарăм). Çапла вара, Иоаким Степанович хистенипе эпĕ каллех театра таврăнтăм, тăватă çул режиссерта ĕçлерĕм.

Вăл вăхăтра Иоаким Степанович кинопа интересленме пуçларĕ. Сценарисчĕ те, режиссерĕ те хăех пулса, вăл темиçе кинофильм турĕ. «Атăл пăлхавçисем», «Сар пике», «Хура юпа» — çак картинăсем Чăвашкино историне кĕрсе юлма тивĕçлĕ. Вĕсенче, кашнинчех, Иоаким Степанович арăмĕ—Тани-Юн тĕп героиньă рольне питĕ аван вылятчĕ.

— Шель, Чăвашкино çуралнă-çуралманах сÿнсе ларчĕ. Ман хыççăн ку ĕçпе никам та аппаланмарĕ. Питĕ кирлĕ ĕç вăл. Ăна тепĕр хут пуçарасса шанас килет,— кăшт пăшăрханса пĕлтерчĕ хăйĕн сăмахне Иоаким Степанович.

* * *

Иртнĕ вăрăм пурнăç çинчен тул çутăлма пуçличченех калаçса лартăмăр Кувшинкăри вăрман хÿттинче. Пурне те хут çине ÿкерме çук. Такăр çул пулман çамрăк чăваш театрĕн: национална элементсем те хăш чухне чăрмав кÿнĕ ăна, анчах В. И. Ленин кăтартса панă çултан вăл нихçан та пăрăнман. Кам савăнмĕ халь чăваш совет литературипе искусстви çулран çул хăватлăн аталанса пынине хăй чунĕпе туйса, куçĕпе курса тăнă чух! Ырă ятпа епле асăнмăн ку ĕçе пуçарма вăй-халне хĕрхенмен çынсене? Вĕсенчен пĕри, паллах, Иоаким Степанович Максимов-Кошкинский. Вăл кăçал, сентябрь уйăхĕнче çитмĕл çул тултарчĕ. Унăн ĕçĕ, паянхи çамрăксемшĕн чаплă тĕслĕх пулса, çĕнĕрен те çĕнĕ çентерÿсем тума хавхалантарса тăрать. Çавăнпа та ăна, Чăваш халăх артистне, паллă драматургне, 70 çул тултарнă ятпа чун-чĕререн çапла калас килет:

— Пархатарлă ĕçÿшĕн тавтапуç сана, хаклă Иоаким Степанович! Вăй-халу çитнĕ таран, куçу курнă таран татах эс тăрăш. Халăхăмăра çĕнĕ произведенисемпе савăнтар. Сывлăху вăраха пытăр. Ĕмĕрÿ вăрăм пултăр.

П. ОСИПОВ,
драматург, Чăваш АССР искусствисен тава тивĕçлĕ деятелĕ.

ЧĂВАШ КАВИРĔ

Лапсарти кавир тĕртекен фабрикă Шупашкартан Канаша каякан мăн çул хĕрринче вырнаçнă. Икĕ хутлă чул çурт аякранах чăлт шуррăн курăнса ларать. Унти цехсенче халь монтажпа оборудовани ĕçĕсем пыраççĕ. Çÿлти хутра кавир тĕртекен станоксене вырнаçтарнă та ĕнтĕ. Фабрикăра çичĕ çуллăх вĕçленнĕ тĕле 1000 тăваткал метр çăм кавир, 4000 тăваткал метр çăм палас тата 50.000 метр чухлĕ пир-авăр паласĕн тăрăхĕсене тĕртсе кăларма палăртнă. Паллах ăна пурнăçлама çамрăк коллективăн сахал мар вăй хума тивет. Производствă заведующийĕ Дмитриев юлташ, фабрикăн малашлăхĕпе паллаштарнă май, кавир ăстисем çинчен чунтан хавасланса калаcа парать.

Кунти коллективра Ольга Захаровăна пурте аван пĕлеççĕ. Хĕр çак предприятине хута янă кунтанпах фабрикăра ĕçлет. Ольгăн чăнах та ылтăн алăсем. Чăвашсен ытарайми илемлĕ тĕррисем ĕçчен хĕре мĕн ачаран илĕртсе тăнă. Вăл эрешлĕ тĕрĕсен поэзийĕнче хăйĕн савăнăçĕпе чун киленĕвне тупать. Пĕр вăхăт Ольга Альгешри «Паха тĕрĕ» артельте тĕрĕçĕре ĕçленĕ. Лапсарта кавир тĕртекен фабрикă уçăлсанах вăл Ижевск хулине вĕренме кайнă, унтан хăйĕн ĕçне ăста пĕлекен ковровщицă пулса таврăннă. Халĕ вăл тĕртнĕ кавирсене куратăн та куç умне çаран çинчи чĕрĕ чечексем тухса тăнă пек туйăнса каять. Вĕсем симĕс, кăвак, хĕрлĕ, кĕрен, тĕрĕсрех каласан, çуллахи капăр чечексен пур тĕсĕсемпе те чуна илĕртеççĕ. Хĕрĕн ĕçри пултарулăхне кура ăна производствă мастерне уйăрса лартнă. Ольга Захарова хăйĕн паха опычĕпе çамрăк ковровщицăсене тимлĕн паллаштарать, вĕсене те хăй пекех хÿхĕм тĕрĕллĕ кавирсем тĕртме вĕрентет.

Чÿречесенчен хĕвел шевлисем пайăркаланса кĕнĕ вăхăтра кавир ăстисем стансем хушшинче ăсасене ăмăртмалла вылятнине курса тăма уйрăмах илемлĕ. Асамат кĕперĕн чи хитре пайăркисенчен кăна суйласа кавирсем тĕртеççĕ тейĕн. Пин-пин тĕвĕсем капăрлатса тĕвĕлет ковровщицă. Анчах çипрен çип хушăнса пыракан кавир эрнесем иртсен çеç стан çинче йăлкăшма, çисме тытăнать. Пĕлесчĕ, мĕн тери савăнăç кÿрет вăл ковровщицăна, капăр тăрăхсене тĕртсе пĕтерсен...

Тĕслĕхшĕн чăваш хĕрĕсем вырăссен «Русская цветочная», азербайджансен «Карабах», грузинсен, молдавансен тата ытти халăхсен чи шукăль кавирĕсене суйласа илнĕ. Çавăн йышши кавирсем тĕнче рынокĕсенче те чи пахисем, чи капăррисем шутланаççĕ. Чапа тухнă тĕрĕ ăстисем йывăрлăхсенчен шикленсе ÿкмен, вĕсем ĕçе чи кăткăс та капăр ĕлкесенчен тума пуçланă.

Вăтам Азипе Кавказ тăрăхĕсенчи ковровщицăсем мĕн авалтанах хăйсен чаплă ĕçĕсемпе мухтава тухнă. Чăваш кавирĕсем вĕсемпе танлашма пултарайĕç-ши-ха! Коллектив çамрăк, опыт çителĕксĕр. Акă мĕн хумхантарнă чи малтанах вĕсене. Анчах пирвайхи утăмсемех çав пăлханăва сирсе янă. Магазина кăларнă кавирсене халăх юратса тутнă. Шупашкарти универмагра пулса иртнĕ выставкă та çак шухăша тепĕр хут çирĕплетсе парать. «Чăваш кавирĕсем илем тĕлĕшпе те, пахалăх енчен те питĕ лайăх», çыраççĕ выставкăна курма пынисем сĕнÿсен кĕнекинче.

Фабрикăра чи ăста ковровщицăсем Таисия Федотова, Валя Якимова, Тамара Емельянова, Мария Васильева мĕн ачаран тĕрĕ ĕçне чунтан юратнă. Халĕ вĕсем производствăра чăваш кавирĕсен маркине татах та аванлатма тăрăшаççĕ.

Фабрикă коллективĕ çамрăк. Цех станĕсем çинче пĕрремĕш кавир тĕртсе кăларни султалăк кăна-ха. Нумай та вăхăт иртмĕ, стансем çинче чăваш тĕррисем тăрăх тунă композициллĕ кавирсем те курăна пуçлĕç. Çакна тума фабрикă коллективне пуян та капăр чăваш тĕрри сахал мар пулăшĕ.

Ÿкерчĕксенче: фабрикăри чи ăста ковровщицăсенчен пĕри Валя Якимова ĕçре (çÿлти ÿкерчĕк). Аялта — тин çеç тĕртсе кăларнă чăваш кавирне Тамара Емельяновăпа Мария Васильева ковровщицăсем тата Ольга Захарова мастер сăнаса пăхаççĕ. Нимĕн те калаймăн: лайăх!

В. ИСАЕВ.

Ÿкерчĕкĕсене автор тунă.

Джамиля

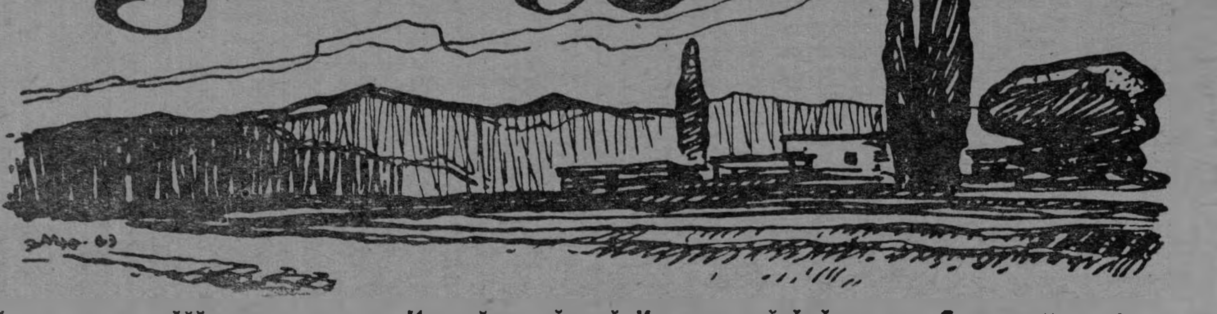

Чингиз **АЙТМАТОВ,**

Ленинла премi лауреачĕ

П о в е ç

(Пуçламăшĕ 8-мĕш номерте).

Э. Юрьев ўкерчĕкĕсем

«Тулпара * çитмĕл çичĕ çĕршыв урлă кайса ярсан та, хăйĕн хапхине шыраса тупатех. Камшăн хаклă мар вара хăйĕн çуралнă çĕршывĕ, хăйĕн халăхĕ! Акă, турă пулăшсан, германа çапса аркатăпăр, мирлĕ пурнăçпа пурăнма пуçлăпăр та, вара эсĕ те, ыттисем пекех, çемьеллĕ пулăн, санăн та хăвăн вучахунтан тĕтĕм тухма пуçлĕ!» — тетчĕç ватă аскакалсем.

Даниярăн аслашшĕсене аса иле-иле, вĕсем Данияр хăш йăхран пулнине тĕп-тĕрĕс шыраса тупрĕç. Çапла пирĕн аилта «çĕнĕ тăван» — Данияр пурăнма пуçларĕ.

Акă ĕнтĕ, Орозмат бригадир пирĕн пата, утă çулнă çĕре, хăрах урипе кăштах уксаклакан çўллĕ те кăшт курпунтарах салтака илсе пычĕ. Шинельне хулпуççи урлă çакса ярса, Орозматăн вĕттĕн юртакан лутака кĕсринчен юласшăн мар пулса, вăл сарлака утăмсемпе хăвăрт утса пычĕ. Бригадирĕ вара, Даниярпа юнашар пынă чух, хăй лутра пулнипе тата вăльт-вальт çаврăнкаланипе темле шыв чăххи пек курăнчĕ. Ун çине пăхса ачасем кулсах ячĕç.

Даниярăн аманнă ури ун чухне тўрленсех çитейменччĕ-ха, чĕркуççи тĕлĕнче авăнмастчĕ, çавăнпа та, вăл утă çулнă çĕрте ĕçлеме пултарайманнипе, ăна пирĕн пата, ачасем патне, утă çулакан машинă çинче ĕçлеме ячĕç. Тĕп-тĕрĕссине калатăп — вăл пире ытла килĕшсех каймарĕ. Нимрен малтан, пире вăл чĕмсĕр пулни килĕшмерĕ. Калаçасса Данияр сахал калаçатчĕ, калаççассăн та çав вăхăтра вăл урăххи, аякри çинчен шухăшлани, унăн хăйĕн шухăшĕсем пурри сисĕнетчĕ. Ăнланма та çукчĕ ăна, вăл хăйĕн ĕмĕтпе тулнă куçĕсемпе сана питренех пăхать, анчах курать-и вăл сана, çук-и!

— Мĕскĕн каччă, фронт хыççăн ниепле те лăпланса йĕркене кĕрсе çитеймест пулас! — тетчĕç ун çинчен.

Анчах акă мĕнрен тĕлĕнмелле: пĕрмай çавăн пек шухăша кайса çўренĕ пулин те, Данияр хăвăрт, яланах тĕп тĕрĕс ĕçлетчĕ, аякран пăхсан вăл çынсемпе хутшăнакан, уçă чунлă çын тесе шутлама пулатчĕ. Тен. тăлăх ачан йывăр пурнăçĕпе пурăнни ăна хăйĕн шухăшĕсемпе туйăмĕсене пытарма хăнăхтарнă, çакăн пек пусăрăнчăклă туса хунă! Кам пĕлет, тен, çапла та-и.

Даниярăн ик енчен кăштах пĕркеленнĕ çўхе тути яланах хупăччĕ, куçĕсем лăпкăн, салхуллăн пăхатчĕç, авăнчăк, пĕрмай хускалакан куç харшисем кăна унăн типшĕм те ялан ывăннă пек курăнакан сăн-питне чĕртетчĕç. Хăш чухне вăл, ыттисем илтме пултарайманнине илтнĕ пек, пуçне çĕклесе, хытнă пек пулатчĕ, савăн пек чух вара унăн куç харшисем çўлелле сĕкленетчĕç те, куçĕсем ăнланмалла мар савăнăçпа ялкăшма пуçлатчĕç. Кайран вара вăл вăрахчен хăй тĕллĕн кулкалатчĕ, темшĕн савăнатчĕ. Саксем пире пурте тĕлĕнмелле пек туйăнатчĕç. Ку çеç те мар, унăн йăлисенче тĕлĕнмеллисем татах пурччĕ-ха. Каçхине эпир лашасене тăвараттăмăр та, хўшĕ патне пухăнса ларса, кухаркă пире апат пĕçерсе парасса кĕтеттĕмĕр, анчах Данияр, хурал сăрчĕ ** çине хăпарса, тĕттĕм пуличченех çавăнта ларатчĕ.

— Мĕн тăват вăл унта, дозора тăратнă-им ăна! — тесе кулаттăмăр эпир.

Пĕррехинче эпĕ, питĕ пĕлес килнипе, Данияр хыççăн сăрт çине хăпартăм. Шутласан, кунтан ним тĕлĕнмеллиех те çук пек. Йĕри-тавралла тусем умĕнчи тем анлăш çеçен хир сарăлса выртать, вăл ĕнтĕ кăвакрах ĕнтĕрĕкпе хупланнă. Тĕттĕм; куçпа уйăрса илмелле мар хирсем шăрлăхра вăраххăн çухалнă пек туйăнаççĕ.

Данияр эп пыни çине çаврăнса та пăхмарĕ; вăл, чĕркуççисене аллисемпе ыталаса илсе, шухăша кайнă, анчах савăнăçлăн суталакан куçĕсемпе тасталла, аяккалла пăхса ларать. Мана каллех вăл эп илтеймен темле сасăсене тинкерсе итленĕ пек туйăнчĕ. Вăхăчĕ-вăхăчĕпе вăл куçĕсене чарса пăрахса хытнă пек пулатчĕ. Ăна темскер тунсăхлаттарса асаплантарнă. Çав самантсенче вăл кĕçех ура çине тăрса чунне уçса парассăн туйăнатчĕ, ман умра мар, çук, — мана вăл асăрхамарĕ те. — темле пысăк, нимĕнле ытама кĕмен, эп пĕлмен япала умĕнче. Анчах, кăшт тăхтасан, эп ун çине пăхса илтĕм те — ăна паллаймарăм: Данияр пуçне усса, сўрĕккĕн, ĕç хыççăн канса ларнă пек ларатчĕ.

Пирĕн колхозăн саранĕсем Куркуреу юхан шывĕ хĕррипе сапаланса выртаççĕ. Пирĕнтен инçетре те мар Куркуреу сăртсем хушшинчен ыткăнса тухать те айлăм тăрăх чарусăр, урнă пек кĕрлесе юхса выртать. Утă çулнă вĕхăт — сăрт-тусем çинчен анакан юхан шывсем ейў янă вăхăт. Кас пулттипе пăтранчăк та кăпăклă шыв хушăнма тытăнатчĕ. Çур çĕрте эпĕ, хамăрăн хўшĕре çывăраканскер, шыв хăватлăн кĕрленипе вăранса каяттăм. Кăн-кăвак каç пирĕн хўшше сăлтăрсен куçĕсемпе пăхатчĕ, хушшăн-хушшăн сивĕ çил кастарса вĕретчĕ, пĕтĕм çĕр çывăратчĕ, кĕрлесе ўлекен юхан шыв кăна пирĕн паталла хăрушла куçса килнĕ пек туйăнатчĕ. Эпир ытла çыран хĕрринчех пулман пулсан та, çĕрле шыв çав тери çывăх пулни сисĕнетчĕ те хăрушă пулса каятчĕ: сасартăк шыв кунта çитсе хўшше юхтарса кайсан! Манăн юлташсем утă çулакансен йывăр ыйхипе çывăратчĕç, вĕсене нимĕнпе те вăратас çукчĕ, анчах эпĕ ниепле те çывăрса каяймастăм та тула тухаттăм.

Илемлĕ те хăрушă Куркуреу айлăмĕнчи каç. Çаран çинче унта та кунта малти урисене тăлласа янă лашасен мĕлкисем курăнаççĕ. Вĕсем ĕнтĕ сывлăмлă курăк çисе тăраннă та халĕ, сайра хутра тулхăркаласа, сисĕмлĕн тĕлĕреççĕ. Юнашарах, арпашăнса пĕтнĕ йĕпе хăвасене авса, çырана çапăнса, Куркуреу чулсене йăвалантарса кĕмсĕртеттерет. Шăпланма пĕлмен юхан шыв лăпкă каçа чарусăр, хăрушла шавпа тултарать. Хăраса каймалла. Питĕ хăрушă.

Çакăн пек каççенче эпĕ яланах Даниярa аса илеттĕм. Вăл кашни каç тенĕ пекех çыранăн чи хĕрринчи утă куписем айĕнче çывăратчĕ. Неушлĕ хăрушă мар ăна! Юхан шыв кĕрленипе епле хăлхасăр пулса лармасть-ха вăл! Çывăрать-и, çук-и! Мĕншĕн вăл юхан шыв хĕрринче пĕр-пĕччен çĕр выртать! Мĕн лайăххи пур-ха уншăн çавăн пек тунинче! Чăн та тĕлĕнмелле çын, пĕртте ыттисем пек мар. Халь ăçта-ха тата вăл! Енчен енне пăхатăп та — никам та çук. Юхан шыв çыранĕсем — сĕвек сăртсем инçетелле тăсăлса каяççĕ, тĕттĕмре çўллĕ ту тăррисем палăраççĕ. Лере, тура, шăп, çăлтăрсем çеç ялкăшаççĕ.

Ĕнтĕ Даниярa аилта хăй валли туссем тупмалăх вăхăт та пулчĕ пек. Анчах вăл халĕ те малтанхи пекех пĕр-пĕччен пурăнчĕ, хăй туслăхпа хирĕçў, кăмăлланипе кĕвĕçнин мĕн иккенне пачах та пĕлмен, унăн ĕç туйăмсем вуçех те пулман пек. Çапах та аилта хăйĕншĕн те, ыттисемшĕн те çирĕп тăма пултаракан, ырă ĕç тума, тепĕр чух сиен кўме те пĕлекен, аскакалсем умĕнче каялла чакмасăр, ĕçкĕ-çикĕре те, пумилккере те хуçа пулма пĕлекен джигитсене çеç асăрхаççĕ вĕт, — ун пеккисем çине хĕрарăмсем те тўрех куç хываççĕ.

Анчах та пĕр-пĕр çын, Данияр пек, аилри кулленхи ĕççене хутшăнмасăр çынсенчен аякра тăрать пулсан, пĕрисем ăна пачах асăрхамаççĕ, теприсем ун пирки хĕрхеннĕ пекрех калаçаççĕ:

— Унран никама та сиенĕ те, усси те çук. Пурăнать аран-аран сыпăнкаласа, юрать те вара ăна...

Ун пек çынран е тăрăхласа кулаççĕ, е хĕрхенеççĕ ăна. Анчах эпир, ўссе пыракан ачасем, — пирĕн яланах хамăртан аслăрах пек курăнас, чăн-чăн джигитсемпе пĕр тан пулас килетчĕ, — Даниярта куçранах мар пулин те, хамăр хушăмăрта пĕрмай кулаттăмăр. Эпир вăл хăйĕн гимнастеркине юхан шывра хăех çунинчен те кулаттăмăр. Çăвать те — типсе çитиччченех тăхăнать: вăл унăн пĕрререн пĕрреччĕ.

Çапах та тĕлĕнмеллеччĕ, — Данияр питĕ сăпайлă, никама кўрентермен çын пулнă пулсан та, эпир унпа питех хăюллă пулаймастăмăр, хамăр юлташпа калаçнă пек калаçаймастăмăр. Ку вăл пирĕнтен аслăрах пулнăшăн та марччĕ, — виç-тăватă çул аслăрах пулни мĕнех-ха, ун пеккисемпе эпир чăрмансах тăмастпăр, вĕсене «эсĕ» тесе калаттăмăр, — вăл хаяр пулнăшăн е хăйне мăнна хурса курнăçланнăшăн та марччĕ (тепĕр чух çынна çавăншăн та хисеплетĕн), çук, вăл çынсемпе калаçмасăр, салхуллăн шухăша кайса çўренинче темле эпир ăнланман япала пурччĕ, çакă çеç пире, хуть те камран та тăрăхласа кулма хатĕрскерсене, ун умĕнче тытса чаратчĕ.

Тен, эпир тытăнарах тăни пĕр ĕçрен килчĕ пулĕ. Эпĕ пур кирлĕ-кирлĕ мара та пĕлесшĕн çунакан ача пулнă та, час-часах çынсенчен тем çинчен те ыйтса йăлăхтараттăм, фронтовиксенчен вăрçă çинчен ыйтса пĕлесси вара манăн чăн-чăн чир пекехчĕ. Данияр пирĕн пата утă çулнă çĕре пырса тухсан, эпĕ пĕрмаях çĕнĕ фронтовикрен мĕн те пулин ыйтса пĕлме меллĕрех самант шырарăм.

Çапла, пĕррехинче эпир, ĕç хыççăн, каçхине кăвайт умĕнче апат çирĕмĕр те лăпкăн кăна канса лартăмăр.

— Данике, çывăрма выртиччен вăрçă çинчен мĕн те пулин каласа кăтарт пире, — ыйтрăм эпĕ.

Данияр малтан шарламасăр ирттерсе ячĕ, кăштах кўреннĕ пек те туйăнчĕ. Вăл вăрахчен çунакан вут çине пăхса ларчĕ, унтан пуçне çĕклерĕ те пирĕн çинелле пăхрĕ.

— Вăрçă çинчен, тетĕн-и! — ыйтрĕ те, унтан, хăйĕн шухăшĕсене хирĕç ответ панă пек, янравсăр сасăпа хушса хучĕ: — Çук, эсир вăрçă çинчен пĕлмесен авантарах пулать!

Унтан вăл тепĕр еннелле çаврăнса пĕр çĕклем типĕ çум курăк илчĕ те, ăна кăвайт çине пăрахса, пирĕнтен нихăшĕн çине те пăхмасăр, вутта вĕрсе чĕртме тытăнчĕ.

Данияр урăх нимĕн те каламарĕ. Анчах вăл каланă çав кĕске сăмахран та эпĕ вăрçă çинчен ыт-ахальтен калаçма юраманнине, ун пек калаçу çывăрас умĕн ярса панă юмах пулас çуккине ăнлантăм. Вăрçă этем чĕри тĕпĕнче юнпа хытса ларнă, çавăнпа та ун çинчен каласа пама çăмăл мар. Эпĕ хамран хам вăтантăм. Вара текех эпĕ Даниярта вăрçă çинчен нихçан та ыйтмарăм.

Анчах пĕр çакăнпа çеç мар хисеплеттерчĕ вăл хăйне. Çав каç часах манăçа тухрĕ, аилта Даниярпа интересленесси те хăвăрт иртсе кайрĕ. Вăл çынсемпе хутшăнман, ялан пĕр-пĕччен пулнă пирки çынсем ун çине ни ăшшăн, ни сиввĕн пăхакан пулчĕç, хăшĕсем шелперĕç те.

— Килсĕр-çуртсăр, мĕскĕн йĕкĕт, — тетчĕç ун çинчен. — Юрать-ха, колхозра тăранкаласа пурăнать, атту пулсан хуть хутаç йăтса тухса ут... Лăпкă вăл, никама та кўрентерменскер, сурăх пекех!

Майĕпе çынсем Даниярăн тĕлĕнтермĕш характерне хăнăхса çитрĕç, унтан ăна пачах асăрхами пулчĕç. Тен, вăл çапла пулмалла та пулĕ: çын хăйне нимĕнпе те палăртмасть пулсан, ун çинчен майĕпенех манса пыраççĕ.

Тепĕр кунне, ирхине ирех, эпир Даниярпа иксĕмĕр лашасене итем

---

* *Тулпар* — юмахри харсăр ут, урхамах

** *Хурал сăрчĕ (караульная сопка)* — пĕтĕм тавралăх курăнакан çўллĕ вырăн. Кăркăссен ку ят вырăнтан вырăна куçса çўрекен йăхсем пĕр-пĕрне сасартăк пырса тапăннă вăхăтсенчен юлнă.

çине илсе пытăмăр, çав вăхăталла Джамиля та пычĕ. Пире курсан, вăл аякранах кăшкăрчĕ:

— Ой, кичине бала, часрах ман лашасене кунта илсе кил! Ман хăмăтсем ăçта тата!— Вара, хăй пурнăçĕ тăршшипех лашасемпе çӳренĕ çын пек, бричкăсене пăхса тĕрĕслеме тытăнчĕ, кустăрма втулкисене еплерех çирĕплетнине пĕлме вĕсене урисемпе тапа-тапа илчĕ.

Эпир Даниярпа иксĕмĕр ун патне пырса тăрсан, пирĕн сăн-сăпат ăна кулăшла пек туйăнчĕ. Даниярăн вăрăм та начаркка урисем тем сарлакăш кунчаллă, кĕç-вĕç тухса ӳкес пек кирзă атăсем ăшĕнче лăкăштаса пычĕç. Эпĕ хам вара лашана йывăç пек хытса ларнă хуп-хура ура кĕллисемпе тапа-тапа хăваласа пытăм.

— Ну, мăшăр та эсир!— Джамиля хавассăн пуçне çӳлелле ывăтса илчĕ. Унтан тăхтаса тăмасăрах, пире хушма тытăнчĕ:— Хăвăртрах çаврăнкалăр, шăрăх пуличчен çеçен хир урлă каçма ĕлкĕрмелле пултăр!

Вăл, лашисене йĕвенĕсенчен тытса, бричкă патне çавăтса пычĕ те кӳлме тытăнчĕ. Хăех кӳлчĕ вĕт, пĕрре кăна манран тилхепене ăçтан ямаллине кăтартма ыйтрĕ. Данияра вăл асăрхамарĕ те.

Джамиля хăйне çирĕп тытни, ĕçе вăр-вар туни Данияра тĕлĕнтерсех пăрахрĕ пулмалла. Ун çине вăл сиввĕн, çав вăхăтрах вăрттăн кăмăлласа, тутисене чăмăртаса пăхса тăчĕ. Данияр тараса çинчен тырă миххине çĕклесе бричкă патнелле йăтса кайсан, Джамиля тӳрех ун çине сиксе ӳкрĕ.

— Мĕнле пулать вара ку: кашни хăй тĕллĕн мекерленĕпĕр-и! Çук, тусăм, капла ĕç каймĕ! Кӳр-ха аллуна! Эй, кичине бала, мĕн пăхса тăратăн эс, хăпар бричкă çине, михĕсене вырнаçтар!

Джамиля хăех Данияра аллинчен ярса тытрĕ, вара иккĕшĕ пĕрле— алран алла тытăнса миххе çĕклесен, Данияр именнипе хĕрелсе кайрĕ. Унтан кашнинчех, вĕсем пĕр-пĕрин аллисенчен çирĕп тытса лартса михĕсене йăтса пынă чух, вĕсен пуçĕсем пĕр-пĕрне сĕртĕннĕ пек курăнса пынă вăхăтра, эпĕ Данияра мĕн тери аван мар пулнине, вăл асапланнипе тутисене çыртнине, Джамиля питĕнчен пăхмасăр пыма тăрăшнине асăрхарăм. Джамиляшăн пулсан — нимĕн те марччĕ, вăл хăйĕнпе мăшăррăн ĕçлекене пачах та асăрхаман пек пулчĕ, тарасапа турттарса тăракан хĕрпе шӳтлекелесе илчĕ. Унтан, бричкăсене тиесе тултарса эпир тилхепесене алла тытсан, Джамиля, куçне чеен хĕссе илсе, кула-кула каларĕ:

— Эй, мĕн ятлăччĕ-ха эсĕ! Данияр-и! Сăнран пăхма эсĕ арçын-çке, атя, малтан çул уçса пар!

Данияр каллех ним чĕнмесĕр бричкăна тăрук вырăнтан хускатрĕ. «Ах, мĕскĕн, ав еплескер иккен эсĕ, ытти-хыттисĕр пуçне тата вăтанаканскер иккен!»— шухăшларăм эпĕ.

Пирĕн каяс çул вăрăмччĕ: пĕр çирĕм километр çеçен хирпе каймалла, унтан икĕ сăрт хушшинчи ансăр çулпа станци патне тухмалла. Çакă çеç пайăхчĕ — аилтан тухса вырăна çитичченех çул анаталла пыратчĕ, лашасене йывăр марччĕ.

Пирĕн Куркурeу ятлă аил юхан шыв хĕрринче, Аслă Тусен тайлăмĕнче сарăлса ларать те Хура Тусем патне çитиех тăсăлать. Икĕ сăрт хушшине пырса кĕричченех пирĕн аил тата унти хурарах тĕслĕ йывăç тăррисем курăнса юлаççĕ.

Кун каçа эпир пĕрре кăна хутлама ĕлкĕреттĕмĕр. Ирхине тухса каяттăмăр та станцине кăнтăрла иртсен тин çитеттĕмĕр.

Хĕвел тӳсме çук пĕçертетчĕ, станцинче вара вĕçĕ-хĕррисĕр халăх кĕшĕлтететчĕ, малалла иртме те çукчĕ: пĕтĕм айлăмран пухăннă бричкăсем, михĕсем тиенĕ можарăсем, тусем çинчи инсетри колхозсенчен пынă тиевлĕ ашаксем, вăкăрсем... Вĕсене кунта арçын ачасемпе салтак арăмĕсем хуса килнĕ, пурте хуп-хура пулса кайнă, хĕвелпе çунса тĕссĕрленнĕ тумсем тăхăннă, нумайăшĕн çара урисем чулсем тăрăх утнипе аманса пĕтнĕ, шăрăхпа, тусанпа тутисем юн тухмаллах çуркаланнă.

«Заготзерно» хапхи çинче сарлака хĕрлĕ пусма çакăнса тăратчĕ, ун çине: «Кашни тырă пучахне — фронт валли!» тесе çырнăччĕ. Кил картинче — тĕркĕшӳ, тĕрткелешӳ, ашаксемпе вăкăрсене хăваласа килнĕ çынсем кăшкăрашни. Юнашарта, лутра кăна дувал леш енче, пăравус каллĕ-маллĕ çӳрет, вĕри пăс сăмхисем кăлара-кăлара ывăтать, сĕрĕмлĕ шлакпа сывлать. Пирĕн тĕлпех, хăлхана сурса ямалла мĕкĕрсе, поездсем ыткăнса иртсе каяççĕ. Çĕртен тăрасшăн пулманнипе, тĕвесем сурчăклă сăварĕсене карса пăрахса хаяррăн та ниçта кайса кĕрейми кăшкăраççĕ.

Приемнăй пунктра, суртăн хĕрсе çитнĕ тимĕр вителĕкĕ айĕнче — сăрт пек тырă купаланнă. Михĕсене хăмаран тунă пусма — трап тăрăх чăн çӳле, çурт тӳпи патнех илсе хăпартмалла. Тырă шăршипе йăсăрланакан тусан сывлăша пӳлсе лартатчĕ.

— Эй, каччă, асту эп сана!— тесе кăшкăрать аялтан приемщик, нумайранпа çывăрманнипе куçĕсем хĕрелсе кайнăскер.— Сӳлерех йăтса хăпарт, чи çӳле!— Вăл чышкипе юнать те усаллăн ятлаçса илет.

Ну, мĕншĕн ятлаçать-ха вăл! Ăста йăтса каймаллине эпир ахаль те пĕлетпĕр вĕт-ха, йăтса та çитеретпĕр. Эпир ку тырра хиртен пуçласах хамăрăн хулпуççисемпе йăтса килетпĕр вĕт,— унта ăна пирĕн хĕрарăмсем, стариксемпе ачасем пĕрчĕн-пĕрчĕн ӳстерсе пуçтарнă, унта халĕ те, тырă вырнă хĕрӳ вăхăтра, комбайнер тахçанах çĕтĕлсе-татăлса пĕтнĕ, хăй ĕмĕрне ĕçлесе иртнернĕ комбайн патĕнче асапланать, унта аллисене хĕрсе кайнă çурласем тытнă хĕрарăмсем пилĕкĕсене пĕрре тӳрлетмесĕр ĕçлеççĕ, ачасен пĕчĕк аллисем кашни ӳксе юлнă пучаха çухатас мар тесе пуçтараççĕ.

Хам хулпуççи çине хурса йăтнă михĕсем мĕн тери йывăр пулнине эпĕ халĕ те астăватăп-ха. Ун пек ĕçе чи çирĕп арçынсен çеç тумалла. Эпĕ трапăн нăтăртатакан, пусмассерен авăнакан хăмисем тăрăх сулăнса каясран майлашăнса, миххе вĕçертес мар, ӳкерес мар тесе ун хĕрринчен шăлпа çыртса лартса, çӳлелле хăпартăм. Пыр тусан тулса ларнипе кăтăкланчĕ, айăк шăммисем çине йывăрлăх пусса пычĕ, куç умĕнче вут-хĕмлĕ ункăсем çаврăнчĕç. Мисе чутчен-ши, сурри таран хăпарнă тĕле пачах вăйсăрланса çитсен, çурăм çинчи михĕ нимĕнле те чармалла мар шуса аннине туйса, манăн ăна пăрахас, унпа пĕрле хамăн та аяпалла йăванса анас килчĕ пуль. Анчах хыçалтан çынсем пыраççĕ. Вĕсем те михĕсем çĕкленĕ, вĕсем манăн тантăшсем, ман пекех çамрăкскерсем е салтак арăмĕсем,— вĕсен хăйсен те ман пек ачасем пур. Вăрçă пулман пулсан, вĕсене çакăн пек йывăр япаласем йăтма ирĕк панă пулĕччĕç-ши! Çук, хĕрарăмсем те çакăн пекех йывăр ĕç тунă чух манăн каялла чакма юраман.

Акă Джамиля малта пырать, вăл кĕпи аркине чĕркуççирен çӳлерех çĕклесе тавăрса чикнĕ, эпĕ унăн хурарах ӳтлĕ хитре урисем çинче мускулсем мĕнле туртăнса чăмăртаннине, вăл хăйĕн пиçĕ хулă пек кĕлеткине епле хытарнине, михĕ айĕнче пружинă пек авăнса пынине куратăп. Хăш чухне çеç Джамиля, эпĕ кашни пусмассерен вăйсăрланса пынине сиснĕ пек, йăпăртлăха чарăнса тăрать.

— Тӳс, кичине бала, шăнăрна хытар, нумай юлмарĕ!

Анчах хăйĕн те сасси янăравлă мар, пусăрăнса ларнă.

Эпир тырра михĕсенчен тăкса каялла таврăннă чух пире Данияр тĕл пулатчĕ. Трап тăрăх вăл кăшт кăна уксакласа, çапах та çирĕппĕн пусса хăпаратчĕ — пĕр-пĕччен, ним чĕнмесĕр. Пирĕнпе танлашсан, Данияр Джамиля çине салхуллăн, çунтарса ямалла пăхса илетчĕ; Джамили вара, ыратакан çурăмне тӳрлетсе, лутăрканса пĕтнĕ кĕпине юсакаларĕ. Данияр ун çине кашнинчех пĕрремĕш хут курнă пек пăхрĕ, анчах Джамиля ăна çаплах пĕртте асăрхаман пек пулчĕ.

Пĕрмаях çапла пулса пычĕ: Джамиля унран е кулатчĕ, е ăна пачах та асăрхамастчĕ. Ку вăл унăн кăмăлĕ мĕнлерех пулнинчен килетчĕ. Акă, эпир çул тăрăх пыратпăр. Сасартăк Джамиляна тем шут кĕрсе каять те, вăл мана: «Атя, вĕçтертĕмĕр!» тесе кăшкăрать. Вара çавăнтах шари! çухăрса ярса, пушшине пуçĕ çийĕнче çавăрса, лашасене сиккипе хăваламa тытăнать. Эпĕ — ун хыççăн. Эпир Данияра хăваласа иртсе каяттăмăр та, ăна вăрахчен сирĕлмен тусан пĕлĕчĕ айне туса хăвараттăмăр. Çакна эпир шӳтлесе кăна тунă пулин те, кун пеккине кашниех тӳссе пырас çук. Анчах Данияр çакăншăн пĕртте кӳренмен пек туйăнчĕ. Эпир ун тĕлĕпе тĕпĕртеттерсе иртсе каяттăмăр, вăл çав вăхăтра бричкă çинче тăрса ахăлтатса кулса пыракан Джамиля çине салхуллăн савăнса пăхса юлатчĕ. Эпĕ каялла çаврăнса сăнаттăм. Данияр ун çине тусан витĕр те пăхатчĕ. Вăл пăхнинче темле ырă, пурне те, пуриншĕн те каçаракан туйăм пурччĕ, çавăнпа пĕрлех эпĕ тата унăн куçĕсенче ниепле те иртсе кайма пултарайман тунсăх пуррине асăрхама пуçларăм.

Джамиля хăйĕнчен тăрăхласа кулни те, тепĕр чух ун çине пачах çаврăнса пăхманни те Данияра çилентерсе йĕркерен кăлармарĕ. Вăл пурне те тӳссе ирттерме тупнă тунă пекех пулчĕ. Малтанах эп ăна шеллеттĕм те, Джамиляна темиçе хут та каларăм:

— Мĕн тума кулатăн эс унран, джене, вăл никама кӳрентермен çын вĕт!

— Çăва патне ăна! — кулатчĕ те Джамиля аллипе сулатчĕ.— Эп ахаль кăна вĕт, шӳтлетĕп çеç, уншăн вăл упана нимĕн те пулмасть!

Унтан Данияртан эпĕ хам та Джамиляран кая мар кулкалама, тăрăхлама тытăнтăм. Мана вăл темле тĕлĕнмелле, шăтарасла пăхни пăшăрхантарма пуçларĕ. Еплерех пăхрĕ вăл Джамиля хăйĕн хулпуççийĕ çине михĕ илсе хунă чух! Ахаль те, тĕрĕссипе, çак шăв-шавра, тĕркĕшӳре, çынсем пасарти пек асар-писер тĕрткелешсе çӳренĕ çĕрте, унталла та кунталла ыткăнакан, çĕтсе ларнă сасăсемпе кăшкăракан халăх хушшинче Джамиля хăй яланах сивĕч, вăр-вар пулнипе, унăн кашни хусканăвĕ çаврăнăçуллă та тĕп-тĕрĕс пулнипе, вăл ирĕклĕ çĕрте çӳренĕ пекех çăмăллăн утнипе уйрăмах куçа курăнатчĕ.

Ун çине пĕтĕм кăмăлпа пăхса тăмасăр та тӳсме çукчĕ çав. Бричкă çинчен михĕ илме вăл пĕтĕм шăнăрĕсене хытарса авăнатчĕ, хулпуççине михĕ патнерех илсе пыратчĕ те пуçне чалăштаратчĕ, çав вăхăтра унăн илемлĕ мăйĕ çаралатчĕ те хĕвелпе çунса хăмăрланнă сивĕтĕсем çĕре çитиех усăнатчĕç. Данияр, ăнсăртран пек чарăнса тăратчĕ, унтан куçĕсемпе ăна алăк патне çитиччен ăсатса яратчĕ. Вăл çакна никам сисмелле мар тăватăп тесе шутларĕ пулĕ, анчах эпĕ пĕтĕмпех асăрхаса пытăм, çакă вара мана килĕшми пулма пуçларĕ, манăн туйăмсене кӳрентернĕ пек те пулчĕ: Данияра эпĕ ниепле майпа та Джамиляна тивĕçлĕ çын тесе шутлама пултарайман ĕнтĕ.

«Шухăшласан тĕлĕнмелле, Джамиля çине вăл та ытараймасăр пăхать пулать те, ыттисем пирки мĕн каласси пур ĕнтĕ!»— пĕтĕм чунчĕре, ӳт-пӳ тарăхрĕ манăн. Вара ача чухнехи эгоизм — ун чухне манăн вăл пĕтменччĕ-ха — чи хĕрӳ кĕвĕçӳ пулса пычĕ. Ачасем яланах хăйсен çывăх сыннисене юттисем сумне хушса кĕвĕçеççĕ вĕт-ха. Савăнтанпа эпĕ Данияра хĕрхенес вырăнне питĕ юратми пулса кайрăм, çынсем унран кулнă чух силĕпе савăнаттăм.

Анчах эпир Джамиляпа иксĕмĕр шӳтленисем пĕррехинче питĕ хурлăхлăн вĕçленчĕç. Эпир тырă турттаракан михĕсем хушшинче пĕрре питĕ пысăкки, сичĕ пăт кĕрекенни пурччĕ, ăна сивиттиччен сĕленăччĕ. Эпир ăна яланах иккĕн йăтаттăмăр, мĕншĕн тесен ăна пĕччен йăтма çук. Пĕрре сапла эпир итем çинче Данияртан кулса илме шут турăмăр. Çав темĕн пысăкăш михе унăн брички çине йăтса пăрахрăмăр, сиелтен ыттисене купаласа курăнми туса хутăмăр. Çул çинче эпир, Джамиляпа иксĕмĕр, пĕр вырăс салинче тахăшин садне кĕрсе кайса пан улми татса тухрăмăр та çул тăршшипех култăмăр: Джамиля Данияра пан улмисемпе печĕ. Унтан, яланхи пекех, пĕлĕт пек тусан мăкăрлантарса, ăна хăваласа иртсе кайрăмăр. Пире вăл икĕ сăрт хушшинчен иртсен, чукун çул урлă касмалли тĕлте хуса çитрĕ: çула хупса лартнăччĕ. Кунтан вара эпир станцине пĕрлех çитрĕмĕр, анчах темле майпа-çке çав — эпир хайхи çичĕ пăт кĕрекен михĕ çинчен мансах кайнă, ун пирки лавсене пушатса пĕтернĕ тĕлелле тин аса илтĕмĕр. Джамиля, алтасса, мана айăкран тĕртрĕ те пуçĕпе Данияр еннелле сулса илчĕ. Вăл бричкă çинче михĕ çине унăн-кунăн пăхкаласа тăратчĕ, кунпа мĕн тумалла-ши ĕнтĕ, тесе шухăшларĕ пулмалла. Унтан йĕри-тавралла пăхса илчĕ те, Джамиля кулнипе чыхăнса кайнине сиссе хĕп-хĕрлĕ хĕрелсе кайрĕ: çак ĕçе кам тунине ăнланчĕ вăл.

— Йĕмне хăпарт, атту çур çула çитсенех çухатса хăварăн!— кăшкăрчĕ Джамиля.

Данияр пирĕн еннелле хаяррăн пăхса илчĕ, унтан эпир тавçăрса та ĕлкĕреймерĕмĕр — вăл миххе бричкă тĕпĕпе шутарса, ăна ӳрече çумне хăяккăн лартрĕ, миххе хăрах аллипе тытса хăй çĕре сиксе анчĕ те, çурăмĕ çине çавăрса хурса малалла утрĕ. Малтанах эпир кунтан тĕлĕнмелли нимĕн те пулман пек лартăмăр. Ыттисем пушшех нимĕн

те асăрхамарĕç ĕнтĕ — вĕсем умĕнче михĕ йăтнă çын утать, мĕнех вара уншăн! Пурте утаççĕ вĕт!

Анчах Данияр трап патне çитнĕ чух Джамиля ăна хăваласа çитрĕ.

— Пăрах миххуне, эпĕ шӳт турăм кăна вĕт!

— Кай!— пат татса каласа хучĕ те Данияр трап тăрăх утрĕ.

— Пăх-ха, йăтса пырать!— хăйне тӳрре кăларнă пек каларĕ Джамиля.

Вăл халĕ те-ха хуллен кулкаларĕ, анчах унăн кулли улшăнса, ĕненмелле мар пулса пычĕ, вăл хăйне юри култарнă пек туйăнчĕ.

Эпир Данияр хăйĕн аманнă урипе хытăрах уксахлама пуçланине асăрхарăмăр. Мĕнле-ха кун çинчен эпир малтанах шутламан! Çак таранччен те хама хам çак ухмахла шӳтшĕн каçарма пултараймастăп, куна вĕт эпĕ шухăшласа кăлартăм, тăмпуç!

— Таврăн!— кăшкăрчĕ Джамиля хавассăр кулăпа хутăш.

Анчах Данияр халь тин таврăнма пултарайман ĕнтĕ: ун хыçĕнчен ытти çынсем утса пынă.

Малалла мĕн пулнине эпĕ лайăххăн астăваймастăп та. Эпĕ темĕн пысăкăш михĕ айĕнче авăнса ларнă Данияра, унăн усăнса аннă пуçне, çыртса лартнă тутине куртăм. Вăл вăраххăн, аманнă урипе малалла питĕ асăрханса ярса пусса утрĕ. Кашни пусăмах ăна тӳсме çук ыраттарчĕ пулмалла, ма тесен кашнинчех пуçĕпе ывăтса илсе самантлăха чарăнса тăчĕ. Тата мĕн тери çӳлерех хăпарса пычĕ — çав тери хытăрах енчен енне сулăнчĕ. Ăна михĕ сулăнтарчĕ. Мана вара калама çук хăрушă та намăс пулчĕ, манăн пыр та типсе ларчĕ. Хăранипе хытнă пек пулса, эпĕ хамăн пĕтĕм шăммăм-шаккăмпа Данияр йăтса пынă михĕ йывăрăшне, унăн аманнă ури ыратнине туйрăм. Акă, вăл каллех сулăнса кайрĕ, пуçĕпе сулса илчĕ, вара манăн куççем хуралса килчĕç, умри пур япаласем те сиккелеме тытăнчĕç, ура айĕнчи çĕр те таçталла шуса кайрĕ.

Эпĕ хамăн алла такам сасартăк çав тери хыттăн, шăмăсем те ыратмалла пăчăртанипе тăна кĕтĕм. Джамиляна эпĕ тӳрех палласа та илеймерĕм. Вăл шап-шур шурса кайнăччĕ, куçĕсене хăрушла чарса пăрахнă, нумаях та пулмасть кулнă тутисем халĕ те сике-сике илеççĕ. Халĕ вара пĕр эпир кăна мар, кунта пулнисем пурте, вăл шутрах приемщик те трап вĕçĕ патне чупса пырса пухăнчĕç. Данияр тата икĕ утăм турĕ, çурăмĕ çинчи миххе тӳрлетме пикенчĕ те — вăраххăн авăнса чĕркуçленсе ларма пуçларĕ. Джамиля питне аллисемпе хупласа тытрĕ.

— Пăрах! Пăрах миххине!— кăшкăрчĕ вăл.

Анчах Данияр миххе темшĕн пăрахмарĕ. Ăна ĕнтĕ паçăрах хăяккăн пăрăнса трап çинчен аяккалла ывăтма май пурччĕ, хысалтан утакансене çапса ӳкерместчĕ вăл. Джамиля сассине илтсен, Данияр пĕтĕм кĕлеткипе малалла туртăнчĕ, авăннă урине тӳрлетрĕ, тата тепĕр утăм ярса пусрĕ, анчах çав самантра каллех сулăнса кайрĕ.

— Пăрах теççĕ сана, пăрах, анчăк ывăлĕ!—кăшкăрса ячĕ приемщик.

— Пăрах!— кăшкăрчĕç ытти çынсем те.

Анчах Данияр хальхинче те тӳссе ирттерчĕ, ӳкмерĕ.

— Çук, вăл пăрахмастех ĕнтĕ!— çирĕп ĕненсе пăшăлтатса илчĕ тахăшĕ.

Вара пурте — трап тăрăх ун хыçĕнчен утакансем те, аялта тăракансем те ăнланчĕç пулас: Данияр михĕпе пĕрле хăй ӳкмесен, вăл ăна пăрахмастех. Çав тери шăп пулса килчĕ. Стена хыçĕнче, тул енче, пăравус хыттăн шăхăртса иртрĕ.

Данияр çаплах, ăстăнне çухатнă пек, çуртăн хĕрсе çитнĕ тимĕр çийĕ айĕн, трап хăмисене авăнтарса, çӳлтен çӳле хăпарса пычĕ. Кашни икĕ утăмранах вăл, сулкаланма тытăнса, чарăнса тăчĕ, унтан кăштах вăй пухса, малалла утрĕ. Хыçалтан пыраканнисем унăн уттипе майлашăнма тăрăшрĕç, вăл чарăнсан, вĕсем те чарăнса тăчĕç. Ку çынсене те çав тери ывăнтарчĕ, вĕсем халран кайрĕç, анчах никам та çиленмерĕ, Данияра вăрçакан пулмарĕ. Пĕр-пĕринчен куçа курăнман вĕренпе çыхăннă пек, çынсем хăйсен йывăр миххисене йăтса хăрушă, шуçлак сукмакпа утнă пек пычĕç. Кун пек çĕрте пĕрин пурнăçĕ теприн пурнăçĕнчен килет. Вĕсем пĕр-пĕринпе сăмахсăрах калаçса татăлнă пек пулчĕç — пĕр çемĕпе пычĕç. Акă, вĕсем Данияр хыççăн пĕр утăм, тата тепĕр утăм тăваççĕ. Данияр хыçĕнченех пыракан салтак арăмĕ ун çине мĕн тери асаплăн, ӳкĕтлесе, шăлĕсене çырт-

са пăхрĕ! Унăн хăйĕн те урисем авăна-авăна анчĕç, анчах хăй ăшĕнче вăл Данияршăн кĕл турĕ.

Ĕнтĕ нумай та юлмарĕ — кĕçех трапăн чăнкă енĕ пĕтет. Анчах Данияр каллех сулăнса кайрĕ, аманнă ури ăна пăхăнма пăрахрĕ. Миххине пăрахса ямасан, вăл халь тесен халь аялалла татăлса анма пултарать.

— Чуп! Хыçалтан пырса тыт!— кăшкăрчĕ мана Джамиля. Хăй вара, çухалса кайса, Данияра кунтанах пулăшма пултарнă пек, аллисене малалла тăсрĕ.

Эпĕ трап тăрăх çӳлелле ыткăнтăм. Çынсемпе михĕсем хушшипе хĕсĕнсе, Данияр патне чупса çитрĕм. Вăл ман çине хăйĕн чавси айĕпе пăхса илчĕ. Унăн хуралса кайнă йĕп-йĕпе çамки çинче тем хулăмăш юн тымарĕсем палăрса тăратчĕç, юнпа тулнă куçĕсем ман çине çав тери хаяррăн пăхса çунтарса илчĕç. Эпĕ миххе тытма пикентĕм.

— Кай!— çилĕпе хăйăлтатса илчĕ те Данияр малалла утрĕ.

Данияр йывăррăн сывласа, хăрах урипе уксахласа аяла ансан, унăн аллисем кантрасем пек çакăнса тăратчĕç. Пурте ăна çул парса ик еннелле сирĕлчĕç, приемщикĕ вара чăтса тăраймарĕ, кăшкăрса ячĕ:

— Эсĕ мĕн, каччă, ухмаха ертĕн-и! Эпĕ мĕн, çын мар-им, эп сана тыррине аяла тăкма ирĕк памастăмччĕ-им! Мĕн тума йăтатăн эс ун пек михĕсене!

— Ку вăл хамăн ĕç,— хуллентереххĕн хуравларĕ Данияр.

Вăл аяккалла сурчĕ те бричкă патнелле кайрĕ. Эпир вара ун çине пăхма та хăяймарăмăр. Намăс та пулчĕ тата. Данияр эпир ухмахла шӳт тунине çакăн пекех чĕре патне илнĕшĕн тарăхас та килчĕ.

Çĕр каçипех эпир ним чĕнмесĕр пытăмăр. Данияршăн пулсан вăл нимех те мар-ха, хăнăхнă йăла. Çавăнпа та эпир ăнланма та пултараймарăмăр — çиленнĕ-и вăл пирĕн çине е пĕтĕмпех манса та кайнă! Анчах çапах та пире йывăр пулчĕ, пирĕн ăш вăркарĕ.

Ирхине, эпир итем çине тырă тиенĕ чух, Джамиля çав эсрел миххине илчĕ те, ун хăрах хĕррине урипе пусса, ăна шатăрах çурса пăрахрĕ.

— Ме хăвăн лапра пирне!—Вăл çĕтĕк миххе тĕлĕнсе кайнă весовщицă ури патне ывăтрĕ.— Тата бригадира кала: иккĕмĕш хут кун пеккисене хурса ан патăр!

— Мĕн ара эс! Мĕн пулнă сана!

— Нимĕн те пулман!

Тепĕр кунне кунĕпех Данияр хăй кӳреннине нимĕнпе те палăртмарĕ, хăйне пĕр пек тикĕс тытрĕ, калаçмарĕ, ытти чухнехинчен ытларах уксахларĕ кăна, уйрăмах ку вăл михĕ йăтнă чух палăрчĕ. Ĕнер вăл суранне хытах хускатнă пулмалла çав. Çакă вара пĕрмаях эпир ун умĕнче айăплă пулнине аса илтерчĕ. Анчах çапах та вăл кулса янă е шӳт туса илнĕ пулсан пире çăмăлтарах пулатчĕ — эпир пĕр-пĕринпе килĕштерменни çавăнпа манăç пулатчĕ те ĕнтĕ.

Джамиля та ытлашши нимĕн те пулса иртмен пек кăтартма тăрăшрĕ. Мăн кăмăллăскер, вăл кулатчĕ пулсан та, эпĕ унăн туйăмĕсем кунĕпех йĕркеллĕ пулманнине куртăм.

Станцирен эпир каçа юлса таврăнтăмăр. Данияр малта пычĕ. Каçĕ вара тĕлĕнмелле ырăччĕ. Кам пĕлмест пуль август уйăхĕнчи çӳллĕ, çав вăхăтрах çывăх, калама та çук çутă çăлтăрлă каççене! Кашни çăлтăр куçа курăнса тăрать. Акă вĕсенчен пĕри, хĕррисем паслаииă пек курăнаканскер, пăр пек пĕчĕк çутăсемпе ялкăшса тăраканскер, тĕттĕм пĕлĕтрен çĕрелле айванла тĕлĕннĕн пăхать. Эпир икĕ чăнкă сăрт хушшипе пыратпăр та, эпĕ çав çăлтăр çине нумайччен пăхрăм. Лашасем кил еннелле юртсах пычĕç, урапа кустăрмисем айĕнче вак чул кăчăртатрĕ. Çил çеçен хиртен армутин йӳçĕ тусанне, сивĕнсе пыракан пиçнĕ тырăн аран уйăрса илмелле шăршине вĕçтерсе пычĕ, çаксем вара, тихĕт шăршипе тата хăмăт-пăявсен тарлă шăршипе хутăшса, кăштах пуçа çавăрчĕç.

Çулăн пĕр енче йĕпплĕ хулă йывăçĕсем ӳссе ларнă, ĕмĕлпе хупланнă сăртсем кĕпĕрленсе мăкăрăлнă, тепĕр енче, таçта аялта, хăвалăхпа вăрманти лутра топольсем питĕ сăра ӳссе ларнă çĕрте, лăпланма пĕлмен Куркуреу кăпăкланса тăчĕ. Сайра хутра таçта хыçалта кĕпер урлă поездсем кĕмсĕртетсе иртрĕç те вĕсен кустăрмисем шакăлтатни тахçанччен илтĕнчĕ.

Сулхăнрах сывлăшра пыма, лашасен пĕр майлă хускалакан çурăмĕсем çине пăхма, августри каçăн шăплăхне итлеме, унăн шăршисене шăршлама питĕ кăмăллă пулчĕ. Джамиля манран малта пычĕ. Тилхеписене пăрахса, вăл енчен-енне пăхкаларĕ те хуллен кăна темскер юрларĕ. Ăнлантăм эпĕ — эпир шарламасăр пыни унăн кăмăлне хусрĕ. Кун пек каçхине шарламасăр тăма май çук çав, кун пек каçхине юрлас килет!

Вара вăл юрласа ячĕ. Тен, вăл Даниярпа пирĕн хушăмăрта малтанхи пек кăмăллă çыхăну пултăр, хăй ун умĕнче айăплă пулнине туйса тăнине сирсе ярас тесе юрлама тытăнчĕ пулĕ. Сасси унăн усă, янравлă та хĕрӳллĕччĕ, юрласса вăл аилти ахаль юрăсенех, «Пурçăн тутăр сулăп эп сана» е «Ман савнийĕм инçетри çул çинче» тенĕ пеккисене юрларĕ. Юррисене вăл нумай пĕлнĕ, вĕсене пурне те питĕ илемлĕ, чĕре патне пымалла юрларĕ те ăна итлеме кăмăллă пулчĕ. Анчах унтан сасартăк юрлама чарăнчĕ те Данияра хыттăн кăшкăрса каларĕ:

— Эй, Данияр, юрласа парасчĕ санăн мĕн те пулин! Джигит-и эсĕ, кам-и!

— Юрла, Джамиля, юрла!— нимĕнле мар пулса сас пачĕ ăна хирĕç Данияр, лашисене кăштах чарса.— Эп итлетĕп сана, ик хăлхана та чăнках тăратрăм.

— А эсĕ мĕн, пирĕн хăлхасем çук тетĕн-им! Мĕнех вара эппин, кăмăлу çук пулсан — кирлĕ мар!— Джамиля çапла каларĕ те каллех юрласа ячĕ.

Кам пĕлет, мĕншĕн юрлама ыйтрĕ вăл ăна! Тен, ыт-ахальтен кăна, тен, ăна юриех калаçтарма тытăнас тесе! Нимрен те ытларах, Джамилян унпа калаçасси килчĕ пуль, мĕншĕн тесен кăштах вăхăт иртсен вăл ăна каллех кăшкăрчĕ:

— Кала-ха, Данияр, эсĕ хăçан та пулин юратса курнă-и!— Хăй çавăнтах кулса ячĕ.

Данияр ăна хирĕç нимĕн те каламарĕ. Джамиля та шарлами пулчĕ. «Тупнă камран юрлама ыйтмаллине!»— хам ăшра кулса илтĕм эпĕ.

Çул урлă каçакан пĕчĕк кăна юхан шыв патне çитсен, хăйсен таканĕсемпе кĕмĕл тĕслĕн курăнакан чулсем çийĕн чаклаттарса, лашасем хуллентерех утрĕç. Эпир шыв урлă каçсан вара Данияр лашасене пушăпа туртса илчĕ те кĕтмен çĕртен тăкăскăрах сасăпа юрласа ячĕ:

Манăн тусем, кăвак-шурă тусем,
Ман асаттесен, аттесен çĕрĕ-шывĕ!

Лакăмсем тĕлĕнче унăн сасси чĕтренсе илчĕ, унтан вăл тăрук ÿсĕрме пуçларĕ, анчах ÿсĕрес килни иртсе кайсанах вăл юррăн юлашки икĕ йĕркине кăкăртан тухакан, анчах кăштах хăйăлтатакан çăра сасăпа юрласа пĕтерчĕ:

Манăн тусем, кăвак тусем,
Эсир манăн сăпка...

Çак тĕлте вăл каллех, темрен хăранă пек, тăпах чарăнчĕ те шарлами пулчĕ.

Эпĕ вăл мĕнле именсе кайнине хам куç умĕнчи пекех куртăм. Анчах вăл çакăн пек хăюсăр, тытăна-тытăна юрланинче те темле питĕ пăлханулла япала пурччĕ, унăн сасси те лайăх пулнă пулмалла, ку чăнах та Данияр пулнине ĕненес те килмерĕ.

— Пăх-ха эс ăна!— тÿссе тăраймарăм эпĕ.

Джамиля кăшкăрса илчĕ:

— Ăçта пулнă-ха эс ку таранччен! Ну, юрла ĕнтĕ, юрла лайăхрах!

Малта çутă курăнса кайрĕ — икĕ сăрт хушшинчен айлăма тухмалли вырăна çите пуçларăмăр. Унтан варкăш çил вĕрме пуçларĕ. Данияр каллех юрласа ячĕ. Малтан вăл паçăрхи пекех хăюсăр, хăйне шанман пекрех пуçларĕ, анчах майĕпен унăн сасси вăй илсе пычĕ, пĕтĕм икĕ сăрт хушшине тултарчĕ, инçетри чул тусем патĕнче янраса илтĕнчĕ.

Пуринчен ытла мана вăл юрлакан кĕвĕ çав тери хĕрÿллĕ, вут-хĕмлĕ туйăмпа тулни тĕлĕнтерчĕ. Эп çакна мĕнле ятпа каламаллине те пĕлмерĕм, халĕ те пĕлместĕп, тĕрĕсрех каласан — ăна палăртма та пултараймастăп: ку вăл сасă кăна пулчĕ-и е унтан паллăрах вырăн йышăнса тăраканни, этем чунĕнчен тухаканни, тепĕр çынна пăлхатса яма, чи вăрттăн та хаклă шухăшсене те чĕртсе яма пултаракан япала пулчĕ,— пĕлместĕп.

Эп мĕн чухлĕ те пулин Данияр юррине ун майлăрах юрласа пама пултарсассăнччĕ! Унăн юрринче сăмахсем çукпа пĕрехчĕ, сăмахсăрах вăл этемĕн пысăк чунне уçса пама пултаратчĕ. Унччен малтан та, ун хыççăн та эпĕ ун пек юрă нихçан та илтмен: вăл ни кăркăс, ни казах кĕввисем пек марччĕ, анчах çав вăхăтрах унта ку та, лешĕ те пурччĕ. Данияр музыки икĕ тăван халăхăн чи лайăх кĕввисене пĕрлештерне те вĕсене урăх нихçан та пулма пултарайман юрă туса çыхăнтарнă. Ку вăл сăрт-тусемпе çеçен хирсен юрри пулнă, пĕрре вăл кăркăс тăвĕсем пек янраса хăпаратчĕ, тепре казах çеçен хирĕсем пек анлăн сарăлса каятчĕ.

Эп ăна итлесе çав тери тĕлĕнсе пытăм: «Акă мĕнлескер иккен вăл, Данияр! Кам шухăшлама пултарнă-ха вăл çакăн пек çын тесе!»

Эпир ĕнтĕ нумай çынсем çÿренĕ çемçе çул тăрăх пытăмăр. Данияр юрри халь пур еннелле те сарăлса кайрĕ, çĕнĕрен çĕнĕ кĕвĕсем, пĕрин хыççăн тепри, тĕлĕнмелле çемçен улшăнса пычĕç. Неушлĕ вăл çав териех пуян! Мĕн пулса иртнĕ унпа! Вăл хăйĕн кунĕ, хăйĕн сехечĕ çитессе кĕтсе пурăннă, тейĕн.

Сасартăк эпĕ унăн çынсене тĕлĕнтернĕ тата вĕсене кулма сăлтав туса панă тĕлĕнтермĕшĕсене — вăл темле ĕмĕтленсе пурăннине, пĕччен пулма юратнине, çынсемпе калаçманнине ăнланса илтĕм. Халĕ эпĕ вăл мĕн пирки кашни каç хурал сăрчĕ çинче ларса ирттернине тата юхан шыв хĕрринче çĕрĕпех пĕр-пĕччен пулнине, мĕншĕн ыттисем илтеймен сасăсене тинкерсе итленине тата унăн куçĕсем сасартăк çуталса кайнине, куç харшисем тăрук темрен сыхланнă пек çÿлелле çĕкленнине ăнлантăм. Вăл пĕтĕм чун-чĕререн юратса пăрахнă çын пулнă. Тата вăл — эп ăна туяттăм — ахаль урăх çынна юратса пăрахнă çеç мар; ку вăл темĕнле урăхла, калама та çук пысăк юрату — пурнăçа, çĕре юратни пулнă. Çапла çав, тĕрĕс, вăл çак юратăва хăйĕн ăшĕнче, хăйĕн музыкинче упраса усранă, вăл çав юратупа пурăннă. Юратман çын, пĕр пек лăпкă кăмăлпа пурăнакан çын, унăн сасси темле лайăх пулсан та, çакăн пек юрлама пултарайман.

Юррăн юлашки янравĕ те сÿнсе ларнă пек туйăннă вăхăтра унăн çĕнĕ пăлханулла çĕкленĕвĕ тĕлĕрсе выртакан çеçен хире тепĕр хут вăратнă пек турĕ. Вара çеçен хир, хăйĕн тăван кĕввине илтсе ачашланнăскер, юрăçа тав тунăн итлерĕ. Хăйсене вырасса кĕтекен пиçсе çитнĕ, саралса кайнă тырăсем анлă юхан шыв пек чÿхенчĕç, ир пулас умĕнхи çутăсем хир тăрăх сиккелесе илчĕç. Арман патĕнчи ватă çÿçесен хăватлă ушкăнĕ çулçисемпе чăштăртатрĕ, пысăках мар юхан шыв леш енче хирти стансенчи кăвайтсем çунса пĕтсе пычĕç, тахăшĕ мĕлке пек, пĕр сассăр, çыран хĕррипе аил еннелле юланпа ыткăнчĕ, вăл пĕрре садсем хушшинче çухалчĕ, тепре каллех курăнчĕ. Çил вăл енчен пан улми шăршине, чечекленекен кукурузăн сĕтлĕ пыл шăршине тата типсе пыракан кизякăн ăшă сывлăшне вĕçтерсе килчĕ.

(Юлашки пулать)

Çамрăксен сасси

Виталий ***СОКОЛОВ***

ЮРАТНĂ ЯЛĂМ-ЙЫШĂМА

Эп пилĕк çул тăван ялта пулман.
Хăш-пĕр чухне, мана аса илсе,
Ял-йыш калать пуль: «Кĕт ăна
халь, шан,—
Çын манчĕ çав çуралнă кĕтесе...»
Эп пилĕк çул тăван ялта пулман.

Йăмраллă ял текех тухать ума,
Асран каймасть кунта та, инçере.
Çулла яшсем васкаç пуль урама,
Эп çамрăк чухнехи пек, каçсерен.
Йăмраллă ял текех тухать ума.

Яш-кĕрĕмсем нумай пуль халь ялта,
Вĕсем ĕçре, тен, пирĕн пек патвар.
Пĕлетĕп эп: колхозăмăр малта,
Кăвар чĕреллĕ çамрăксем хастар—
Яш-кĕрĕмсем нумай пуль халь ялта.

Ял-йышăма курасчĕ ман çитсе—
Ак отпуска пыратăп çак çулла.
Тахçанхилле йышра эп тимлесех
Сирĕнпеле ут çулăп шуçăмлах.
Ял-йышăма курасчĕ ман çитсе.

Куратăп авкаланчăк çут Выла,
Шыва кайса кĕретĕп ир-ирех.
Вăлта илсе çÿреп унта пулла—
Ытараймп хитре-хитре çĕре.
Куратăп авкаланчăк çут Выла.

Юратрăм ялăн йывăç-курăкне,
Хирти çăра тыр калчине савса
Ман чуп тăвас килет-çке. Вĕсене
Хампа пĕрле çÿрес килет йăтса,
Юратрăм ялăн йывăç-курăкне.

Ваттисемпе сăпай калаçăп, шеп.
Хам тусăмсен ачи-пăчисене
Утья-утья туса сиктерĕп эп,
Пăхса килленĕп çамрăккисене.
Ваттисемпе сăпай калаçăп, шеп.

Тăван ял-йыш ăшши хампа пĕрлех,
Хитрелĕх илсе килчĕ Çĕпĕре.
Кунта та чăвашри пекех илем —
Татах савас килет ман çак çĕре,
Тăван ял-йыш ăшши хампа пĕрлех.

Аристарх ***ДМИТРИЕВ***

КУРАК ЙĂВИ

Лаштра йăмра çине
такам юри
персе çакăтнă çăмлă çĕлĕке
аса илтерекен
курак йăви
паян та килчĕ
манăн тĕлĕке.

...Хам шĕпĕн çеç.
Пуçа каçăртнăран
тин çеç кĕрешнĕ пек
сурать ĕнсе.
Йăва çине пăхатăп мĕн таран,
пĕр тĕлĕнсе, тепре иккĕленсе.

Пĕлетĕп-ха унта мĕн пуррине —
Тăватă-пилĕк пĕчĕк çăмарта.
Çапах та куçупа
ху курнине
мĕнех çитме пултарĕ-ха тата?

Пит кăсăк çав.
Тата çитменнине
ăшра кăштах каппаясси те пур,
савăнтаратăп ĕнтĕ аннене:
«Ах,— тетĕр,— ман ача епле маттур!»

Çитет пăхса!
Шăп чĕркуççи таран
йĕм пĕççине ал-хапăл тавăрса,
тапаçланма пуçлатăп пур вăйран,
ÿтне юн тухиччен шăйăрттарса.

Ур-ра! Турат çине пусать ура.
Халь ĕнтĕ
картлашка пекех ансат:
турат айне
пулса юлать турат.
Çÿлтен-çÿле васкатăп пăлханса.

Курак йăви —
тăвата çăмарта.
Тивмерĕм, хăтланмарăм сăтăрла.
Чарусăр çил те,
шалкăм çумăр та
аркатайман пулсассăн —
лартăрах.

Эс ан пăлхан,
хура курак,
шăпах
пусса ларса
чĕппÿсене кăлар.
Усалшăн мар кĕрешрĕм йăмрапа,
сăлтав кунта
пачах йăвара мар.

Сăлтавĕ — урăх:
этемпе пĕрле
çуралатех хăравçăлăх тени,
ăна пăчлантарма вара кирлех
пĕр-пĕр курак йăви
çÿле чĕнни.

Халь çук манра
хăрас-тăвас йăла,
хăюллăн тинкеретĕп тÿпене.
Умри тĕллев —
йăмра çинчи йăва.
Эп тавăратăп йĕм пĕççисене.

Вениамин ***ТИМАКОВ***

ÇĔНĔ ÇУРТ

Хĕвел вырнаçтарать
чи çирĕп арматурă
çĕкленекен мăн çурт стени çине.
Ай, йăлтăркка çути ытла маттур ун,
кĕрсе юлать кашни кирпĕч айне.

Кайран ку çутă
пÿлĕме çутатĕ,
çурт тăвакан кулли пек çĕкленсе.
Тирпейлĕ пÿлĕмре экран кăтартĕ
таçта каллех çурт тунине хĕрсе.

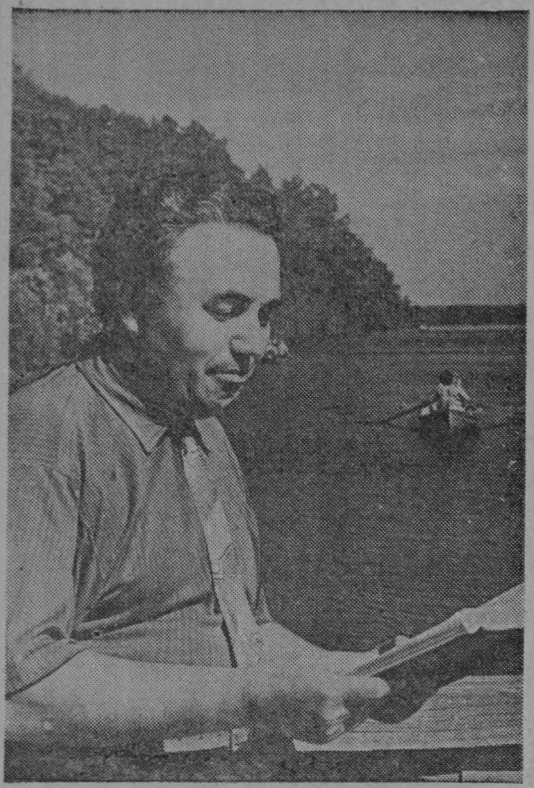

Ӳкерчĕкре: Мĕтри Кибек (Дмитрий Афанасьевич Афанасьев).

ШАНЧĂКЛĂ ТУС

Чăваш писателĕсен Союзĕн Правленине, «Ялав» журналпа «Тăван Атăл» альманахăн редакцийĕсене час-часах, пĕр-пĕр писателĕн килти адресне пĕлмен пирки, «çак çырăва çав-çав писателе пама» е «унăн адресне пĕлтерме» ыйтса çырнă çырусем килессĕ. Çав çырусенче вулакансем пĕр-пĕр писателе лайăх калавшăн, сăвă-юрăшăн кĕнекешĕн, повеçпе романшăн тав тăвассĕ. Теприсем кĕнекери çитменлĕхсемпе кăлтăксене кăтартассĕ, килĕшнĕ сăнарăн малалли пурнăçне пĕлме тăрăшассĕ. Çапла вара пирĕн вулакансемпе писательсем хушшинче çирĕп туслăх çуралать. Çав туслăх çыракан çынна малалла хĕрсе ĕçлеме хавхалантарать. Кунран пахи мĕн пултăр-ха ĕнтĕ?!

Манăн алăра акă пĕр çыру. Ку çырăва А. Вавилов Инсет-Хĕвелтухăçĕнчен Мĕтри Кибек патне çырнă: «Хаклă писатель тусăм! «Кайăк тусĕ» романа вуласа тухсан, чăтаймарăм, сирĕн пата çыру çырма лартăм. Эсир çырса кăтартнисем мана питĕ килĕшрĕç. Виктор Тараев манăн кăмăла кайрĕ. Вăл тӳрĕ те çирĕп çын. Ун пек çынсемпе туслашас килет, çавăнпа та, хисеплĕ Мĕтри Кибек юлташ, эсир мана Виктор Тараевăн адресне параймăр-ши? Халĕ вăл ăçта ĕçлет? Мĕнле пурăнать?..» Акă ĕнтĕ, вулакан литературăри сăнарпа паллашасшăн! Писательшĕн кунтан ырри, кунтан пахи мĕн пултăр-ха?! Апла пулсан, вăл çырса кăтартнă сăнар, чĕрĕ çын пек, куç умне тухса тăрать. Виктор Тараев сăнарĕ хавхалантарать, пурăнма чĕнет, ăна ĕненетĕн, ăна шанчăклă тус тăвас килет. Пурсăмăр та пĕлетпĕр, литературăри герой вăл типлă сăнар. Вăл пирĕн пурнăç ӳсĕмне, аталанăвне, кун-çул уттине хăй тавра пĕтĕçтерсе тăрать. Вăл пирĕн пуласлăхăн аслă çулĕпе утать. Ăна чăрмав кӳрекенĕ те, такăнтараканĕ те, унăн таса шухăш-туйăмĕнчен кулаканĕ те, ĕмĕтне татасшăн хĕртĕнекенĕ те пулĕ, çавах та вăл, совет тапхăрĕнче вăй илнĕскер, çултан пăрăнмĕ, пур йывăрлăхсене те çĕнтерсе тухĕ, саманамăр сăнарĕ пулса тăрĕ. Эпир, çыракансем, литературăра çапла сăнарсене кăтартса парассишĕн çунатпăр та. Паллах, пур чухне те ăнăçсах каймасть-ха ĕçĕмĕр. Çавах та эпир пуçа усмастпăр.

«Кайăк тусĕ» романри Виктор Тараев сăнарĕ Мĕтри Кибекĕн ăнăçăвĕ. Кунта писателĕн ăсталăхĕ витĕр курăнать. Вăл çынсен чунне уçса пама, вĕсен хусканăвне, кăмăл-туйăм аталанăвне, хуйхи-суйхине кăтартма пĕлет. Тараев совет саманинче çитĕннĕ çамрăк. Вăл çынсен пурнăçне çăмăллатасшăн, Тăван çĕршыв пурлăхне куллен-кун ӳстерсе пырасшăн чун-чĕрепе тăрăшать. Сăтăрçăсене, харампырсене тăрă шыв çине кăларать, самана хушнă пек пурăнма вĕрентет. Автор ун пурнăçĕнчи йывăрлăхсене те пытарса хăвармасть, ĕненмелле витĕмлĕ çырать. Чăнах та, çак шиксĕр те тавçăруллă, ырă чунлă Виктор Тараевпа туслашас килет. Ăна шанатăн. Вăл сана йывăр чух пăрахса хăвармĕ—пулăшĕ, канаш памалла пулсан — парĕ. Унăн сăнарĕ — пирĕн саманари çамрăксен чун-чĕрине уçса паракан сăнар.

Романри Чĕкеçе те манса хăварма çук. Чĕкеç тертпе ӳснĕ. Ашшĕ çăткăнлăхне пула вăл, йăнăш сукмакпа кайса, кĕçех хăйĕн çамрăк пурнăçне ĕмĕрлĕхех амантса хăвармасть. Анчах Тараев ăна тӳрĕ çул çине кăларать. Кунта каллех Тараева çын çине çынла пăхма пĕлни, яланах халăхпа пĕрле пулни пулăшать. Тараев кайăк тусĕ кăна мар, вăл хальхи çамрăксен тусĕ.

Тăван тавралăх илемĕ ӳссе пыни Виктора савăнтарать. Хăй те тавралăхпа пĕрле çирĕпленет, илемленсе, вăй-халланса пырать. Вырăссен паллă писателĕ Михаил Пришвин: «Çутçанталăка хураллани, Тăван Çĕршыва хураллание пулать», тесе çырнăччĕ. Виктор Тараев хăйĕн шухăш-кăмăлĕпе çакна ĕненмелле çирĕплетсе парать.

«Кайăк тусĕ» романа чăваш вулаканĕсем кăна мар, Тăван çĕршыври вулакансен аслă йышĕ те хапăлласа йышăнчĕ. Пĕлтĕр вăл «Советский писатель» издательствăра «Охотники» ятпа вырăсла пичетленсе тухрĕ. Çапла вара «Кайăк тусĕ» («Охотники») роман çĕршывĕпех сарăлма тивĕçлĕ пулчĕ. Ку пурне те савăнтарать, мĕншĕн тесен вăл чăваш прозин аталанăвĕнче çĕнĕ йĕр хыврĕ.

Хăш-пĕр чухне час-часах эпир творчествăлла командировкăсем çинчен калаçатпăр. Мĕтри Кибеке «Кайăк тусĕ» романа çырма миçе уйăх «творчествăлла командировкă» кирлĕ пулнă пулĕччĕ-ши? Писатель паянхи пурнăçпа пурăнмасть пулсан, ăна нимĕнле «командировкă» та пулăшаймĕ. Çак роман чунра тĕвĕленме тытăнсан Мĕтри Кибек, совет çарĕн отставкăри офицерĕ, сунар хуçалăхне ĕçлеме кĕрет. Унта икĕ çул ытла сунар хуçалăхĕн пуслăхĕсенчен пĕри пулса ĕçлет. Акă мĕншĕн романри кашни событи ĕненмелле те витĕмлĕ пулса тухнă иккен. Авторĕ хăй çав пурнăçпа пурăннă, çуннă, хумханнă. Писатель кĕнекери геройсен пурнăçне тӳссе ирттернĕ. Чăнах та, кунта ăна творчествăлла командировкă пулăшайман пулĕччĕ. Ăнсăртран çеç унта-кунта кайса килни нимĕнех те параймĕ. Чунпа-чĕрепе хальхи пурнăç таппипе пурăнсан кăна халăх кăмăлне каякан произведени çуралĕ. Вырăссен паллă писателĕ А. Малышкин, хăй пĕр тракторист сăнарне çырса кăтартма палăртса хурсан, трактористсен курсне кайса кĕрсе, ăна пĕтерсе тухни çинчен тусĕсем чылай хут кала-кала кăтартассĕ. Ку чăн пулнă. Çапла туни писателе хăйĕн геройне анлăн, тарăннăн çырса кăтартма кирлĕ. Çавăнпа вăл сăнарсем чĕрĕ пек пулса тухассĕ те. Çак тĕслĕхсем хăш-пĕр çăмăлттайсене хытах тĕксе илме, шухăшлаттарма тивĕç. Пурнăçран илнĕ сăнар ĕмĕр-ĕмĕр чĕрĕ, вĕсем, чылай вăхăт иртсен те, яланах стройра.

Кăçал Мĕтри Кибек «Ĕçре пиçнисем» повеç çырса пĕтерчĕ. Ăна вулакансем пĕлессĕ ĕнтĕ. Çак повеçри Валерий Слонов хăйĕн шăпипе, кун-çулĕпе чылайăшне тыткăнларĕ. Писатель каллех паянхи çамрăксем çинчен çырать, вĕсен ĕçне-хĕлне, ĕмĕтне, тертне-нушине тĕрĕс çутатса парать.

Валерий Слонов, таса мар чунлă çын киревсĕрлĕхне пула, ашшĕ-амăшĕ пур çĕртенех, тăлăх-турат пулса юлать. Анчах пирĕн строй, пирĕн çĕршыв никама та тăлăх-турата хăвармасть. Валерий Слонова Тăван çĕршыв çын туса ӳстерет. Ĕçпе пиçсе ӳсет вăл. Çавăнпа унăн юратăвĕ çирĕп, чунĕ те тӳрĕ.

Мĕтри Кибек (Афанасьев Дмитрий Афанасьевич) Вăрнар районне кĕрекен Тимĕрçкасси ялĕнче 1913 çулхи сентябрĕн 15-мĕшĕнче чухăн хресчен кил-йышĕнче çуралнă. Ашшĕ унăн çĕре ир кĕнĕ, Мĕтри унран тăххăрта тăрса юлнă. Анчах та тăлăха çамрăк совет влаçĕ ура çине тăратнă. Вăл совет шкулĕнче вĕренсе ăс пухнă, çĕршыва усăллă çын пулса çитĕннĕ.

1935 çултан пуçласа 1954 çулччен вăл Совет Çарĕн ретĕнче тăнă. Çав çулсенче вăл Совет Çарĕн Военно-Юридический Академийĕнчен вĕренсе тухнă.

Совет çарĕнчен таврăннăранпах вăл литературă ĕçĕпе пурăнать.

Унăн «Темаль» ятлă малтанхи калавĕ 1933 çулта пичетленнĕ. Çав вăхăтран пуçласа Мĕтри Кибекĕн «Капитан Кочетков», «Лейтенант ывăлĕ», «Юрă ăсти», «Этем хакĕ» калавĕсем çапăнса тухассĕ. 1941 çулта «Илемлĕ литературă» альманахра унăн «Студентсем» ятлă повеçĕ пичетленет. Ăна пурте хапăлласа йышăнассĕ. Çак самантран вара Мĕтри Кибек литературăра татах тăрăшса ĕçлеме тытăнать.

Писателĕн малтан пичетленнĕ калавĕсене хальхи çамрăк вулакансем пĕлмессĕ те пулĕ. Вĕсем журналсемпе альманахсенче, хаçатсенче кăна çапăннă, уйрăм кĕнекепе тухман. «Юрă ăсти», «Лейтенант ывăлĕ» калавĕсем кăна хрестоматисемпе чăваш прозин антологине кĕнĕ пек ас тăватăп. Халĕ вăл калавсене вуласан, писатель ăсталăха мĕнле алла илсе пынине витĕр куратăн. Вăл шыранă, пурнăçпа тан пыма тăрăшнă. Шыранине пур чух та тупайман, мĕншĕн тесен писателĕн алли çирĕпленсе çитеймен, пурнăç опычĕ те пĕчĕк пулнă. Эпир вăл калавсене сивлемстпĕр, вĕсем урлă эпир Мĕтри Кибекĕн хальхи повеçĕсемпе романĕсен çул-йĕрне, ӳсĕмне куратпăр.

Юлашки çулсенче Мĕтри Кибек уйрăмах чылай çырчĕ. Произведенисен ятне çеç аса илерпĕр: «Кайăк тусĕ» (роман), «Ĕçре пиçнисем» (повеç), «Кам пулнă-ши вăл?» (повеç), «Уйăх витĕр çул курăнать» (повеç) т. ыт. те. Çак произведенисем пурте паянхи кун çинчен çырнăскерсем. Писатель хальхи çынсен чун-чĕрине уçса пама тăрăшать. Хальхи çын сăнарне кăтартма пысăк ăсталăх кирлĕ, ăна пиçсе çитнĕ, пурнăç опычĕпе пуянланнă писатель çеç тума пултарать. Хальхи пурнăç унăн сывлăшĕ пулмалла. Апла пулсан эпир пĕр шикленмесĕр: вăл хальхи пурнăç юрăçи, теме пултаратпăр.

Н. С. Хрущев литературăпа искусствă деятелĕсемпе тĕл пулнă чух ыйăха яракан произведенисем çинчен, сывăрса каяс мар тесен йĕппе чике-чике вулама тивни çинчен асăрхаттарнăччĕ. Мĕтри Кибекĕн произведенийĕсене алла тытсан вĕçне тухмасăр пăрахаймастăн. Писатель хăйĕн произведенийĕсен сюжетне ăста тума пĕлет. Çакă Мĕтри Кибекĕн паха енĕ. Çамрăк писательсен унран вĕренмелли пур.

Писатель — вулакансен шанчăклă тусĕ. Вăл хăйĕн ырă тĕслĕх кăтартакан сăнарĕсемпе вĕрентет, пулăшать, пурнăç çулне суйласа илме кăтартать, пурнăç каяшĕсене пĕр шиксĕр питлеме, тăрă шыв çине кăларма, коммунизм строителĕсемпе пĕр ретре пулма, партийĕмĕр тавра тачă пĕтĕçсе тăма йыхăрать, чунсене партин вут-çулăмлă сăмахĕсемпе çунатлантарать.

Кăçалхи сентябрь уйăхĕнче Мĕтри Кибек аллă çул тултарчĕ. Аллă çул вăл ватăлăх мар, вăл — писателĕн иккĕмĕш çамрăклăхĕ, чи ăста та витĕмлĕ произведенисем çырас тапхăр пуçламăшĕ. Апла пулсан, эпир ăна ăнăçлăх та телей, çирĕп сывлăх сунар.

Вулаканăм, эсир мана: Кибек çинчен ыррине çеç каларăр, çитменлĕхсене кăтартмарăр, теме пултаратăр. Анчах та писатель аллă çул тултарнă кун, вăл пирĕнпе пĕрле савăннă кун, чăкрашланса тăни кирлех-ши? Çынна ырă сăмах ытларах кирлĕ. Ырăран ырра вĕренетпĕрçке!

Унран эпир чĕре патне пыракан çĕнĕ произведенисем кĕтетпĕр. Вулакан кĕтни ахаль пулмĕ. Писатель сĕтелĕ çинче çĕнĕ ал çырăвĕ тĕрленнине чунна туйса тăратпăр эпир.

Георгий ЕФИМОВ

ТРУБИНА МАРХВИН ЮЛАШКИ КАЛАВĔСЕМ

Çуралнăранпа 75 çул тултарнине асăнса

Юлашки çулсенче Трубина Мархви «Ача чухнехи» повеçсĕр пуçне тата икĕ повеç («Ольга Ивановна», «Вăрçă çулĕсем»), ача-пăча калавĕсем çырнă, чăваш юмахĕсене вырăсла кăларма куçарнă, педагогикă ăслăлăхĕпе докладсем, лекцисем хатĕрленĕ. Йывăр чирне пăхмасăр хĕрсе ĕçленĕ писательницă.

Чылайăшĕ çырăнса пĕтеймесĕрех юлнă. Вĕсем пурте халĕ ал-çыру халлĕн Чăваш ăслăлăхĕпе тĕпчев институчĕн архивĕнче упранаççĕ.

Пирĕн хисеплĕ писательницă çырнисем пурте хăй вăхăтĕнче вулакансем умне тухĕç. Халлĕхе эпир вăл юлашки çулĕсенче ачасем валли çырса хăварнă хăш-пĕр калавĕсене пĕрремĕш хут пичетлетпĕр. Ку произведенисене М. Трубина кашнинех ик-виçĕ хут урăхлата урăхлата юсаса çырнă, хăшĕсене тасан куçарса хунă та каллех тӳрлетнĕ. Вĕсене çырса пĕтернĕ тесе шутлайман пулас вăл. Çапах та çак калавсене вулакансем — çамрăккисем те, çитĕннисем те — хисеплесе йышăнĕç.

Трубина произведенийĕсенчи яланхилле ăса вĕрентни, унăн хăйне уйрăм сăнарĕсемпе ӳкерчĕксем кунта та каллех чĕрĕлсе тăраççĕ, кăмăла туртаççĕ. Пĕчĕкçеç калавсенче эпир ăста педагог-çыравçă этеме пысăк чĕрепе юратнине туятпăр, вăл ĕç çыннин пурнăç хыван вăй-хăватне сӳнми ĕмĕтпе шаннине куратпăр.

В. КАНЮКОВ,
филологи наукисен кандидачĕ.

ГЕРОЙ

Шăнкăрав сасси илтĕнчĕ. Ачасем классенчен тухма тытăнчĕç. Улттăмĕш класра вĕренекен Ваçук коридор тăрăх чупса кайрĕ. Хытă чупать. Ачасем хушшинче хура пуçĕ вĕлт-вĕлт çеç курăнать. Ак вăл пĕр ачана пырса перĕнчĕ, пĕчĕкрех хĕрачана кăмака çумне çапăнтарчĕ, хăйне тытса чарас тесе пынă ачасене чышса ячĕ. Çăри-çари, шăйшай илтĕнчĕ. Коридор вĕçĕнче Ваçука ачасем хупăрласа тытса чарчĕç.

— Мĕншĕн иртĕхетĕн?— терĕç вĕсем.

— Сире мĕн ĕç?—чăрсăррăн каларĕ Ваçук.

— Сан çинчен звенора, отрядра ыйту лартатпăр,— терĕç лешĕсем.

— Лартăр,— аллине сĕлтрĕ Ваçук,— эпĕ сирĕн йышши мар.

— Кам вара эсĕ?

— Каммине эп ӳссен курăр акă.

Çав вăхăтра шкул технички, Анук аппа, коридора икĕ витрепе шыв йăтса кĕчĕ, ватăрахскер, бак патнелле майĕпе утса пырать. Ваçук хăйне тытса тăракан ачасене кĕтмен çĕртен тĕртсе ячĕ те коридор тăрăх каялла вăркăнчĕ, Анук çине пырса тăрăнчĕ. Анук сулăнса кайса ӳкрĕ, витресенчи шыв шĕл! турĕ.

— Ай! Пĕтрĕм!— йынăшса ячĕ хĕрарăм, аран-аран тăчĕ, йĕпе тумтирлĕскер, уксахласа çтена çумĕнчи тенкел çине пырса ларчĕ.

Ачасем Ваçука хупăрларĕç, кĕрлесе кайрĕç.

— Мĕн турăн эс, Ваçук?

— Каçару ыйт Анук аппаран!

— Ăсса кил шыв!

Ваçук хурлăхан пек куçĕпе юлташĕсем çине мăн кăмăллăн пăхса илчĕ, нимĕн те чĕнмерĕ. Хăй ăшĕнче вăл çапла шухăшларĕ: «Хă, тупнă техничкăна хисепе хурса унтан каçару ыйтма. Эпĕ ытти ачасем пек-и... Çук!.. Ӳссен эпĕ Совет Союзĕн Геройĕ пулатăп. Мĕн мана техничкă... Шыв ăсса кил теççĕ тата...»

Çапла шухăшласа Ваçук кăшт пăхналаса тăчĕ те класа хăвăрт кĕрсе сумкине çакса тухрĕ.

— Ăçта каятăн, Ваçук? Уроксем пĕтменçке,— терĕç ачасем.

— Киле каятăп,— терĕ Ваçук ним пулман пек,— сӳтсе-явăр ман çинчен урок хыççăн.

— Эх, хăравçă!— терĕ пĕр ача.— Иртĕхме пĕлет, хăй çинчен сăмах тапратасран хăрать.

Ваçук пальтине, çĕлĕкне тăхăнчĕ те тухса кайрĕ. Ун хыççăн Анук мăшăр витре йăтса тухрĕ, пусă патнелле уксахласа утрĕ.

Ваçук шкул карти хĕррипе хуллен пырать. Урамăн леш айккипе çар çынни килнине курчĕ. Ылттăн погонлă вăрăм шинель, çăлтăрлă картус тăхăннă. Утнă çемĕн çутă аттисем кĕрхи хĕвел çинче йăлтăртатаççĕ. Ваçук чарăнсах пăхса тăчĕ. Ку çын кам иккенне палларĕ: хăйсен ял çынни — Совет Союзĕн Геройĕ. Ваçук çак çын çине савăнса, куçне илмесĕр пăхать.

Офицер пусăран шыв ăсса тăракан Анук тĕлне çитрĕ, ăна сывлăх сунса картусне илсе пуç тайрĕ. «Сывă-и, Анук аппа?»—тесе алă тытрĕ.

— Сывах-ха. Ху мĕнле пурăнатăн, ачам? Курма килтĕн пулĕ,—терĕ Анук.

— Курма килтĕм, Анук аппа. Атте-аннене, ял-йыша курманни чылай пулать.

— Халĕ ăçта каятăн?

— Шкула каятăп. Хама вĕрентее çын тунă учительсене курас килет.

Çапла калаçса тăнă хушăра Анук пусăран шыв ăсрĕ, тулли витресене йăтса пĕр-иккĕ ярса пусрĕ, ури ыратнипе уксахласа илчĕ.

— Анук аппа, санăн уру ыратать-çке, кӳр мана витресене, хам йăтса каям,—терĕ офицер, вăйлă аллисемпе йывăр витресене çăмăллăн йăтрĕ те шкулалла утрĕ.

Çавна курса тăракан Ваçук пичĕ-куçĕ вут пек пĕçерсе кайнине туйрĕ. Карта хĕрринче кăшт тăрсан, вăл шкулалла кайрĕ.

УÇМАН КĔНЕКЕ

Кăвак çӳçлĕ Варвара Николаевна чылайранпа библиотекăра ĕçлет. Аслăрах классенче вĕренекенсене вăл кĕнекесем каçхине парать, тăваттăмĕш класран пуçласа ытти кĕçĕн классене — кăнтăрла. Вĕсем хăйсен урокĕсем пĕтсенех библиотекăна пухăнаççĕ. Варвара Николаевна шкапсене уçать. Мĕнле кĕнеке çук кунта! Хулăннисем те, çӳхисем те, кивvисем те, çĕннисем те пит нумай. Вула кăмăл туличчен. Ялан ăшă пит-куçлă библиотекарь ачасене кĕнеке вулама хавхалантарать.

— Вулăр, ачасем, пĕлӳ пухăр. Кам нумай вулать, çав нумай пĕлет, тенĕ аслă писатель Пушкин,— тет вăл хăш чух.

Кашни класăн ку вĕренӳ çулĕнче вуласа тухмалли кĕнекесен спискине Варвара Николаевна стена çумне çырса çапнă. Ачасем çав списока пăхса хăйсене мĕнле кĕнеке кирлине суйласа илеççĕ.

Вуласа тухнă кĕнекесене каялла панă чух, Варвара Николаевна ачасенчен час-часах произведенисен кĕске содержанине ыйтать, тĕп шухăшĕ çинчен ыйтусем парать, произведенири çынсем çинчен калаçусем ирттерет. Ачасем шăп пулса итлесе лараççĕ. Вĕсем библиотекăна пухăнма ялан хавас.

Кам миçе кĕнеке вуланине библиотекарь шута илсе пырать. Списокне çырса стена çумне çапать.

Виççĕмĕш класра вĕренекен Сантăр Кашкаров пек кĕнеке нумай вулакан класĕпе те çук. Ун çинчен Варвара Николаевна стена хаçачĕ çине те çырнă. Вуласа тухнă кĕнекен содержанине ыйтсан, Сантăр «шыв пек» каласа парать. Шкултан тухса ачасемпе килелле утнă чух вăл кĕнекесем çинчен сăмахлама юратать.

Кăçал кĕркуннеренпе тата виççĕмĕш класра вĕренекен хĕрача Иванова Юля кĕнеке нумай вулама тытăнчĕ. Юля кĕнеке вулассипе Сантăртан юлмасть теççĕ ачасем. Юлашки уйăхра список тăрăх Юля вуланă кĕнекесен шучĕ Сантăринне çитнĕ.

Районти библиотекă çамрăк вулавçăсен слетне ирттересси çинчен пĕлсен, Сантăр хумханса кайрĕ. Манăн каясчĕ унта. Эпĕ нумай вулатăп, мана унта яма тивĕç, тесе шухăшларĕ вăл. Паллах ĕнтĕ, кĕнекесене наянланса вулакан ачана вулавçăсен слетне ямĕç.

Пĕррехинче Сантăр кĕнеке вулакансен списокне пăхрĕ те пит хытă кăмăлсăрланса кайрĕ: ку уйăхра Юля Сантăртан тăвата кĕнеке ытларах вуланă иккен.

«Юля, кĕнеке нумай вуласа, çамрăк вулакансен слетне каясшăн пулмалла,— шутларĕ хăй ăшĕнче Сантăр,—çук, кĕнеке нумай вулассипе эпех малта пулăп, курăпăр-ха».

Пĕррехинче яланхи пек уроксем хыççăн ачасем библиотекăра кĕнеке илеççĕ. Сантăр мала пырса тăнă. Вуласа тухнă кĕнекине умĕнче тытса тăрать. Варвара Николаевна унăн кĕнекине илчĕ.

— Паян хăш кĕнекене илес тетĕн?— ыйтрĕ библиотекарь.

— Акă çакна,— тĕллерĕ Сантăр.

Варвара Николаевна ача кăтартнă кĕнекене илчĕ. Хуплашки çинче Ленинăн ача чухнехи сăнĕ. Библиотекăра кĕнекене алăра тытса пĕр самант шухăша кайса тăчĕ те пӳлĕмне кĕрсе кайрĕ. Унтан вăл часах тухрĕ. Сантăр çине кăмăллă пăхса ăна кĕнеке тыттарчĕ.

— Вула, Сантăр. Кĕнеки пит аван. Владимир Ильич ача чухнехи çинчен çырнă.

— Вулатăп. Аван кĕнекене алăран пăрахас килмест,—терĕ ача, кĕнекине сумкине чикрĕ те, пуç тайса, «сывă пулăр» тесе тухса кайрĕ.

Тепĕр кун Сантăр ĕнер илнĕ кĕнекене библиотекăна илсе пынă. Варвара Николаевна умне пырса тăнă.

— Вуласа тухрăн та-и?— ыйтрĕ Варвара Николаевна.

— Тухрăм. Ытарма çук аван кĕнеке, вуласа савăнтăм.

— Кĕнекен ăшĕнче нимĕн те курмарăн-и?

— Çук, нимĕн те курмарăм.

Варвара Николаевна ача çине сăнаса пăхрĕ. Хĕвел хура пĕлĕтпе хупăрланнă пек унăн ăшă пит-куçĕ сивĕкленчĕ:

— Виçĕмкун педсовещани пулса иртрĕ. Слета, эпĕ сĕннипе, виççĕмĕш класран сана яма йышăннă, справкă панă. Ĕнер эпĕ ăна çак кенеке ăшне хутăм, вуланă чух тупса слета каймаллишĕн савăнтăр терĕм. Эсĕ кĕнекене уçса пăхман иккен, ху вуласа тухрăм тесе суйрăн.

Çапла каласа Варвара Николаевна кĕнеке ăшĕнчен машинкăпа пичетленĕ хут кăларчĕ. «Акă вăл справкă»,—терĕ.

Кĕнеке илсе пĕтерсен, ачасем тухса кайрĕç. Сантăр çаплах пуçне чиксе тăрать. Варвара Николаевна ун патне пычĕ.

— Сантăр, мĕншĕн эсĕ кĕнекене вуласа тухрăм тесе суйрăн?

Ача хумханса каларĕ:

— Юля вуласа тухнă кĕнекесен шучĕ манăнчен ытларах... Ăна слета яма пултараççĕ... Юльăпа танлашас тесе, эпĕ кĕнекене вуламасăрах васкаса килсе парас терĕм... Ман слета кайса курас килет...

Варвара Николаевна пĕр самантлăха шухăша кайса тăчĕ.

— Ĕнтĕ сана суйнăшăн слета ямĕç. Кун пирки директорпа калаçса пăхмалла,—терĕ библиотекарь.

Шкапсене питĕрсе вăл тумланчĕ. Куççульне шăлкаласа Сантăр Варвара Николаевнăпа пĕрле библиотекăран тухрĕ, килнелле хуллен утса кайрĕ.

Тепĕр кун канмалли пулчĕ. Слета яма уйăрнă ачасем шкул умне пухăннă. Акă машинă кĕрлесе килчĕ, çавăнса тăчĕ. Ачасем ларчĕç те вĕçтерчĕç. Сантăр машинă сассине илтсе урама, хăйсен умне, тухрĕ. Машинă çинче ытти ачасем хушшинче Юля ларса пынине хурлăхлă пăхса юлчĕ, ассăн сывласа илсе хăйсен хапхинчен кĕрсе кайрĕ.

ТАЙĂР ТИМККИН

Хусанта «Хыпар» хаçата хупса лартнă хыççăн, 1907 çулхи майăн 31-мĕшĕнче Тайăр Тимккине пĕррремĕш хут арестленĕ. Хулари 4-мĕш пайри пристав унăн хваттерне тĕплĕн ухтарнă, революцилле литературă тупнă.

Полиципе жандарм сыннисем çулăмлă поэтран ытти кĕнекесемпе пĕрле алçырăвĕсем те чылай туртса илнине пĕлеттĕмĕрччĕ эпир. «Хăрушă преступник ĕçĕ» валли Н. И. Ашмарин хатĕрлесе панă документ тăрăх хăш-пĕр сăвăсемпе калавсен кĕске содержанийĕ те кăшт паллăччĕ. Анчах та çав произведенисем халиччен те пĕтĕмĕшпе пирĕн алăра çукчĕ-ха.

Поэтăн фотоÿкерчĕкĕсем паллă пулнă хыççăн сăвăсен тетрадьне, ытти алçырăвĕсене тупас тĕллев лартрăм. Вĕсене мĕнле шырани, çавăншăн мĕн чухлĕ вăй хуни çинчен нумай калама пулать...

Ман умра — Тайăр Тимккин çур ĕмĕр каялла çырнă алçырăвĕсем, хаçат хутĕнчен çĕлесе тунă тетрадь. Унăн листисем сархайнă ĕнтĕ, кăранташпа çырнă вырăнсем тĕксĕмленнĕ. Çак хаклă документсем халиччен Хусанти тĕп архивра кĕпĕрнери жандарм управленийĕн фондĕнче выртнă. Тетрадь çине поэт хăй аллипе çапла çырса хунă: «Записная книжка. Черновик. Т. Семенов».

Хресчен ачинчен вун ултăрах рабочи пулса тăнă, мул хуçисем ĕçлекенсене мĕнле пусмăрланине хăй куçĕпе курнă Семенов-Тайăр пролетариат çин ен çырмасăр чăтайман. Çав произведенисене пичетлесе кăларма çеç май килмен ăна. Рабочи класс пурнăçĕпе кун-çулĕ поэт-наборщикĕн пурнăçĕпе кун-çулĕ пулнă. Тайăр Тимкки ĕç çыннин интересĕсемпе, шухăш-туйăмĕсемпе пурăннă. Вăл çакна лайăх пĕлнĕ: пысăк вăй — рабочире!

Тетраде страницăсемпе мар, листасемпе номерлесе тухнă. Акă, виççĕмĕш листана уçатпăр, унăн тепĕр енчи страницăра «Рабо и-сен юрри» пур. Поэт ăна малтан çапла пуçласа çырнă:

> Сирĕн нумай мулăра,
> Сирĕн тутлă апатра
> Эпир ĕçпе турăмăр,
> Тĕрлĕ асап куртăмăр.

Унтан вăл çак йĕркесене çĕнĕрен юсанă.

Иккĕмĕш строфари виççĕмĕш йĕркене малтан «Пысăк, хура лараççĕ» тесе çырнă, унтан çапла улăштарнă: «Пысăк, хрушă лараççĕ». Виççĕмĕш строфари юлашки йĕрке малтан «унăн» сăмахпа пуçланнă, ăна «тертре» сăмахпа улăштарнă. Тÿрлетсе юсанă хыççăн сăвă çапла пулса тухнă:

> Эсир пысăк мулăра,
> Эсир тутлă апатра
> Пирĕн тартан пуçтартăр,
> Тĕрлĕ асап кăтартрăр.
> Пăхăр: савăт-хапрăксем,
> Тĕрлĕ ĕçĕн çурчĕсем
> Пысăк, хрушă лараççĕ.
> Унта çынсем ĕçлеççĕ.
> Унта тарпа, тертленсе,
> Татăк çăкăр шыраса,
> Çынăн пурнăç кĕскелет,
> Тертре пуçĕ çаврăнать.
> Эсир нумай ырлăхра,
> Сирĕн пысăк мулăра
> Эпир ĕçре тупатпăр,
> Анчах эсир илетĕр.
> Ĕçсĕр пуян мăнтăрсем,
> Çĕрĕн айĕнче çынсем
> Камшăн хытă ĕçлеççĕ?
> Камшăн нуша кураççĕ?
> Тĕттĕм çĕрĕн айĕнче
> Нимĕн сасă çук çĕрте,
> Тусан айне пулаççĕ,
> Хĕвел çутти курмаççĕ.
> Камшăн чуллă тусене,
> Çынсем кĕмен çĕрсене,
> Кĕрсе, касса çÿренĕ?
> Çынсем валли çул тунă?
> Тискер пушă хир урлă,
> Тарăн çырма...
> Çĕнĕ çулран пуçласа
> Çĕнĕ пурнăç тытăнтăр.
> Тÿснĕ нуша çухалса,
> Пирĕн пуçран манăнтăр.

Кунта поэт мул хуçисем — «ĕçсĕр пуян мăнтăрсем» рабочисене мĕнле эксплуатацилени çинчен каласа парать. «...Çынсем камшăн хытă ĕçлеççĕ? Камшăн нуша кураççĕ?» — тесе ыйтать вăл. Рабочисем камшăн нуша курни, тар юхтарни, сывлăхне хавшатса пурнăçне кĕскетни сăвăра яр-уççăн курăнать. Ним ĕçлемесĕрех пысăк мул пухакансене, тутлă апат çиекенсене вирлĕн питлет, тăрă шыв çине кăларать поэт.

Икĕ тĕрлĕ тĕнчене, икĕ хирехирĕçле пурнăçа питĕ уçăмлăн сăнласа панă сăвăра. Пĕр енче — ĕç çыннисем, пурлăх тăвакан рабочи класс, тепĕр енче — рабочи тунă пурлăха ĕмсе тăракан мул хуçисем, капиталистсем. Çак икĕ тĕнче ниепле те пĕр-пĕринпе килĕшме пултараймаççĕ, вĕсем пĕрпĕрне тăшмансем.

Рабочисем ĕçре тупнă пурлăха «ĕçсĕр пуян мăнтăрсем», харампырсем илсе тăма тивĕçлĕ мар. Пурнăçра ĕçлекен çын хуçа пулни кирлĕ. Çавăнпа та ĕнтĕ «çĕнĕ çултан пуçласа çĕнĕ пурнăç тытăнтăр», икĕ тĕнче танмарлăхĕ, пусмăрçăсен йăхĕ пĕтĕмпех пĕттĕр; унтан вара «тÿснĕ нуша çухалса, пирĕн пуçран манăнтăр», çав тискерлĕх урăхран нихăçан та ан пултăр, тесе каласшăн поэт.

Юлашки строфа умĕнхи «Тискер пушă хир урлă, тарăн çырма...» тенĕ йĕркесене кайран хуратнă.

Ултăмĕш листара çĕнĕ сăвă пуçланать. Заголовок вырăнне вырăсла «Пора!» тесе çырса хунă. Кунта пурне те кĕрешÿве тухма вăхăт çитни çинчен калană, çĕр çинчи тамăк пек пурнăçа пĕтерме чĕннĕ. Сăвă 4 строфаран тăрать. Акă вăл:

> Урăх кĕтме юрамасть.
> Эсир нумай чĕнмерĕр.
> Ĕмĕр чăтма вăй çитмест,
> Çĕрте тамăк ан пултăр.
> Эсир хуйхă-суйхăпа
> Вилес пекех çÿретĕр.
> Аван пурнас шухăшпа
> Нимĕнсĕрех вилетĕр.
> Пысăк вырăс халăхне
> Усал çынсем сыхлаççĕ.
> Вăйсăр начар çынсене
> Тĕрлĕ асап кÿреççĕ.
> Унăн мĕскĕн кăкăрне
> Пысăк суран çунтарать.
> Вĕсем ĕçлес килмесĕр,
> Чăнах ĕçсем тупмасăр,
> Çумне хутаç çакаç-ши?
> Пурнăç йывăр сирĕн те,
> Телей курман ĕмĕрте.
> Сана татăк çăкăртан,
> Хĕлле пÿртри ăшăран
> Ырă çынсем хăвармĕç.
> Анчах ахаль сухалтăн —
> Хутаç çакса çÿретĕн.
> Сиртен çукрах çынсем пур,
> Вĕсем хутаç çакмасăр,
> Кунĕн-çĕрĕн ĕçлеççĕ.
> Татăк çăкăр тупасшăн,
> Çине тумтир çакасшăн
> Хăйĕн ĕмĕр иртиччен,
> Вăл ватăлса виличчен
> Тырă акса пурăнать.
> Нуши ĕмĕр выртарать,
> Çитмен пурнăç çунтарать.
> Япун халăх çĕнтерни —
> Порт-Артура сăнани.

Çак сăвăрах иккĕмĕш строфа хыççăн «чулсем урам варринче» тесе çырнă йĕрке пур. Автор ăна туртса хунă. Виççĕмĕш строфа пуçламăшне «Пысăк тертлĕ халăха» тесе тÿрлетнĕ, кайран «тертлĕ» сăмаха хуратнă та, «вырăс» сăмаха аялтан туртнă, йĕркене малтанхи пекех хăварнă.

Çак сăвăра поэт ĕç çыннисене урăх ним кĕтсе тăмасăрах кĕрешĕве тухма чĕнет, терĕмĕр. Чи малтан, вăл кунта кĕрешÿве хутшăнма хăйăман, нумай чĕнмесĕр тăнă çынсене çĕкленме, ĕмĕрхи ыйхăран вăранма чĕнет. Çав çынсем пысăк хуйхă-суйхăпа вилес пекех çÿреççĕ. Аван пурăнас шухăш та пур вĕсен, анчах пусмăрçăсене хирĕç кĕрешме хăймаççĕ, çавăнпа та нимĕнсĕрех вилеççĕ. Поэт çав çынсене хыттăн сивлет. Вăл çакна лайăх пĕлет: çĕр çинче çĕнĕ, ирĕклĕ пурнăç хăй тĕллĕн килмест, ырлăха вăрçса илмелле, пурте харăс çĕкленмелле; пуласси çине шанса, мĕн пур халăх хытă кĕрешмелле, хăраса чарăнса тăмалла мар.

Тайăр Тимккин пĕр сăвă сыпăкĕн фотокопине пĕлеттĕмĕрччĕ эпир. Вăл «Татăк çăкăр тупасшăн» йĕркепе пуçланать. «Фотокопине Чăваш кĕнеке палатинче тупнă. Копине кам тата хăçан пичетлесе илни паллă мар», тесе çырнăччĕ Тайăр Тимккин 1959 çулта Шупашкарта тухнă «Сăвăсемпе калавсем» ятлă кĕнекинче (сборнике В. Долгов хатĕрленĕ).

Халĕ çак сăвă пĕтĕмпех паллă.

> Ирех, хĕвел тухсассăн,
> Хĕвел ана пуçласан,
> Ватçă, çамрăк ачасем
> Хутаç çакса çÿреççĕ,—
> Татăк çăкăр ыйтаççĕ.

Кунта поэт хресченсен йывăр пурнăçĕ çинчен калать.

Иртен пуçласа каçчен ял-ял тăрăх хутаç çакса, татăк çăкăр ыйтса çÿрекенсен кун-çулĕ тарăн шухăша ярать ăна. Вĕсем хăйсен ирĕкĕпе çÿременнине, патша саманиви вĕсене нушана хăварнине ăнланать вăл: «Пурнăç йывăр сирĕн те, телей курман ĕмĕрте», тет. Ырă çынсем ыйткалакансене çăкăр параççĕ, хĕллехи сивĕре пÿртри ăшăран та хăвармаççĕ.

Ыйткаласа çÿриччен ĕçлемелле! Кахаланни пăсать этеме! Ĕçрен писмелле мар. Ыйткалакансенчен те «çукрах çынсем пур, вĕсем хутаç çакмасăр, кунĕн-çĕрĕн ĕçлеççĕ». Этеме чи кирли — ĕç, тесе каласшăн поэт. Ĕçрен ютшăнмалла мар, ăна юратмалла. Ĕçре, кĕрешÿре телей тупмалла.

Вăл вăхăтра пуян çынсен ачисем «пысăка» вĕренни, унтан хăй халăхне пĕтĕмпех манни чăвашсем хушшинче те чылай пулнă. Тайăр Тимкки çавăн пек ухмахсем çинчен пысăкрах япала çырма палăртнă пулас. Унăн çапла çырса хуни пур: «I глава. Получивший образов. на народн. деньги...» Ун хыçĕнчен сăвă «Çынна ырлăх тăвасшăн» йĕркепе пуçланса каять. (Ку сăвă пичетре пулнă).

Çак темăна тивĕçекен ытти уйрăм строфасене илсе кăтартар:

> Эсĕ халăх сăмахне
> Нимĕн кала пĕлместĕн.
> Унăн пысăк хуйхине
> Ун сăмахне пĕлместĕн...

> — Эпĕ çутă тĕнчере
> Пурнăç майне пĕлместĕп.
> Мĕскĕн, начар çынсене,
> Шел те, усă кÿместĕп.
> Апла мĕншĕн пурăнса,
> Ялан ахаль хуйхăрас?

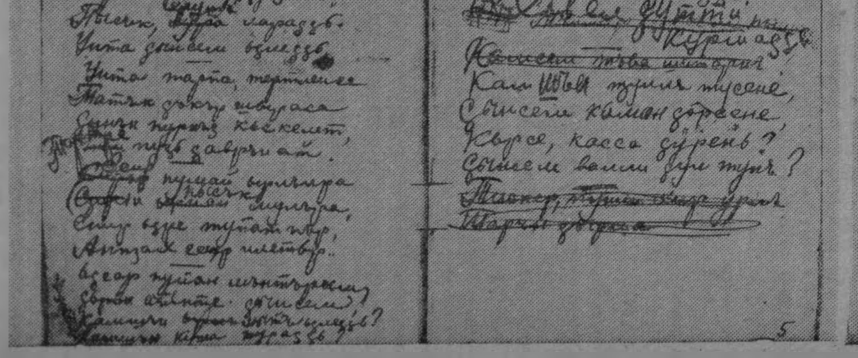

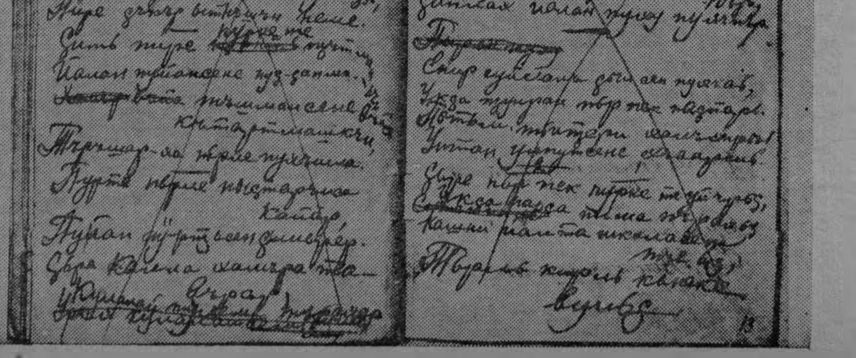

Хурăн çине çакăнса,
Хама хамах вĕлерес.

Кун хыççăн тепĕр листара «Ырă хыпар сарăлăн?» тенĕ, тĕрлĕ цифрăсем çырса кайнă. Листан тепĕр енче юсаса çитермен çакăн пек икĕ строфа пур:

Ана ĕлĕк вĕрентни
Асне килсе хуйхăртнă.
Аслă çынсем калани
Халĕ пуçне хуйхăртнă.
Елĕк илтнĕ сăмахсем
Унăн чунне хуйхăртнă,
Ăна аслă ватăсем
Ун чух çапла вĕрентнĕ:

Пĕрремĕш йĕркери «вĕрентни» сăмах вырăнне малтан «ача чух» пулнă, ăна хуратнă, тăваттăмĕш йĕркине пĕтĕмпех туртса пăрахнă, улттăмĕш йĕрке малтан «халĕ пуç-

Тайăр Тимкки çакна лайăх ăнланнă: хăватлă кĕрешĕве мĕн пур халăхсем пĕрле тухмалла, пĕрлĕхлĕ, пĕр шухăшлă пулмалла, уйрăммăн çапăçмалла мар, мĕншĕн тесен, пĕр харампырне пĕтерсен, ун вырăнне тепĕр харампырĕ йышăнать, лешĕнчен ытларах тискерлĕх кăтартма пултарать. Пĕрерĕн-пĕрерĕн вĕлерсе пĕтерес çук вĕсене.

Çакă вăл хресченсене уйрăмах тивĕçет. Вĕсен пурте пĕрле вăранассишĕн уйрăмах тăрăшмалла, кĕрешĕве тухма вăхăт çитнине лайăх пĕлсе тăмалла. Кĕрешӳре хресченсемшĕн рабочи класс çулпуç пулмалла.

Тетрадьри 26-мĕш листан тепĕр енче çакăн пек сăвă вулатпăр:

Каш-каш вăрман сасси илтĕнет.

Çамрăк чĕре сисмерĕ.
Улька, Улька, асăнса,
Мана çаплах çыру яр.
Çапах мана шеллесе,
Асăнмасăр ан хăвар.
Улька, Улька, астусам,
Çула иккĕн çӳрени.
Иртрĕç курнă савăнăçсем,
Иртрĕ Телей, Савăнни.
Сана эпĕ чуптăвап,
Сана эпĕ юратап.
Кăкăр çумне ыталап,
Нимĕн тăва пĕлместĕп.
Çула çыран варринче
Эпир иккĕн ларатпăр...

Мĕнле таса та вăйлă юрату! Поэт кунта Улька ятлă хĕре чунтан-вартан юратнине питĕ лайăх кăтартса панă. Юратакансем ниме те пăхмаççĕ, чĕре туйăмĕсене икĕ

ша тытăмне тĕп тума, аркатса тăкма чĕннĕ. Хушса юрламаллине те поэт хăй еверлĕ куçарнă.

Патша тытăмне пĕтĕм чун хавалĕпе кураймасăр тăнă поэта революционер сăнарĕ интереслентернĕ. Акă, тепĕр юрра вырăсларан куçарма тытăннă вăл.

Тусанлă çулпа пĕр урапа пырать,
Икĕ енчен салтаксем лараççĕ.
Татăр сăнчăра,
Ярăр ирĕке.
Эпĕ сире ирĕке
Вĕрентĕп.
Унта пĕр çамрăк çынна илсе
пыраççĕ.
Татăр сăнчăра,
Ярăр ирĕке.
Сире эпĕ ирĕке...

АРХИВРА ВЫРТНĂ СĂВВИСЕМ

не» сăмахсемпе пуçланнă. Шухăш енчен икĕ строфа та пĕр пекрех. Иккĕмĕш строфи малтанхине юсаса çырни пулас.

«Каçхи сасă» сăввипе те поэт чылай ĕçлени курăнать. Иккĕмĕш строфара мĕнле улшăнусем туни çинче кăна чарăнса тăрар. Малтан ăна çапла çырнă вăл:

Çамрăк çынсен сассисем
Çырма тăрăх сарăлнă.
Вĕсен çамрăк пуçĕсем
Телей курса савăннă.

Çак сăмахсене темиçе хут юсанă, кайранхи икĕ йĕркине мала лартнă.

Сăвва пĕтĕмпех илсе кăтартар.

КАÇХИ САСĂ

Каçхи сасă чарăнчĕ,
Кăштăн-кăштăн çил вĕрет.
Хура çумăр пĕлĕчĕ
Ушкăн-ушкăн юхкалать.
Таçта çамрăк ачасем
Савнăç юрри юрланă.
Вĕсен аван сассисем
Çырма тăрăх янранă.
Çапла каçхи вăхăтра
Таçта пĕр çын йынăшнă.
Унăн чунĕ хуйхăра
Этем пĕлми хурланнă.
Çыннăн ĕмĕр тертленни,
Эсĕ хăçан чарăнăн?
Хăçан эсĕ чаранни
Ырă хыпар сарăлăн?

Тертлĕ кун вĕçленнĕ ĕнтĕ, каçхи шăв-шав та чарăннă, пĕр ушкăн çамрăк çеç савăнăç юрри юрласа çӳренĕ.

Çук, каçхи шăплăх та пусарайман çын йынăшнине. Çав йынăшакан çыннăн чунĕ пысăк хуйхăра иккен, вăл «этем пĕлми хурланнă».

Çын ĕмĕр-ĕмĕр тертленни, хуйхăрни, йынăшни эсĕ хăçан чарăнан?— тарăхса ыйтать поэт. Çав тертлĕ пурнăç пĕтни çинчен хăçан ырă хыпар сарăлĕ-ши?

Тайăр Тимккин çакăн пек виçĕ йĕркине пĕлеттĕмĕр эпир.

Атьăр, тăвансем, ан хăрăр,—
Хамăр çĕршĕн тăрăшар,
Уншăн çапăçса вилер.

Вĕсем çак тетрадьре пур. Иккĕмĕшпе виççĕмĕш йĕркесем хушшине вырăн хăварнă, унта тепĕр йĕрке çырса лартма шутланă пулас поэт. 25-мĕш листара — хресченсене чĕнсе каланă тепĕр виçĕ йĕрке. Вĕсене кăранташпа çырнă та, виç йĕркине те кăранташпах чĕрсе хунă. Акă вăл йĕркесем:

Вăхăт çитрĕ, хресченсем,
Ура çине хăпарăр!
Пурте пĕрле вăранăр!

Мĕншĕн хытă кашлать-ши
Çав вăрман?
Шав-шав халăх сасси илтĕнет.
Мĕншĕн хытă шавлать-ши
Çав халăх?
Шавлать-çке халăх шавлама,
Ĕмĕт кĕтет вăйлă патшаран.

Кунта тата тепĕр йышши çынсем. Вĕсем шавлаççĕ, калаçаççĕ, тем кĕтеççĕ. Анчах та чăн-чăн кĕрешĕве тухмаççĕ. Шавласса та шавлаççĕ, пусмăр йĕркисемпе те килĕшмеççĕ. Апла пулсан ирĕклĕ пурнăçа ăçтан илесшĕн-ха вĕсем? Вăйлă патша пулăшасса кĕтеççĕ иккен.

Акă мĕнле шухăш килсе тухать сăвва вуласан: шавламалла кăна мар, вăйлă патшаран ĕмĕт те кĕтмелле мар, хăватлă кĕрешĕве тухмалла, патша тытăмне тĕп тумалла.

Ятсăр тепĕр строфара поэт асап кăтартакан усал çынна пĕтĕм чунчĕререн ылханать. Кам-ха вăл ку çĕрти хура юнлă çын, асап кăтартакан? Вăл паллă — патша, улпутсем тата ытти тӳре-шарасем. Çав йăх-яхсене яланлăхах тупăка хупасшăн та ĕнтĕ поэт. Унтан вара çав хура юнтан урăх «никам асап ан куртăр».

Çухал, çухал ку çĕртен,
Сана тупăк хуплатăр.
Санăн хура юнăнтан
Никам асап ан куртăр.

Пĕрремĕш йĕрке малтан «Çухал, çухал ман умран» пулнă, кăранташпа çырнине чернилпа «ку çĕртен» тесе тӳрлетсе хунă.

Акă тата тепĕр уйрăм строфа:

Усал çынсенĕн телейлĕ кунĕсем,
Пире хĕсĕрлеме чарăнĕç.
Вĕсен вăйлă сыхлакан патшисем,
Вĕсен умĕсенчен çухалĕç.

Тайăр Тимкки лирикăлла сăвăсем те çырнă. Çак жанрта та эпир унăн пысăк пултарулăхне куратпăр. Вăл Улька ятлă хĕре халаллаласа сăвă çырнине пĕлеттĕмĕр эпир. 8-мĕш листан тепĕр енче çакăн пек йĕркесем вулатпăр:

Улька, сана асăнса,
Эпĕ çыру яратăп.
Аван сăмах (шухăш) каласа,
Санăн питне чуптăвап.

«Сăмах» вырăнне малтан «шухăш» пулнă.

18-мĕш листара вара Улька çинчен малалла калани пур.

Эпĕ ĕлĕк çамрăк чух,
Хĕрпе вăхăт ирттертĕм.
Манăн шухăш çăмăл чух,
Чунтан вартан юратрăм.
Анчах мĕскер пуласса
Манăн шухăш пулмарĕ.
Малта хуйхă курасса

хире-хирĕçле тĕнче хушшинчи çӳллĕ хӳме те чараймасть, варлисем малашне мĕн пуласси çинчен те шухăшламаççĕ, çамрăк чĕре малта хуйхă курассине те сисмест. Анчах та мул тĕнчи хайĕннех тăвать, таса юрату туйăмĕсене ăнланма пултараймасть вăл, çав туйăмсене таптаса тăкма, варлисен ĕмĕтне пĕтерсе хума та вăй пур-ха унăн. Çапла вара, чĕрере паллă йĕр хăварса, Телей те, Савăнни те иртсе каять. Анчах юрату вилмест. Ăна çĕнекен вăй çук тĕнчере.

Тайăр Тимкки революциллĕ юрăсене вырăсларан чылай куçарнă. Тетрадь çинче «Интернационал» пуçламăшĕ пур. «Тăрăр, ылханпа пĕтнĕ çынсем»—тенĕ поэт малтанхи йĕркене. «Варшавянкăра» чылай сăмахсене улăштарнă, хăйĕнчен çĕнĕ шухăшсем кĕртнĕ.

«Варшавянка» юрра поляк чĕлхинчен В. И. Ленин соратникĕсенчен пĕри — Г. М. Кржижановский 1897 çулта куçарнă. Ун чухне вăл Бутырск тĕрминче поляк революционерĕсемпе пĕр камерăра ларнă. Юрра вырăс рабочийĕсем кăмăлласах йышăннă. Тайăр Тимкки ăна чăвашла 1907 çулта куçарнă пулмалла.

«Отречемся от старого мира...» юрра рабочисем: ку пирĕн «Марсельеза», тенĕ, ăна юратсах юрланă. Çакна Максим Горький «Амăшĕ» романра лайăх кăтартса панă, унта рабочисем Майăн пĕрремĕшĕнчи демонстрацире «Марсельезă» юрлаççĕ.

Çак юрра куçарнă чухне вара поэт-тăлмачă, Тайăр, юрăри хăш-пĕр вырăнсене палăрмаллах вăйлатнă. «Нам не надо златого кумира, ненавистен нам царский чертог», тенĕ йĕркесене вăл çакăн пек çĕнĕ шухăш кĕртнĕ: Пире «ылтăн кĕлетке кирлĕ мар, патша çутă çуртĕ тĕп пултăр». Вырăсла патша çуртне кураймасăр тăни çинчен каланă пулсан, чăвашла юрăри вара пат-

Сăвă çакăнпа таталать. Вĕçлесе çитермен ăна. Анчах та эпир кунта революционер сăнарне лайăх куратпăр. Ирĕклĕхшĕн кĕрешекен пĕр çамрăк çынна «патша йыттисем» тытса илнĕ те сăнчăрласа инçе çула ăсатаççĕ. Ăна урапа çине лартнă, икĕ енчен те салтаксем сыхласа пыраççĕ. Урапа такăр çулпа мар, тусанлă çулпа пырать. Çамрăк революционер тарăхать, пĕтĕм чун-хавалĕпе сăнчăра татма, хăйне ирĕке яма ыйтать. Хăйне ирĕке янипе çеç те лăпланмĕччĕ-

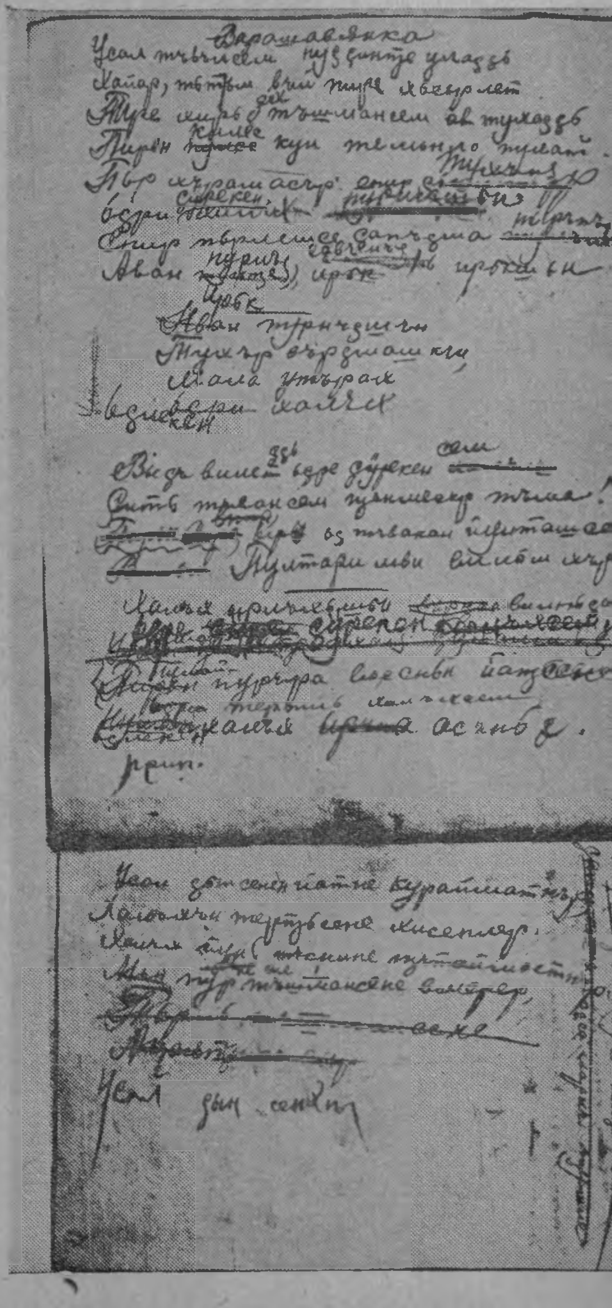

ха вӑл, ытти ҫынсене те ирӗклӗ пурнӑҫ тума вӗрентӗччӗ.

Тӑхӑр ял енчи ватӑ ҫынсем каласа панӑ тӑрӑх, Чӗмпӗртен Хусана сӑнчӑрланӑ арестантсене Тимкка ҫуралса ӳснӗ ял ҫумӗпе илсе кайнӑ. Ҫавсене аса илни хавхалантарнӑ пулмалла поэта ҫак сӑвва кӑҫарма.

«Хресченсене ирӗке кӑларчӗҫ...» юрӑ ун чухне анлӑн сарӑлнӑ. Ӑна чи малтан 1905 ҫулта Донри РСДРП организацийӗ листовкӑпа пичетлесе кӑларнӑ. Юрра тӗрлӗ ҫӗрте «Хресченсен марсельези», «Хресченсен юрри» тесе те ят панӑ. 1861 ҫулхи февралӗн 19-мӗшӗ — хресченсене крепосла правӑран хӑтарнӑ кун. Юрӑра ҫӗрсем улпутсемпе патша аллинче тӑни, хресченсем ҫӗрсӗр асапланса пурӑнни ҫинчен каланӑ. Хресченсем выҫӑ вилни ҫӗр «хуҫисене» савӑнма кӑна иккен — вӗсем ӗҫлеме йӳнӗрех хакпа тара тытаҫҫӗ. Хресчене земский начальник те хӗсӗрлет, урядник те сывлама памасть, пуп-тавраш тамӑкпа хӑратать, юлашки укҫана пуҫтарать.

Тайӑр Тимкки куҫарнӑ ҫак юрӑра ҫӗршӗн, ирӗклӗхшӗн, ҫимелӗх ҫӑкӑршӑн тӑшманпа ҫапӑҫма тухма чӗнни чан ҫапнӑ пекех янӑрать. Пурте пӗрле пуҫтарӑнса акӑ мӗн тумалла: пуян йӗрки-ҫурчӗсене ҫӗмӗрмелле, ҫӗре хресченсене таварса памалла, куланай тӳлеме пӑрахмалла, кашни ялта шкулсем тумалла, «пупсене, улпутсене, патшана ӑвӑс тӑррисенчен» ҫакса вӗлермелле.

«Хресченсен юрри» тетрадьри 12-мӗш листаран пуҫланать. Вунпӗрмӗш листа ҫинчех-ха Тайӑр Тимкки пӗр строфапа чылай ӗҫленӗ: ҫырнӑ, юсанӑ, тепӗр йӗрке ҫырнӑ, виҫҫӗмӗшне чӗрсе хунӑ, ҫӗнӗ йӗрке ҫырнӑ, ун хыҫҫӑн тепӗр сӑмаха ҫырса пӗтермесӗрех хуратнӑ, татах ҫырнӑ. Строфа ҫапла пулса тухнӑ:

Ҫӗршӗн, ирӗкшӗн, ҫимелӗх
ҫӑкӑршӑн
Тухар тӑшманпа ҫапӑҫмашкӑн.
Пиртен мӑшкӑлласа кулнӑшӑн
Пухӑнар вӗсемпе вӑрҫмашкӑн.

Ҫак строфана вара поэт, вырӑсла юрӑра ҫук пулин те, хушса

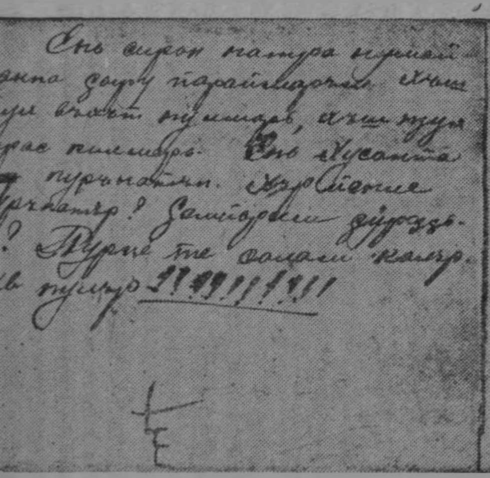
Эпӗ сирӗн патра нумай
анпа ҫыру ярайманӑм. Хӑш
уре вӑхӑт пулмарӗ, хӑш чух
рас килмерӗ. Эпӗ Хусанта
пурӑнатӑп. Хӑр епле
рӑнатӑр? Ҫемйӗрсем сӳреҫҫӗ-
? Пурне те салам калӑр.
в пулӑр!!!!!!!!!

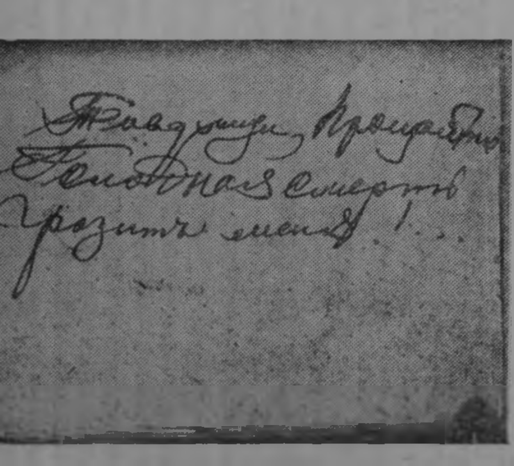
Товарищи, прощайте,
голодная смерть
грозит меня!

юрламалли пек ҫырса хунӑ. Ҫавӑн пек улшӑнусем кӗртнипе «Хресченсен юрри» чӑвашла вӑйлӑланнӑ ҫеҫ.

Тайӑр Тимкки вырӑс рабочийӗсен юррисене чӑвашла куҫарса чӑваш халӑхӗ хушшинче сарасшӑн пулнӑ. Тен, темиҫе хут ҫырса илсе сарнӑ та вӑл ҫав юрӑсене, унӑн хӑй патӗнче малтанхи варианчӗсем ҫеҫ юлнӑ. Вӗсене те, куҫарса ҫырса илнӗ хыҫҫӑн пулас, пӗтӗм страниципе «Х» паллӑ пек туса чӗрсе хунӑ.

Тетрадьре ҫаплах чӑвашла тата вырӑсла ҫырнӑ ҫырусем, поэт хӑй аллипе тунӑ ӳкерчӗксем, сӑвӑ схеми пур. Тӗрлӗ цифрӑсем нумай. Пӗр ҫӗрте юпапа антарса: «Смирнову — 1,90, Павлу — 3, Курушкину Степану — 2 = 6,90, за квартиру — 3 = 9 р 90 к» — тесе ҫырнӑ. Уйрӑммӑн-уйрӑммӑн ҫырса хунӑ предложенисемпе сӑмахсем те шухӑша яраҫҫӗ. Акӑ вӗсем: «Добро не может умереть», «голодная смерть», «пирӗн чӑваш хушшинче, ват ҫынсемпе каласа ларнӑ чухне», «ҫула шӑрӑх (ӑшӑ) кунсенче, (хӗвел хӗртсе пӑхнӑ чух), халӑх пухӑнать те пухӑнать, ӑна тытса чарма вӑй ҫитмест», «часрах, авӑ вӑл килет», «товарищи, прощайте, голодная смерть грозит меня!» т. ыт. те.

Ҫак ҫырури йӗркесем те сӑвӑ пекех янӑраҫҫӗ: «Эпӗ сирӗн патра нумайранпа ҫыру яраймарӑм. Хӑш чух вӑхӑт пулмарӗ, хӑш чух ҫырас килмерӗ. Эпӗ Хусанта пурӑнатӑп. Хӑр епле пурӑнатӑр? Ҫемйӗрсем сӳреҫҫӗ-и? Пурне те салам калӑр. Сыв пулӑр!!!!!!!!!»

Пусмӑрта асапланнӑ халӑх хӑйне ирӗклӗх прависем ыйтма пуҫланни ҫинчен поэт акӑ мӗнле ҫырать:

«Тӑвансем, эпир унта-кунта пӑхкалатпӑр та, мӗн курнине, мӗн илтнине хамӑр та ӑнланмастпӑр, шанмастпӑр. Пирӗн йӗри-тавра тӗрлӗ тӗлӗнмелле ӗҫсем пулаҫҫӗ. Ӑста ҫынна вӗлереҫҫӗ, ӑста пуян ҫын мулне ҫаратаҫҫӗ. Эпир пит тӗлӗнмелле ӗмӗрте пурӑнатпӑр. Пиртен малтан та кун пек ӗҫсем пулкаланӑ, анчах халь вӑл ӗҫ ҫинчен пӗтӗм патшалӑхри ҫын шухӑшлама тытӑнчӗ...

Халь пирӗн ӗмӗр ҫинчен ҫапла калама пулать: пирӗн хӗсӗрленнӗ халӑх хӑйне кирлӗ йӗркесем ыйтать».

Ҫак материала ҫаҫат валли хатӗрленӗ пулмалла. Унта, ҫиелтен пӑхсан, кӗрешӗве тухма чӗнни курӑнсах каймасть пек. Тӗлӗнмелли ҫавӑ ҫеҫ: «ӑста ҫынна вӗлереҫҫӗ, ӑста пуян ҫын мулне ҫаратаҫҫӗ», — тет поэт. Паллах, унччен «малтан та кун пек ӗҫсем пулкаланӑ, анчах халь вӑл ӗҫ ҫинчен пӗтӗм патшалӑхри ҫын шухӑшлама тытӑнчӗ...» Философилле тарӑнлӑх пур ҫак сӑмахсенче.

Ун чухнехи ӗмӗр умне тухса тӑнӑ тӗп ыйтӑва Тайӑр ҫапла уҫса парать: «пирӗн хӗсӗрленӗ халӑх хӑйне кирлӗ йӗркесем ыйтать». Хӑйсене кирлӗ йӗркесене кӗрешсе, вӑрҫса ҫеҫ илме пултарнине малта пыракан ӗҫ ҫыннисем ун чухне лайӑх ӑнланнӑ.

Тайӑр Тимккин халиччен эпир пӗлмен произведенийӗсем тарӑн шухӑша яраҫҫӗ, хумхантараҫҫӗ, унӑн творчествине тарӑнрах тӗпчеме пулӑшаҫҫӗ, поэтӑн сутӑ сӑнарне татах та туянлатаҫҫӗ. Сав произведенисем революциччен чӑваш литературин ылтӑн фондне кӗрсе юлӗҫ.

К. ПЕТРОВ.

ЮРАТСАН— ПУРӐНАС КИЛЕТ

ХӖР пулас мӑшӑрӗпе юнашар пысӑк сӗтел умӗнче тӑрать.

Юнашар пӳлӗмрен ҫепӗҫ кӗвӗ юхса кӗрет. Чӗре патне пырать ҫак юрӑ, кӑмӑла ҫӗклентерет. Хӗрпе каччӑ умӗнче тӑракан вӑтам ҫулсенчи хӗрарӑм-регистратор та чӗрене хумхантаракан ӑшӑ сӑмахсем калать. Кам-ши ҫак регистратор? Вӑл ҫамрӑксене телей сунать, тӑван амӑшӗ пекех, Катьӑпа Валерие ырӑ пурнӑҫ сӗнет. Кам пӗлет, тен, вӑл хӑйӗн ывӑлне е хӗрне ҫапла ырӑ сунса пурнӑҫ ҫулӗ ҫине ӑсатнӑ пулӗ, тен, ҫамрӑк мӑшӑрсене кура, вӗсен кил-йышри телейӗшӗн ҫак самантсенче пӑшӑрханнӑ? Такӑр ҫултан пӑрӑнакансене те сахал мар курма лекнӗ пулӗ тата? Анчах халь ун пирки шухӑшлас килмест, Екатерина Александровна регистратор сӑмахӗсем хӑйсемех пурнӑҫ телейне умма кӑларса тӑратаҫҫӗ, тейӗн.

— Эсир ҫак самантра пӗр кил-йыша кӗнӗ, пӗр ҫыхӑпа ҫыхӑннӑ ҫынсем пулса тӑратӑр,— Катьӑпа Валерие куҫран пӑха-пӑха, ӑс панӑ пекрех калаҫрӗ Екатерина Александровна Киреева. Ҫук, вӑл малтанах вӗреннӗ, хӑнӑхнӑ сӑмахсем каламасть, ун сӑмахӗсем чӗре варринчен тухаҫҫӗ, чӑннипех пурнӑҫра пайтах ырӑпа усала курнӑ хӗрарӑмӑн хут уйӑрттарма пынӑ кашни мӑшӑр валли усӑллӑ канаш пулни сисӗнет, пулас мӑшӑрсене малтанах вӑл витӗр курнӑн туйӑнать. Ҫавна ӑнланать Катьӑ. Вӑл Екатерина Александровнӑн кашни сӑмахне чӗре варрине вырнаҫтарма, асра тытма тӑрӑшать.— Эсир пӗрне-пӗри пурнӑҫра яланах пулӑшса пырӑр, татуллӑ пулӑр, пӗрпӗрне паянхи пекех хӗрӳллӗн юратӑр. Сирӗн кил-йыш телейӗ, сирӗн кулленхи савӑнӑҫӑр йӑлтах хӑвӑр алӑрта. Ӑна эсир паян хут уйӑрттарса ҫирӗплететӗр. Ҫав телее пурнӑҫ тӑршшӗпех упраса усрама сире ӑнӑҫлӑх сунатӑп та, сире хӑвӑр аннӗр пек пиллетӗп...

Кайран ҫамрӑк мӑшӑрсем юнашар пӳлӗме тухрӗҫ. Юлташӗсемпе тусӗсем Катьӑпа Валерий Бугровсене чӗререн саламларӗҫ, шампански тултарнӑ тулли черккесене ҫӗклерӗҫ. Механикӑ цехӗнчи комсомол комитечӗн секретарӗ Машӑ Русакова ҫамрӑк мӑшӑрсене пысӑк чечек ҫыххи тыттарчӗ, ытти юлташӗсем те парнесем пачӗҫ.

Катьӑ Беляевӑпа Валерий Бугров иккӗшӗ те Шупашкарти трактор пайӗсем тӑвакан заводра ӗҫлеҫҫӗ, иккӗшӗ те хастар чӗреллӗ ҫамрӑксем.

Шупашкарти ЗАГСа ир пуҫласа каҫченех телейлӗ мӑшӑрсем пыра-пыра тухаҫҫӗ. Кунта вӗсене ырӑ кӑмӑллӑ регистратор Екатерина Александровна ӑшшӑн кӗтсе илет, юнашар пӳлӗмре вара ҫамрӑксене телейлӗ ҫул сунса туссем хӑналантараҫҫӗ, музыкӑ чарӑнмасӑр шӑранать.

— Пурнӑҫ телейӗ пултӑр сире, хаклӑ тусӑмсем,— тесе ӑсатать кашнинех Екатерина Александровна.— Асра тытӑр: юратсан — илемлӗ, пурӑнас килет, пурнӑҫ вӑл хӑех этем телейӗ.

И. ВЕДЯШКИН

Ӳкерчӗксенче: 1. Катьӑ Беляевӑпа Валерий Бугров хут уйӑрттараҫҫӗ. 2. Ҫамрӑк мӑшӑрсене комсомол комитечӗн секретарӗ Машӑ Русакова саламлать.

А. ПРИПАЛОВ ӳкерчӗкӗсем.

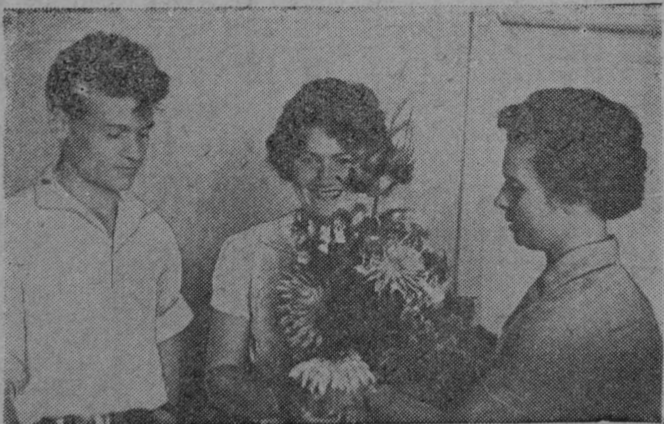

ХАЛЬХИ ПУРНĂÇА КĂТАРТСА ПАРАКАН НУМАЙ АКТЛĂ ЧИ ЛАЙĂХ ПЬЕСĂСЕН КОНКУРСНЕ ИРТТЕРЕССИ ÇИНЧЕН

КОНКУРС ТĔЛЛЕВĔ

Чăваш драматургине малалла аталанма пулăшас, республикăри профессилле тата пултарулăх театрĕсемпе ача-пăчасен кружокĕсем валли пысăк идейăллă та паха драмăллă произведенисем çырас сăлтавпа Чăваш АССР Культура министерствипе Чăваш писателĕсен Союзĕн правленийĕ хальхи пурнăçа кăтартса паракан нумай актлă чи лайăх пьесăсен конкурсне ирттереççĕ.

Конкурса хальхи пурнăç çинчен çырнă драмăллă произведенисене йышăнаççĕ. Конкурса тăратнă пьесăсен идейăллă содержанийĕ çĕнĕ çынна коммунизм тăвакансен мораль кодексĕнче вĕрентнĕ пек воспитани парасси пулмалла. Çав пьесăсем совет çыннисен миршĕн, коммунизм обществи тăвассишĕн пыракан кĕрешӳне ытларах палăртса тăма тивĕçлĕ. Партипе правительствă коммунизмăн пурлăхпа техникă никĕсне хывас тĕлĕшпе йышăннă решенийĕсене хăвăртрах пурнăçа кĕртессишĕн ку чухнехи çынсем паттăррăн ĕçленине тата вăя шеллемесĕр кĕрешнине сăнласа парасси — конкурса тăратнă драмăллă произведенисемшĕн чи кирли. Совет патриотизмне, коммунистсен ĕçри хастарлăхне, çынсен ăс-тăнĕнче кивĕ пурнăçран юлнă киревсĕр йăла-йĕркесене хирĕç пыракан кĕрешӳри пархатарлă ĕçне-хĕлне, промышленноçпа ял хуçалăхĕнче, транспортра, наукăпа техникăра тата культурă енĕпе ĕçлекен çынсен мухтавлă ĕçĕсене, çавнашкалах тата ку чухнехи пурнăçшăн паллă пулса тăракан ытти темăсене те конкурса хутшăнакансем хăйсен произведенийĕсенче анлăн çутатса пама пултараççĕ.

Пирĕн вăхăтри геройăн ыттисемшĕн вĕренсе пыма тивĕçлĕ, çынсене ĕçпе кĕрешӳре паттăрлăх кăтартма хавхалантаракан пархатарлă сăнарĕ конкурса валли çырнă пьесăсенче тĕп вырăн йышăнса тăмалла.

КОНКУРС УСЛОВИЙĔСЕМ

1. Конкурса писатель-драматургсем çеç мар, драматурги енĕпе хăйсен вăйне тĕрĕслесе пăхма кăмăл тăвакансем пурте хутшăнма пултараççĕ.

2. Конкурса кирек мĕнле жанрпа çырнă нумай актлă пьесăсене те (драмă, трагеди, комеди т. ыт. те) йышăнаççĕ. Анчах çав произведени унччен пичетленсе тухнă пулсан е ăна сценă çинче лартнă пулсан, ăна конкурса йышăнмаççĕ.

3. Конкурс хупă пулать. Авторсен ал çырăвĕсене машинкăпа пичетлесе хăйсен чăн ятне кăтартмасăр, девиз лартса, пĕр экземпляр ярса памалла. Ал çыру авторĕн хушаматне, ятне, ашшĕ ятне тата адресне лайăх çыпăçтарнă уйрăм пакет ăшне чиксе ямалла.

4. Конкурс 1963 çулхи сентябрĕн 1-мĕшĕнчен пуçласа 1964 çулхи августăн 1-мĕшĕччен пырать. Ал çырăвĕсене 1964 çулхи августăн 1-мĕшĕччен йышăнаççĕ.

5. Чи лайăх драмăллă произведенисемшĕн çакăн пек премисем параççĕ:

Пĕрремĕш преми пĕрре — 700 тенкĕ.

Иккĕмĕш преми иккĕ — 500-шер тенкĕ.

Виççĕмĕш преми иккĕ — 300-шер тенкĕ.

Хавхалантармалли преми иккĕ — 200-шер тенкĕ.

6. Конкурса тăратнă драмăллă произведенисене пăхса тухма тата чи лайăх пьесăсемшĕн премисем пама Чăваш АССР Культура министерствипе Чăваш писателĕсен Союзĕн Правленийĕ конкурс жюрине туса çирĕплетнĕ.

Жюри йышăннă решени татăклă пулать.

7. Конкурса тăратнă драмăллă произведенисене, вĕсем идейăпа ăсталăх енчен çырлахтараççĕ пулсан, жюри килĕшнипе, конкурс хупăнниччен-ех, авторăн девизне кăтартса, республикăри театрсенче лартма пултараççĕ.

8. Преми илме тивĕçлех пулайман, анчах идейăпа ăсталăх тĕлĕшĕнчен начар мар пулсан, конкурса тăратнă пьесăсене, жюри сĕннипе, театрсем сценă çинче лартма илме пултараççĕ.

Ал çырăвĕсене конкурса çак адреспа ярса памалла: г. Чебоксары, Дом Советов, Министерство культуры Чувашской АССР.

9. Конкурс жюрине çак çынсене кĕртнĕ: Л. Я. Агаков, В. О. Алагер, Б. А. Алексеев, К. И. Ванюшкин (председатель), А. Е. Алга, Г. А. Ефимов (председатель заместителĕ), И. Д. Краснов (секретарь), Б. С. Марков, Ф. А. Романова, М. Я. Сироткин, З. Д. Ярдыкова.

Журнал хуплашкин пĕрремĕш страницинче: Чăваш халăх артисче, паллă драматург И. С. Максимов-Кошкинский.

А. ПРИПАЛОВ ӳкерчĕ.

Хаклă вулакансем!

1964 çулшăн „ЯЛАВ“ журнала çырăнса илме ан манăр

„ЯЛАВ“

Чăваш совет писателĕсен Союзĕ уйăхра пĕрре кăларакан илемлĕ литературă тата обществăпа политикă журналĕ

ХАКĔ:

Çулталăка — 2 тенкĕ те 40 пус,
6 уйăха — 1 тенкĕ те 20 пус,
3 уйăха — 60 пус,
Уйрăм номерĕ — 20 пус.

Республикă тулашĕнче пурăнакансем подпискă укçине çак адреспа ярса пама пултараççĕ:
г. Чебоксары, Дом связи, „Союзпечать“.

ЯЛАВ № 9 (407)
СЕНТЯБРЬ — 1963

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ИЛЛЮСТРИРОВАННЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ ЧУВАШИИ.
ИЗДАТЕЛЬ: ЧУВАШСКОЕ КНИЖНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО

Редактор: Г. Ф. Орлов. Редколлегия: В. О. Алагер, И. Г. Григорьев, Г. А. Ефимов, В. Я. Канюков, И. Д. Кузнецов, А. В. Лукин, П. К. Львов (отв. секретарь), П. П. Хузангай.

Рукописи не возвращаются.

НТ 03745. Подписано к печати 2. IX. 1963 г. Объем 6,17 п. л. Формат 70×108 1/16. Тираж 30.500 экз. Заказ № 2679. Цена 20 коп.

Адрес редакции: Чувашская АССР, г. Чебоксары, ул. Карла Маркса, 1. Телеф. 8—36.

Типография № 1 Министерства культуры Чувашской АССР.

Индекс 73581